

Služba Božja

liturgijsko
pastoralna
revija
godina XLVI.
Split, 2006.
broj 4

Svim čitateljima i suradnicima
Službe Božje radostan Božić
i blagoslovljenu Novu godinu
želi vam
Uredništvo

SADRŽAJ - CONTENTS

ČLANCI I RASPRAVE

- 351 Dušan Moro, *Joseph Ratzinger i ekumenizam*
Joseph Ratzinger and ecumenism
- 380 Božo Norac-Kljajo, *Doprinos dr. fra Bonaventure Radonića*
poznavanju skotističke filozofije
Dr. fr Bonaventura Radonić's contribution
to knowledge of Scott's philosophy

349

LITURGIJA – SVETI SUSRET

- 407 Petar Bašić, *Liturgija i ravnopravnost spolova. Neke jezikoslovne*
naznake
Liturgy and equality of sexes
- 416 Andrea Grillo, *Homilija i teologija propovijedanja.*
Neka zapažanja s nekoliko praktičnih savjeta

PRAKTIČNA TEOLOGIJA

- 427 Petar Milanović-Trapo, *Korizmene homilije*
- 435 Romano Guardini, *Nenamjernost*
- 440 Jozo Župić, *Pokorničko bogoslužje u korizmi*
- 444 Šimun Doljanin, *Prenošenje vjere i male zajednice*

PRIKAZI, OSVRTI, OCJENE

- 447 Bono Zvonimir Šagi, *Prag na trag, Četrdeset godina*
Drugog vatikanskog koncila
- 450 Hrvatski dušobrižnički ured, *Budućnost hrvatskih katoličkih misija u*
Europi
- 452 *Primljene knjige*
- 454 *Kazalo godišta 2006.*

Dušan Moro
JOSEPH RATZINGER I EKUMENIZAM

Joseph Ratzinger and ecumenism

UDK: 262.13 Benedictus XVI., papa "1981/2005"
261.8

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 09/2006.

Sažetak

Novoizabrani papa Benedikt XVI. je bio pročelnik Kongregacije za nauk vjere od 1981. do 2005. Ta teška i odgovorna služba kao da je "zasjenila" i stavila u drugi plan njegov široki teološki opus, a osobito njegovu ekumensku zauzetost.

U prvom dijelu rada iznosi se u bitnim crtama njegova najznačajnija teološka djela. Zatim se ukazuje na njegov doprinos ekumenskom pokretu i dijalogu Katoličke crkve s drugim kršćanskim Crkvama i crkvenim zajednicama.

U drugom dijelu članak se usredotočuje na ključna pitanja i goruće probleme ekumenizma, te se analizira specifični i osobni doprinos J. Ratzingera kao teološkog pisca i kao najbližeg suradnika pape Ivana Pavla II. u probijanju 'novih putova' na ekumenskom hodu i u nastojanju oko jedinstva svih Kristovih sljedbenika.

Ključne riječi: ekumenizam, J. Ratzinger, ekumenski pokret, ekumenski dokumenti, opravdanje, podijeljenost Istoka i Zapada, ekumenski susreti

UVOD

Kada je dana 19. IV. 2005., u konklavama, kard. Joseph Ratzinger, tadašnji pročelnik Kongregacije za nauk vjere, izabran za Rimskog biskupa, papu, mnogi su znatiželjno, a čak i s nekom neskrivenom strepnjom, gledali na budućnost ekume-

nizma i ekumenskog angažmana Katoličke crkve na početku 21. stoljeća i za vrijeme njegova pontifikata.

Naglašavan je izraziti i neumorni ekumenski zanos i zauzetost blagopokojnoga pape Ivana Pavla II. Podsjećalo se na njegov 27-godišnji pontifikat i na sve ono što je on napisao, izgovorio i koje je značajne čine, geste učinio u brojnim kontaktima s drugim kršćanskim Crkvama i crkvenim zajednicama. Posebno se isticala njegova enciklika "Ut unum sint" od 25.V. 1995. i njezin odlučni zahtjev, poticaj teozima sviju Crkava "da uspostave (s njim) i o ovom predmetu (prvenstvu Rimskog biskupa, m.o.), bratski, strpljiv dijalog u kojem bismo se mogli slušati... imajući na umu samo Kristovu volju o svojoj Crkvi, dopuštajući da nas prožme njegov molitveni vapaj, tako 'neka i oni budu jedno, da uzvjeruje svijet da si me ti poslao'(Iv 17,21)"¹

Da se s izborom kard. J. Ratzingera taj 'nepovratni put' Katoličke crkve nije promijenio, niti će se mijenjati, potvrđuje i dosadašnje ekumensko nastojanje kard. Ratzingera, kao i prvi nastupi novoizabranog Rimskog biskupa.

Stoga je potrebno obnoviti poznavanje njegova ekumenskog doprinosa dosad, tj. i prije samog izbora za papu, te vidjeti njegovu usmjerenost i vjernost svemu onome što je već inaugurirao Drugi vatikanski sabor, posebice sa svojim dekretom o ekumenizmu "Unitatis redintegratio" od 21.XI. 1964.

Zato ćemo se u ovoj studiji pozabaviti teološkim razvojem i važnijim jelima samog kard. J. Ratzingera, te u drugom dijelu, izložiti njegovo viđenje ekumenskog pokreta, te njegov doprinos u pojedinim, važnim dokumentima koji su obilježili kraj 20. st. i dali snažni zamah i poticaj ekumenskim djelatnicima i cjelokupnim Crkvama na putu do željenog jedinstva svih kršćana.

Naravno, prikaz ne može donijeti cjelokupni doprinos njegove djelatnosti, jer to vrijeme seže sve do II. vat. sabora (1962.-1965.), te preko njegove službe, kao nadbiskupa Muenchena i Freisinga, te, kasnije, kao pročelnika Kongregacije za nauk vjere.

U tom svjetlu, potrebno je vidjeti i prve nastupe Pape Benedikta XVI., koji će ocrtati i potvrditi njegovu dosadašnju zauzetost i vjernost saborskoj nauci i neopozivost na putu i radu oko crkvenog jedinstva svih kršćana.

---

¹ IVAN PAVAO II., enciklika "Ut unum sint", br. 96, KS-Vijeće za ekumenizam i dijalog HBK, Dokumenti 104, str. 106.

Ograničit ćemo se, dakle, na najvažnije crte te zauzetosti i doprinosa koji je uvijek aktualan i vrijedan za sam ekumenski pokret.

1. TEOLOŠKI OPUS

Nakon izbora za Rimskog biskupa (19. 04. 2005.) porastao je u čitavom, a osobito u katoličkom svijetu, interes za cjelokupni teološki opus profesora sistematske teologije, kasnijeg pročelnika Kongregacije za nauk vjere Josipa Ratzingera. Njegove knjige, studije, nastupi iz prethodnih desetljeća ponovno se tiskaju, prevode na mnoge svjetske jezike i tako postaju dostupni širokoj javnosti i samim vjernicima pojedinih Crkava i crkvenih zajednica.

Ističe se i činjenica da je mladi profesor dogmatske teologije iz Freisinga, Bonna, Muenstera, Tuebingena i Regensburga (krajem 50-ih i početkom 60-ih godina) bio teološki stručnjak i savjetnik kardinala Fringsa, nadbiskupa Koelna na Drugom vatikanskom saboru (1962.-1965.).

God. 1977. prof. Joseph Ratzinger će biti, od pape Pavla VI., imenovan za nadbiskupa Muenchena i Freisinga, a na molbu i zahtjev pape Ivana Pavla II., od 1981. obnašat će najtežu i najzahtjevniju službu u Rimskoj kuriji, službu Pročelnika Kongregacije za nauk vjere. To će vršiti sve do samog izbora i preuzimanja papinske službe u Kat. crkvi 2005.

Budući da je bibliografija prof. J. Ratzingera preopširna i obuhvaća raspon od 1954. do danas nemoguće je, a mislim i nepotrebno, sve to nabrojiti. Uostalom, to su već učinili drugi.²

Interesantno je pripomenuti da je Joseph Ratzinger okrunio svoj teološki studij i formaciju disertacijom i proučavanjem sv. Augustina i njegovog tumačenja Crkve kao naroda Božjega.³

² Upućujemo na djelo "Joseph Cardinal Ratzinger. Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio. Festgabe zum 75. Geburtstag" (Hrsg. von Schuelerkreis. Redaktion Stephan Otto Horn und Vinzenz Pfnuer), Sankt Ulrich Verlag, Augsburg, 2002. Na kraju te knjige, na str.261-324. donosi se bibliografija kard. Ratzingera od 1954 do 1.02.2002. i sadrži sve njegove objavljene knjige, studije objavljene u raznim časopisima, te stručne doprinose edicijama, kao što su to *Sacramentum Mundi*, *Mysterium Salutis*, raznim leksikonima i enciklopedijskim izdanjima i sl.

³ Joseph Ratzinger, *Popolo e casa di Dio in sant' Agostino*, Jaca Book, Milano 1971. Izvorno izdanje je *Volk und Haus Gottes in Augustins Lehre von der Kirche*, Muenchen 1954.

Svakako, da će i to utjecati i dati određene smjernice i nadahnuće i za samu koncilsku dogmatsku konstituciju o Crkvi “Lumen gentium” i za sam raspored poglavlja, gdje će, nakon govora o Crkvi kao misteriju, i Crkvi kao sakramentu u Kristu, slijediti 2. poglavlje Konstitucije, naslovljeno upravo “Božji narod”⁴

Habilitacijska radnja, tj. djelo kojim je mladi profesor Joseph Ratzinger postao docent na Teološkom učilištu u Freisingu, a poslije i u Bonnu, obrađuje teologiju povijesti kod sv. Bonaventure, teologa iz zlatnog doba skolastike.⁵

Polazišna točka tog istraživanja bijaše pitanje o pojmu, kategoriji i značenju Objave kod tog velikog franjevačkog mislioca i pisca. Ratzinger je to djelo završio u ljeto 1955. ali su se problemi s dopunama i preradama otegli, te je do konačnog objavljivanja došlo tek 1959. Nije nevažno spomenuti da je glavni mentor tog habilitacijskoga rada bio, tada, vrlo poznati i zahtjevni profesor Gottlieb Soehngen, neosporni autoritet za pitanja nauka o Objavi i tumačenja o božanskoj Objavi kroz povijest teologije.

Prije samog Sabora Ratzinger će aktivno sudjelovati u teološkim raspravama i u brojnim publikacijama, leksikonima i teološkim enciklopedijama, koje će se pojavljivati početkom 60-ih godina. Tako će, npr. zajedno s Karlom Rahnerom, u novoosnovanoj seriji “Quaestiones disputatae” objaviti zajednička djela koje će imati velikog odjeka i koje će, susljedno, biti i središnja tema saborskih rasprava.⁶

Poslije II. vat. sabora, tj. 1972. J. Ratzinger je, s drugim teolozima, i osnivač časopisa “Communio” koji će se posvetiti promoviranju i širenju saborskih misli i smjernica, suprotstavljajući se nekim negativnim tendencijama i samovoljnoj interpretaciji koncilске obnove.

Ipak, najveći interes i svjetski odjek imat će njegova predavanja i tumačenje *Apostolskog vjerovanja*, koje se pojavilo 1968. i

---

⁴ Vidi *Lumen gentium*, II. pogl. br.9-17: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb 1970., str. 105-119.

⁵ *Die Geschichtstheologie des heiligen Bonaventura*, Muenchen 1959. Ponovno izdanje s predgovorom izišlo je 1992. u St. Ottilien. To značajno djelo je već 70-ih i 80-ih godina prevedeno na mnoge svjetske jezike, i doprinijelo je i pojačanom interesu za teološki opus sv. Bonaventure, posebice u god. 1974., kada se slavila i 700-a godišnjica smrti sv. Bonaventure i kada je Collegio S. Bonaventura u Grottaferrati objavio 5 velikih voluma s glavnim djelima tog franjevca. Ratzinger obrađuje, uglavnom, najvažnije Bonaventurino djelo *Collationes in Hexaemeron*.

⁶ To su *Episkopat und Primat* (QD 11), Herder, Freiburg/B 1961. (1963.) i *Offenbarung und Ueberlieferung* (QD 25), Herder, Freiburg/B 1965.

koje je doživjelo mnogobrojna izdanja na njemačkom, a prevedeno je na više od 20-ak svjetskih jezika.⁷

Slijedit će druga teološka djela, s temama kao što su “Novi narod Božji. Nacrt za ekzeziologiju”⁸, zatim “Vjera i budućnost”⁹, te osobito vrijedno i značajno djelo “Dogma i navještaj”.¹⁰

Interes i teološki raspon obuhvaća široko područje, od osnovnog bogoslovlja i sistematske teologije, pa sve to praktičnih, pastoralnih problema. Posvećuje se i pojedinačnim pitanjima, kao što su to eshatologija¹¹, trinitarna teologija¹², spase-nje čovjeka¹³, otkupljenje¹⁴, Crkva¹⁵, euharistija¹⁶, sakramenti¹⁷, mariologija¹⁸, i mnoge druge teme.¹⁹

Početakom 80-ih godina pojavit će se i kapitalno djelo tadašnjeg profesora i plodnog teološkog pisca i mislioca. Ono će još više učvrstiti autoritet i oštroumnost, pronicavost i duboke analize teologa iz Marktla am Inn-u, u Bavarskoj. To je opsežno djelo: “Učenje o teološkim načelima. Temelji fundamentalne teologije.”²⁰ To djelo će imati izrazito ekumensko obilježje – pozabavit će se temeljnim pitanjima kao što su to Sv. pismo, Predaja,

⁷ *Einfuehrung in das Christentum. Vorlesungen ueber das Apostolische Glaubensbekenntnis*, Muenchen 1968. Hrvatski prijevod se pojavio već 1970. *Uvod u kršćanstvo. Predavanja o apostolskom Vjerovanju*, KS, Zagreb 1970; 1988.

⁸ *Das neue Volk Gottes. Entwuerfe zur Ekklesiology*, Duesseldorf, 1969. I to je djelo prevedeno na sve veće svjetske jezike.

⁹ *Glaube und Zukunft*, Muenchen 1970.

¹⁰ *Dogma und Verkuendigung*, Muenchen (Freiburg/B.) 1973.

¹¹ *Eschatologie. Tod und ewiges Leben* (KKD Bd IX), Regensburg 1977.

¹² *Der Gott Jesu Christi. Betrachtungen ueber den Dreieinigen Gott*, Muenchen 1976.

¹³ Zajedno s U. Hommesom, *Das Heil des Menschen. Innerweltlich-christlich*, Muenchen 1975.

¹⁴ *Erloesung, mehr als eine Phrase?*(Steinfelder Kleinschriften 3) Steinfeld, 1977.

¹⁵ Zajedno s Karlom Lehmannom, *Mit der Kirche Leben*, Freiburg/B, 1977.

¹⁶ *Eucharistie- Mitte der Kirche*, Muenchen 1978.

¹⁷ *Zum Begriff des Sakramentes* (Eichstaetter Hochschulreden 15), Muenchen 1979.

¹⁸ Zajedno s Hans Urs von Balthasarom, *Maria-Kirche im Ursprung*, Freiburg/B. 1980.

¹⁹ Vidi J. Cardinal Ratzinger, *Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio*, str. 265-270. gdje je donesena opširna bibliografija i teološki opus J. Ratzingera iz tog doba.

²⁰ *Theologische Prinzipienlehre. Bausteine zur Fundamentaltheologie*, Muenchen 1982. Drugo, nepromijenjeno izdanje objavljeno je kod Ericha Wewela Verlags, Donauwoerth, 2005., nakon izbora za papu.

sadržaj vjere, strukture i načela na kojima počiva i ostvaruje se povijest spasenja.

Drugi dio te knjige pozabavit će se ekumenskom problematikom koja je, nakon Drugog vatikanskog sabora i početkom 80-ih godina 20. st., došla do određenih rezultata i teoloških usaglašavanja. Tu su pojašnjeni određeni stavovi i nesporednosti, nastali nakon Izjave "Mysterium Ecclesiae" od 24.06. 1973., te problemi Predaje u Crkvi i ključnog pitanja "successio apostolica", i svećeničkog reda i ređenja.²¹

Nakon stupanja na dužnost pročelnika Kongregacije za nauk vjere, kard. Ratzinger će jednakom marljivošću i zauzetošću nastaviti svoj znanstveni i teološki rad. Uslijedit će brojni interventi, predavanja u raznim prigodama, studije, razgovori i objavljivanje tih djelatnosti, intervjui u novinama i s raznim novinarima, te pojašnjavanje pojedinih, krivih, iskrivljenih i pogrešnih informacija i interpretacija, pa čak i određenih zabluda na području teologije i crkvenog nauka.²²

Osim samostalnih djela, studija i rasprava, teolog J. Ratzinger se istakao i kao urednik i suurednik brojnih teoloških djela, leksikona, zbornika, posvećenih pojedinim temama ili pojedinim značajnim teolozima, ili u raznim prilikama života Crkve u drugoj polovici 20. stoljeća.

S ekumenskog zrenika značajna su, osobito dva djela: "Ekumenska istraživanja", izdano zajedno s Hansom Kuengom²³ i "Služba jedinstva (Rimskog biskupa)".²⁴

U njegov opus i doprinos teološkoj misli i istraživanju treba ubrojiti i same dokumente i Izjave Kongregacije za nauk vjere koji su se pojavili i nose potpis njezina pročelnika, i to u vremenu od 1981. do 2005. Usput valja spomenuti da je sam pročelnik Kongregacije za nauk vjere po svojoj službi, i pročelnik Međunarodne teološke komisije, koja je mnogo doprinijela razvoju i tumačenju kršćanske poruke, osobito u vrijeme kard. Josepha Ratzingera. Isto tako, on je i pročelnik Papinske Biblijske komi-

---

²¹ Usp. nav. dj., str. 203-327.

²² Značajni su njegovi "Razgovori o vjeri" s novinarom Vittorio Messori. Vidi «Rapporto sulla fede. Vittorio Messori a colloquio con Joseph Ratzinger», Torino 1985. Vidi hrvatski prijevod: "Razgovor o vjeri. Jasni odgovori na suvremene dvojbe", Verbum, Split 2005.

²³ *Oekumenische Forschungen*, Freiburg/B. 1967-1970.

²⁴ *Dienst an der Einheit. Zum Wesen und Auftrag des Petrusamtes*, Duesseldorf 1978.

sije. Sve to svjedoči o velikom obujmu posla i odgovornosti, kao i o stručnoj i znanstvenoj djelatnosti kard. Ratzingera i njegovom doprinosu, te o interesu koji je porastao otkada je on izabran za papu.²⁵

2. EKUMENSKI DOPRINOS I ZAUZETOST

Kao teološki stručnjak i savjetnik kard. Fringsa iz Koelna, J. Ratzinger je sudjelovao i dao doprinos u mnogim saborskim raspravama. Ali to saborsko vrijeme ostavljamo po strani, jer je o njemu mnogo napisano i imamo brojna svjedočanstva, dnevnike sa Sabora.²⁶ Ograničit ćemo se samo na neke intervente, studije, članke i doprinos kard. J. Ratzingera kao teologa ekumenizmu i ekumenskom pokretu u razdoblju od početka 1970-ih godina, te na neka načela koje je on izrazio u svojim najznačajnijim djelima, posebice u knjizi "Theologische Prinzipienlehre" iz 1982. i u djelu "Kirche. Oekumene und Politik" iz 1987. One, te neki drugi, manji interventi i studije, razbacane po raznim teološkim, ekumenskim časopisima, osvjetlit će njegov pristup i jasna stajališta, koja, opet, snažno dolaze do izražaja i na početku njegova pontifikata.

Već u ranim 70-im godinama prošlog stoljeća Ratzinger surađuje sa zakladom "Pro Oriente" iz Beča, koju je 4. 11. 1964. osnovao kardinal Franz Koenig, sa ciljem da se uspostave tješnje veze s istočnim-pravoslavnim i pravoslavnim Crkvama.²⁷

U svojoj više od 40 godina plodnoj djelatnosti ta je zaklada organizirala brojne simpozije, susrete, istraživanja. S nakladničkom kućom "Tyrolia" iz Innsbrucka, organizirala je tzv. "Tyrolia Reihe", tj. niz publikacija koje su rezultat simpozija i teoloških konferencija u Beču, u vremenu od 1970-ih do 2003. Do sada je objavljeno 29 svezaka tih doprinosa i predavanja.²⁸

²⁵ Izborom za papu 19. 04. 2005. vidljivo je da se taj interes i ponovno objavljivanje nekih njegovih djela, te prevođenje i tiskanje na mnogim drugim jezicima pojačao i doprinosi dubljem poznavanju njegovog ogromnog opusa kroz proteklo vrijeme, gotovo kroz 50-ak godina.

²⁶ Možemo samo uputiti na dnevnike sa Sabora U. Bettija, Y. Congara i drugih. U posljednje vrijeme pojavila se i knjiga Freddyja Derwaha, *Der mit dem Fahrrad und der mit dem Alfa kam. Benedikt XVI. und Hans Kueng*, Pattloch, Muenchen 2006., gdje se opisuje to saborsko iskustvo i doprinos dvojice teologa.

²⁷ Vidi <http://www.pro-oriente.at/?site=kastiftung>

²⁸ Vidi <http://www.pro-oriente.at/?site=20041124144524pro> Session

U svesku br. 4., sakupljen je i doprinos triju konferencija: "O Koncilu i nezabludivosti" (od 4.-6.V. 1972.); "O jednoj Crkvi i mnogim Crkvama" (12-14. IV.1973.), i "Prognoze za ekumensku budućnost" (od 25. do 26. I.1976.). Upravo je Joseph Ratzinger imao predavanje, studiju pod naslovom "Prognoze za budućnost ekumenizma", i to iz katoličke perspektive, kao odgovor na druga, nekatolička stajališta i prognoze.²⁹

Nakon što je napravio jasnu distinkciju podjela u Crkvi Kristovoj, počevši od one prvotne koja je nastala nakon Kalcedonskog sabora (451.) i neprihvatanje kalcedonske formule od strane nekih istočnih (danas nazvanih staro-istočnih Crkava!), te nakon raskola od 1054., i na početku 16. st. na Zapadu, autor se u toj studiji okreće središnjem problemu odnosa između Zapadne, Latinske (Rimokatoličke) crkve i Pravoslavnih crkava. To je problem papinskog primata i definicija I. vatikanskog sabora. On ističe da je "zasigurno Rim drugačije od Istoka, pridavao veću težinu 'petrinskim riječima' u Novom zavjetu, i time je, u stvari, Predaju od samog početka čvrsto držao. Ali, u stvarnom životu Crkve i u važećoj jezgri njezina ustrojstva ostala je sakramentalna struktura uvijek živom i ona je bila, u svom jedinstvu s Petrovom službom odlučujuća, (tj. onaj nosivi element)".³⁰

Upravo ta sakramentalna struktura Crkve, tj. sve ono njezino duhovno, liturgijsko, misterijsko i sakramentalno ustrojstvo jest temelj koji je zajednički i na koji se pozivaju obje Crkve i koje gledaju na Pracrkvu, ili Crkvu prvih stoljeća, kao na svoj *izvor*, *polazište* i nešto što treba otkriti, revalorizirati i na čemu treba graditi zajednički hod do željenog jedinstva.

To je, ujedno, i jedini put i putokaz koji će ekumenski pokret prepoznati i koji će postati osnovica i poticaj za veće zajedničko djelovanje i usmjeravanje na ono što je Krist osnovao i želio od svoje zajednice – Crkve (usp. Iv 17, 21-23).

2.1. Podijeljenost između Istoka i Zapada

Ekumenska zauzetost i opredijeljenost kard. J. Ratzingera, sadašnjeg pape Benedikta XVI., manje su poznata široj javnosti. Gledalo se na njega, uglavnom, kao strogog i nepopustljivog pro-

²⁹ Vidi *Oekumene, Konzil. Unfehlbarkeit*, (Hrsg. im Auftrag des Stiftungsfonds PRO ORIENTE, Wien), Tyrolia Verlag, Innsbruck-Wien-Muenchen 1979., str. 208-215.

³⁰ J. Ratzinger, *Prognose fuer die Zukunft*, str. 210.

čelnika Kongregacije za nauk vjere, i upotrebljavali su se izrazi kao "Panzerkardinal" ili još nešto gore. Tek sa izborom za Rimskog biskupa i ponovnim objavljivanjem i interesom za njegove knjige, studije i razne nastupe, počinje se otvarati široki spektar njegove aktivnosti i njegov jasni doprinos cjelokupnom ekumenskom pokretu.

Sam je kard. Ratzinger, početkom 80-ih godina, u razgovoru s novinarom V. Messoriem, istaknuo jasnu misao, da su "ekumenska nastojanja u ovom razdoblju povijesti Crkve integralni dio razvoja vjere."³¹

Doista, nauk Drugog vatikanskog sabora o ekumenizmu, te sami posaborski razvoj ekumenske misli, te doprinos blagopokojnog pape Ivana Pavla II., ne mogu se smatrati nečim što ne doprinosi razvoju vjere i ne utječe na djelovanje Katoličke crkve.

U to razdoblje, tj. 40 godina razvoja saborske misli o ekumenizmu, ne može se govoriti, a da se ne spomene i doprinos i utjecaj kard. Josepha Ratzingera. Kao pročelnik Međunarodne teološke komisije i Papinske biblijske komisije, imao je priliku, tj. dužnost i obvezu, raditi na raznim pitanjima i problemima koja zadiru u odnose između kršćanskih Crkava, te rješavanju određenih pitanja vezanih za razvoj ekumenizma. Sudjelovao je i pri izradi i potpisivanju raznih dokumenata kojima se rješavalo određeno sporno, teološko pitanje. Kao takav, sudjelovao je na raznim, ekumenskim skupovima, držao predavanja po svijetu, i bio član raznih bilateralnih komisija za pojedino pitanje. U poslijesaborsko vrijeme on će s ostalim istaknutim teolozima, kao što su to H.U.von Balthasar, H. de Lubac, Y. Congar i drugi, osnovat i pokrenuti časopis, pod nazivom "Communio", koji će promovirati saborske ideje i odluke, te pokazati univerzalnost (katolicitet) Crkve. Taj časopis se pojavljuje 1972. i u njemu će Ratzinger 10-ak godina djelovati u uredničkom vijeću i kao jedan od najvjernijih suradnika.³² Osim toga, Ratzinger je surađivao i u reviji "Concilium" i drugim vrijednim časopisima s ekumenskom problematikom.

³¹ J. Ratzinger-V.Messori, *Razgovori o vjeri. Jasni odgovori na suvremene dvojbe*, Verbum, Split 2005., str. 145.

³² Revija "Communio" 34 (2005.), November-Dezember objavila je i svu bibliografiju, tj. članke, studije i sve doprinose pape Benedikta XVI. od 1972. do 2001. Vidi str. 641-644.

Ipak, čini nam se najznačajnijim njegov doprinos i jasne ideje o ekumenizmu izraženima na skupovima zaklade "Pro Oriente". U jednom od tih priloga, kard. J. Ratzinger se odvažio govoriti i o određenim predviđanjima za budućnost ekumeniskog pokreta. Pri tome, u uvodu, tada uvaženi profesor teologije i koncilski stručnjak J. Ratzinger pojašnjava ključno pitanje: "Tko želi dati neku prognozu za budućnost ekumenizma, mora najprije objasniti što on podrazumijeva pod ekumenizmom, tj. kako on podijeljenost kršćanstva vidi i kakav model jedinstva ima pred očima. Meni se čini da se u nepreglednom mnoštvu podjela od kojih je kršćanstvo razdijeljeno, nalaze samo dva osnovna oblika podjela kojima, tada također, odgovaraju dva različita modela jedinstva. Prvi oblik susrećemo kod starokršćanskih Crkava, i on vrijedi, također, i temeljno još za podjelu između Istoka i Zapada.... Drugi tip nalazi se kod podjela koje su nastajale u slijedu reformacijskog pokreta iz 16. stoljeća."³³

Stoga je i potrebno vidjeti i njegov stav na jedan diferencirani način, tj. stav teologa, poslije biskupa i kardinala J. Ratzingera o pitanjima crkvenih podjela i sada oko jedinstva s Crkvama kršćanskog, tj. pravoslavnog Istoka, i stav prema Crkvama i crkvenim zajednicama koje su proistekle iz reformacije i kojih je danas veliko mnoštvo.³⁴

Interesantno je spomenuti da je već deset godina nakon završetka Drugog vatikanskog sabora teolog J. Ratzinger iznio bilancu tog razdoblja, tj. *receptiju* (prihvaćanje) i oživotvorenje koncilskih odredbi i dokumenata. Značajno je da se tu Ratzinger osvrće na sabore prvotne Crkve, donoseći iskustvo velikih teologa za vrijeme i nakon Nicejskog sabora (325.) i carigradskog sabora (381.), te teško razdoblje recepcije odluka tih Sabora. Pri tome on donosi izvješće povjesničara Euzebija Cezarejskoga, zatim Grgura Nazijanskog, te Bazilija Velikog,³⁵ te nabroja poteškoće koje nastaju tek nakon završetka samog Sabora.

Slično bi se, prema njemu, moglo reći i za II vat. sabor. Koncil koji nije razlog, niti uzročnik krize Crkve u posaborskom vremenu, kako su to mislili pojedinci i neke skupine. Dakle, za bolje razumijevanje koncilске misli i odluka Sabora, a time će

---

³³ J. Ratzinger, *Prognosen fuer die Zukunft*, str. 208.

³⁴ Napominjemo da je u Ekumenskom vijeću Crkava (WCC), sa sjedištem u Ženevi, 2006., na IX. konferenciji u Porto Alegre (Brazil) bilo zastupljeno 348 kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica.

³⁵ Vidi J. Ratzinger, *Theologische Prinzipienlehre*, str. 383-384.

se učiniti i velika usluga ekumenizmu i drugim velikim inicijativama Sabora, J. Ratzinger zahtijeva da se shvati pravi smisao Sabora, kao i određene povijesne uvjetovanosti, te da se odbaci određena preuzetnost i pretjerani optimizam, koji je nastao neposredno nakon Sabora. On primjećuje: "Čini mi se da ovdje dvije postavke igraju ulogu koja je u svijesti koncilskih Otaca, koncilskih savjetnika i koncilskih izvjestitelja zadobivala sve veće i rastuće značenje. Sabor se shvaćao kao veliko istraživanje (propitkivanje) svijesti Katoličke crkve; htio je to, konačno, biti čin pokore, neki čin obraćenja. To se pokazalo ne samo na ispovijestima krivnje, na svestranosti samooptuživanja.... nego i na predodžbi o grešnoj Crkvi uopće... Na Sabor je zapuhalo nešto slično u Kennedyjevoj eri; nešto od naivnog optimizma i koncepta velikog društva: mi možemo sve ostvariti, kada mi to samo želimo i upotrijebimo sredstva za to. I upravo prekid te povijesne svijesti; taj otklon od onoga što je (već) bilo, donio je predodžbu(pomisao) nekog "nultog sata", u kojemu sve iznova započinje i u kojemu se, sada, sve izvršava dobro, što je, dosada, bilo loše učinjeno".³⁶

Naravno, takav stav, primijenjen na odnose između kršćanskog Istoka i Zapada, ne pridonosi nimalo naporima za ostvarenje kršćanskog jedinstva. Upravo to odbacivanje svijesti, pa i podsvijesti, da je s II. vat. saborom započelo sve "ispočetka" i da je to jedino vrijedno, jest prvi korak pri sagledavanju cjelokupnih odnosa i veza koje postoje između Istoka i Zapada, tj. između Katoličke crkve i ostalih pravoslavnih Crkava. Te veze su još uvijek snažne i temeljne za jednu i za druge Crkve. U tom smislu, usprkos podjelama i raskolima koji su se događali, ostalo je ono temeljno, strukturalno jedinstvo. A ostvarenje potpunog jedinstva je cilj cjelokupnog ekumenskog pokreta, i svih nastojanja Katoličke crkve i njezinih vrhovnih pastira.

Ali, što je to što se treba učiniti u međusobnom dijalogu i zajedničkom teološkom istraživanju između Istoka i Zapada? Teolog J. Ratzinger, baveći se tim pitanjima sredinom 70-ih godina, daje određene naznake koje su aktualne i danas.

Naglašavajući ono temeljno i zajedničko i što je jednakom vjernošću i teološkim učenjem prihvaćeno i što ulazi pod pojmove *successio apostolica*- apostolsko nasljeđe, baština, on se dotiče i ključnog pitanja koje još uvijek predstavlja kamen-spotica-

³⁶ Isto, str. 388.

nja u odnosima između Istoka i Zapada. To je pitanje papinskog primata, prvenstva i jurisdikcijske ovlasti koje je Prvi vat. sabor definirao (1869-1870.).

Ali, on daje i neka konkretna, rekli bismo, prijelazna rješenja, koja bi mogla pospješiti i ubrzati ekumenski dijalog i dovesti do sjedinjenja Kat. crkve i Crkava kršćanskog Istoka, prvenstveno Crkava bizantske tradicije i Crkava u slavenskim narodima koji se diče i njeguju baštinu pravoslavlja.

Tijekom višegodišnjeg istraživanja tih gorućih problema ekumenizma, J. Ratzinger je razvio i svoj posebni model mogućeg i željenog sjedinjenja kršćanskih Crkava. W. Thoenissen, govoreći o zajedništvu kroz sudjelovanje u djelu i nauku Isusa Krista, drži da je Ratzinger razvio model sjedinjenja i zajedništva koji je sličan onome modelu O. Cullmanna, tj. koji se definira kao “*zajedništvo u različitosti*”. Za samog Ratzingera on piše: “Na predoznačenom, Cullmannovom putu, vidi također i kardinal Ratzinger rješenje ekumenske problematike. Njegova teza glasi: pronaći jedinstvo preko različitosti; te u podjelama preuzeti ono plodonosno, to pročistiti i prihvatiti ono pozitivno od različitosti. To sve u nadi da, na kraju, podjela prestane.”³⁷

Na tom tragu može se analizirati i posebni Ratzingerov pristup problemu koji je najveći između kršćanskog Istoka i Zapada, tj. problema papina prvenstva. U svezi s tim on iznosi i konkretno rješenje u odnosima pravoslavlja i Katoličke crkve. To je on već izrazio 1976. kada je napisao: “Sjedinjenje bi se, ovdje, moglo dogoditi na ovom temelju, tj. da, s jedne strane, Istok odustane osporavati kao heretički zapadni razvoj u drugom tisućljeću, i da prihvati Katoličku crkvu u njezinom obliku kao pravovjeran koji je ona u tom razvoju pronašla (oblikovala), dok, s druge strane, Zapad treba priznati Crkvu Istoka u obliku koji je ona sačuvala, kao pravovjeran i pravno vrijedan.”³⁸

To jasno stanovište ostaje kao načelo i kao polazište za djelotvorni dijalog i hod u budućnosti obiju Crkava. To će J. Ratzinger još više razraditi, početkom 80.-ih godina, u svom, možda, najvažnijem i najopsežnijem teološkom djelu “Učenje o teološkim načelima. Temelji za fundamentalnu teologiju”.³⁹

---

³⁷ W. Thoenissen, *Gemeinschaft durch Teilhabe an Jesus Christus. Ein katholisches Modell fuer die Einheit der Kirchen*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1996., str. 19.

³⁸ J. Ratzinger, *Prognosen fuer die Zukunft*, str. 212.

³⁹ Prvo izdanje pojavilo se 1982. a drugo 2005.

Za odnos Katoličke crkve i kršćanskog Istoka, on će, tada zapisati: “Stoga, moja dijagnoza o odnosu Istok-Zapad u Crkvi glasi: crkveno jedinstvo između Istoka i Zapada jest, temeljno-teološki, moguće; ali još nije duhovno dovoljno pripremljeno. I zato, nije praktično još zrelo. I kada ja kažem: temeljno je teološki moguće, to ipak uključuje da se u budućem sagledavanju tih teoloških mogućnosti, nalazi još mnoštvo zapreka, od Filioque, pa sve do pitanja nerazrješivosti braka”.⁴⁰

Iz svega toga daje se zaključiti da je pred jednom i pred drugom Crkvom (tj. Crkvama) još mukotrpan hod i zajedničko, teološko istraživanje koje će poravnati te neravne staze i gdje će se, pod vodstvom Duha Svetoga, otvarati srca za onu autentičnu istinu, sadržanu u Objavi i konkretno življenu i ukorijenjenu u prvotnoj Crkvi - Crkvi prvog tisućljeća, te povratkom na izvore i na duhovnu, teološku i liturgijsku baštinu otaca Crkve i njihova nauka i njihova svjedočanstva, sadržana u spisima ili u Predaji i predajama Crkve.

Stoga J. Ratzinger zaključuje da je “zadaca svakog odgovornog kršćanina, a na poseban način teologa i crkvenih voditelja, tom teološkom mogućem stvoriti duhovni prostor; bez ikakvih jeftinih površnosti svuda te suprotnosti promatrati i živjeti pod obvezujućim zahtjevom za jedinstvom, bez ikakve ravnodušnosti”.⁴¹

Tu preporuku i obvezujući zahtjev za boljim poznavanjem jednih i drugih, te za plodonosnijim dijalogom i istraživanjem tih pitanja, te prelazak na ključna pitanja koja dijele obje Crkve - pitanje papinskog primata, rezultirat će i značajnim riječima blagopokojnog pape Ivana Pavla II., u njegovoj ekumenskoj enciklici “*Ut unum sint*”, br. 96., kada ističe i zahtijeva: “Stvarno, premda nepotpuno zajedništvo, koje postoji među svima nama, ne bi li moglo privesti crkvene odgovornike i njihove teologe da uspostave sa mnom i o ovom predmetu bratski, strpljivi dijalog u kojemu bismo se mogli slušati iznad neplodnih polemika, imajući na umu samo Kristovu volju o svojoj Crkvi, dopuštajući da nas prožme njegov molitveni vapaj ‘tako neka i oni budu jedno, da uzvjeruje svijet da si me ti poslao’ (Iv 17,21)”⁴²

⁴⁰ *Theologische Prinzipienlehre*, str. 210-

⁴¹ Isto, str. 210.

⁴² Ivan Pavao II., *Ut unum sint. Orientale lumen*, KS-Vijeće za ekumenizam i dijalog HBK, Zagreb 1995., str. 106.

Sam će Ratzinger, nakon svojih prognoza i preporuka drugim teolozima, te tih riječi iz Papine enciklike, kao pročelnik Kongregacije za nauk vjere, doprinijeti i tom direktnom suočavanju s pitanjem papina prvenstva. Stoga će Kongregacija za nauk vjere 1998. pripremiti "Izjavu o prvenstvu Petrova nasljednika" koja će biti jasni znak i putokaz tog nastojanja.⁴³

I govoreći o stanju ekumenizma na početku 21. st. kard. Ratzinger će, polazeći od ekleziologije II. vat. sabora, istaknuti dvije bitne zadaće pred kojima stoji ekumenski pokret i ekumenski hod u novom, trećem tisućljeću. On piše: "U toj prvoj zadaći ekumena (ekumenski pokret!), koji sam ja pokušao skicirati, radi se o tome da vidimo granice tih zahtjeva za jedinstvom; da ono promjenjivo kao takvo prepoznamo i da se naučimo živjeti jedni s drugima, u mnogostrukosti nastalih povijesnih oblika. I proces ujedinjenja koji se traži, stoji uvijek pred novim počecima".⁴⁴

S druge strane, ne smije se zanemariti bitna činjenica, da pitanje istine i autentičnog prihvaćanja objavljene istine nije pitanje većine, ili nekog preglasavanja i pitanje koja će strana odnijeti završnu pobjedu. Pri tome, Ratzinger postavlja jasno i čvrsto načelo: "Cilj je dijaloga, dakle, da se prepozna (pronađe) ona dublja usuglašenost (tj. ono u čemu se može složiti) naizgled suprotstavljenih pozicija, i da se pri tome, naravno, isključi i sve ono što proistječe samo iz određenog kulturalnog razvoja.... Tako je jasno, da ekumenski dijalog stoji pred potpuno različitom zadaćom nego što je to neka filozofska diskusija, ili kao neki politički pregovori. Njegov posljednji cilj jest, zajedništvo u vjeri. Ali, budući da vjera nije samo prosto oblikovanje ljudskog mišljenja, nego je plod nekog dara, ne može, u krajnjoj liniji, to zajedništvo proizići iz neke operacije mišljenja, nego to može biti samo darovano. I jer je, upravo, prava spoznaja Božje riječi i njezino razlikovanje od čiste ljudske riječi, i cilj svega toga, ne može se tu ispustiti Boga iz svega toga".⁴⁵

Dakle, dijalog ostaje kao jedini i ispravni put ekumenskog pokreta, te snažno sredstvo i način kojim će se i jedna i druga

---

⁴³ Vidi Kongregacija za nauk vjere, *Il Primato del Successore di Pietro nel mistero della Chiesa, Documenti e Studi* 19, LEV, Citta' del Vaticano 2002., str. 9-11.

⁴⁴ J. Ratzinger, *Weggemeinschaft*, str. 222.

⁴⁵ Isto, str. 223.

Crkva, tj. katolički Zapad i pravoslavni Istok, suočiti i s najvećim, preostalim teološkim i doktrinarnim problemima i nesporazumima, kao i različitim interpretacijama istog objavljenog nauka.

Sami doprinos i određeni iskorak koji je J. Ratzinger ponudio, posebice u pitanju papinog prvenstva, jesu neki aspekti primata koji je on, u studiji iz 1978. izložio. To su aspekti koji mogu poslužiti u teološkom dijalogu i sučeljavanju između Istoka i Zapada i biti, neke vrste, razbijači leda i otvaranja širih mogućnosti konsensusa. To su pitanja kolegijaliteta (biskupskog zbora s papom na čelu!), koji je snažno naglasio Drugi vat. sabor, te “mučenička” struktura samog primata, koja je jedan od jasnih znakova ispravnosti i autentičnosti crkvenog nauka.⁴⁶

Nešto od tog zajedničkog, *mučeničkog*, tj. svjedočkoga aspekta papine uloge, te cijele crkvene povijesti i svjedočanstva ostalih kršćanskih Crkava spomenut će i papa Ivan Pavao II. u svojoj enciklici “Ut unum sint”, kao dio zajedničke baštine i kao snažni element i poticaj jedinstvu Kristove Crkve. Služba Rimskog biskupa jest služba svjedočanstva, svjedočenja i pokazivanja ispravnog puta i jedinstva Crkve, i to kroz službu vidljivog i neraskidivog jedinstva. Papa to izražava ovako: “Ova Petrova funkcija mora ostati u Crkvi da ona, pod svojom jedinom glavom koja je Isus Krist, bude u svijetu vidljivo zajedništvo svih njegovih učenika”.⁴⁷

I u apostolskom pismu “Orientale lumen”, od 2.05.1995. Papa Ivan Pavao II. će uključiti tu mučeničku povijest drugih Crkva, konkretno Istočnih crkava, kao nešto što pripada svima, tj. cijeloj Crkvi Kristovoj. “Zajedničko iskustvo mučeništva i razmatranje djela mučenika svake Crkve, udioništvo na nauku tolikih svetih učitelja vjere, u snažnom širenju misli i njihovoj produbljenoj razmjeni pojačavaju ovaj divan osjećaj jedinstva”.⁴⁸

Prema tome, zajednička povijest, duhovna, liturgijska i doktrinarna baština, te iskustvo prvog tisućljeća su putokaz i sredstvo koje se, retroaktivno, treba uključiti u svaki budući

⁴⁶ Vidi J. Ratzinger, *Der Primat des Papstes und die Einheit des Gottesvolkes*, u *Dienst an der Einheit* (Hrsg. J. Ratzinger), Patmos, Duesseldorf 1978., str. 165-179., ovdje: 173.

⁴⁷ Enciklika UUS, br. 97.

⁴⁸ Pismo *Orientale lumen*, Dokumenti 104, KS i Vijeće za ekumenizam i dijalog HBK, Zagreb 1995.

ekumenski poduhvat i teološko istraživanje, i koje će jedino voditi konačnom jedinstvu. I u tome su kard. J. Ratzinger, i blagopokojni papa Ivan Pavao II., na istoj liniji, zapravo nadopunjavaju se.

2.2. Katolička crkva i Crkve i crkvene zajednice proizišle iz reformacije

Što se tiče stava teologa J. Ratzingera prema Crkvama i crkvenim zajednicama proizišlim iz reformacijskog pokreta tijekom 16. st. , a i poslije, treba, prije svega, reći da on sam potječe iz njemačkog područja, i iz zemlje koja je taj pokret bolno doživjela i koji je podijelio i obilježio konfesionalnom podjelom njegovu domovinu, do najnovijih dana. Stoga je važno upozoriti i na posebnu osjetljivost i posebni interes koji je on pokazao u svojem dugogodišnjem radu i istraživanju i za tu vrstu crkvene podjele i nejedinstva.

U svezi s tom podjelom, on upozorava da je crkveni raskol na Zapadu, kao posljedica reformacijskog pokreta, složeniji problem od podjela prvog tisućljeća. Naime, radi se o velikoj različitosti i velikom mnoštvu unutar tih pokreta.

I može li se uspoređivati te dvije vrste crkvenih podjela u prošlosti? Zato on piše: “Zasigurno je na taj problem mnogo teže odgovoriti, s obzirom na ogromne mnogostrukosti svjetskog protestantizma, nego na pitanje odnosa katolicizma i pravoslavlja, koji su, da tako kažemo, proizišli od istog ‘zajedničkog i opće postojećeg uzorka’ i koji je jedinstveno započeo”.⁴⁹

Ali, usprkos tome, ekumenski se pokret i nastojanje oko jedinstva ne smije obeshrabriti i preferirati samo odnose i dijalog s pravoslavljem, zapostavljajući one sa crkvama i crkvenim zajednicama na Zapadu, tj. onim proizišlim i nastalim daljnjim dijeljenjem i podjelama unutar tih Crkava proisteklima iz reformacije.

Ali, kako to J. Ratzinger vidi i što je on, kao teolog, stručnjak i pročelnik Kongregacije za nauk vjere, sam doprinio unapređenju ekumenskog dijaloga između Katoličke crkve i Crkava s reformacijskim obilježjima? Budući da je to područje preširoko i teško je ulaziti u tu mnogovrsnu problematiku odnosa Kat.

---

⁴⁹ J. Ratzinger, *Prognosen*, str. 213.

crkve i Crkava i crkvenih zajednica proisteklih iz reformacije, jer ih je preko 300 i više, ograničit ćemo se samo na neke, najvažnije aspekte. Pokušat ćemo vidjeti doprinos J. Ratzingera u formulaciji i pri izradi nekih važnih dokumenata, koji su probudili veliku pažnju u posljednjem desetljeću 20. st. i na početku 21. stoljeća.

To je, prije svega, Izjava “Dominus Iesus”, objavljena od Kongregacije za nauk vjere, dana 6.08. 2000. u jubilarnoj godini, i koju je potpisao kardinal J. Ratzinger, a poslije i sam papa Ivan Pavao II. O tom dokumentu koji je izazvao veliki interes, pa i silna osporavanja, mnogo se pisalo posljednjih godina. Budući da je na hrvatskom govornom području zaslužio vrijednu pažnju i brojne komentare, upućujemo na komentare tog dokumenta i na reakcije koje su nastale u svezi s tim, a mi ćemo obratiti našu pozornost na neke druge, manje poznate dokumente.⁵⁰

2.2.1. Dokument GER – Zajednička Izjava o opravdanju

Za bolje poznavanje zauzetosti kard. J. Ratzingera, kao teologa i stručnjaka, i kao pročelnika Kongregacije, u odnosu prema reformacijskim Crkvama i crkvenim zajednicama, važno je upozoriti i vidjeti njegov rad i doprinos na drugim dokumentima, posebice na dokumentu o opravdanju, tj. GER-dokumentu.

Taj je dokument jedan od značajnijih, i potpisan je u posljednje vrijeme, točnije na izmaku 20. stoljeća. To je “*Zajednička izjava o opravdanju*”, koju su 31.10.1999. točno na “Dan reformacije” u Njemačkoj, potpisali pročelnik Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana kad. W. Kasper i predsjednik Svjetskog luteranskog saveza Joshua Nkomo.⁵¹

Široj javnosti je manje poznato da su prvi kontakti i susreti započeli već 1980. i to prilikom posjeta pape Ivana Pavla II. Njemačkoj. Nakon susreta s predstavnicima Evangeličkih crkava, porodila se ideja o djelotvornijoj suradnji i radu na nekim eku-

⁵⁰ Vidi osobito: T. Vukšić, *Teološki pluralizam i ekumenizam nakon Dominus Iesus*, u *Bogoslovska smotra* 73 (2003.), br. 2-3., str. 395-431; Vidi i Helmut Kraetzl, *Nova radost zbog Crkve. Angažirano svjedočanstvo*, KS, Zagreb 2005., str. 217-236.

⁵¹ Dokument nosi naslov, u originala, *Gemeinsame Erklarung zur Rechtfertigungslehre* (GER) i dugo je pripreman od stručnjaka i predstavnika Katoličke crkve i Svjetskog luteranskog saveza, posebice Evangeličke i Luteranske crkve iz BRD-a.

menskim pitanjima. Nakon toga je osnovana Mješovita grupa, komisija, u kojoj su bili predstavnici objiju Crkva, tj. Katoličke i Evangeličke. Na čelu te komisije izabrani su, s katoličke strane, kard. J. Ratzinger, tada nadbiskup Muenchena i Freisinga, a s evangeličke strane, zemaljski biskup Eduard Lohse, tada predstojnik Vijeća EKD-a.

Jedan od primarnih zadataka te komisije bijaše: pronaći neke teme i područja na kojima se mogu postići određeni, konkretni zaključci i rezultati, i na taj način, unaprijediti dijalog i ekumensku usmjerenost objiju Crkava u Sav. Republici Njemačkoj.

368

U osobnom susretu i sastanku dvojice pročelnika, riješeno je, tj. odlučeno je prethodno pitanje, koje se postavljalo kao veliki problem: je su li međusobne optužbe i ekskomunikacije iz 16. stoljeća na snazi i danas? Kard. Ratzinger i biskup Lohse su ta pitanja riješili na pozitivan način, i time uklonili najveću zapreku na putu daljnjeg dijaloga i daljnjeg napretka.⁵²

Nakon toga, odlučeno je da se posveti konkretnim problemima, tj. kao prvom problemu koji je od velikog značenja za sve, o problemu opravdanja.

Taj zadatak je povjeren stručnoj komisiji katoličkih i evangeličkih teologa. Naime, već otprije je u Njemačkoj postojala skupina, pod nazivom "Ekumenski radni krug evangeličkih i katoličkih teologa". Vodstvo tog povjerenstva je povjereno uglednom protestantskom teologu Wolfhartu Pannenbergu, i, s katoličke strane, Karlu Lehmannu, tada još teologu i profesoru u Freiburgu. Nakon imenovanja K. Lehmana za nadbiskupa Mainza, njegovo mjesto će preuzeti Theodor Schneider. Ta dvojica će, kroz višegodišnji rad i napore, te potrebna usaglašavanja i konzultacije s drugim tijelima, cijeli posao dovesti do kraja i sretnog potpisivanja *Zajedničke izjave* (31. 10. 1999.) u Augsburgu, kao mjestu nastanka Augsburške konfesije (Vjeroispovijesti, 1530.).

U izradi posebnog dokumenta o opravdanju uključit će se i viša razina, tj. neće ostati samo problem u Njemačkoj. Uključit će se i Papinsko vijeće za jedinstvo kršćana, te Svjetski luteranski savez. I naravno, sve što poduzima Papinsko vijeće za jedinstvo kršćana, u suradnji je i tijesnoj koordinaciji s Kongregacijom za nauk vjere.

---

⁵² Vidi Peter Neuner, *Joseph Ratzingers Beitrag zur Gemeinsamen Erklarung zur Rechtfertigungslehre*, u MThZ 56 (2005.), str. 435-448, osobito 436-437.

Upravo zbog tih činjenica kard. Joseph Ratzinger će, od početka tog poduhvata, biti tijesno povezan i pratit će taj rad, te surađivati na izradi tog prevažnog dokumenta. Dokument je, tijekom izrade prolazio kroz «Scile i Haribde», i mnogo puta je bio u opasnosti da bude odbačen, bilo s jedne, bilo s druge strane. Odlučujući doprinos i podrška kard. J. Ratzingera bila je tijekom 1998. Njemu se obratio luteranski zemaljski biskup Bayerina Johannes Hanselmann, koji je kardinala dobro poznao i s njim je održavao osobni kontakt, još iz vremena s kraja 70-ih godina, tj. iz vremena njegova rada u Regensburgu, te kao nadbiskup Muenchena i Freisinga.

Taj «Regensburški razgovor», ili susret - kako ga naziva P. Neuner, bio je 3. 11.1998. u Ratzingerovoj kući u Pentlingu kod Regensburga. «Sudionici su, uz kardinala Ratzingera i zemaljskog biskupa Hanselmana također učenik Ratzingerov Heinz Schuette, ekumenist, i Joachim Track, član Izvršnog odsjeka Svjetskog luteranskog saveza. Joachim Track prosuđuje, u svom izvješću, da se, na katoličkoj strani, treba zahvaliti ekumenskoj volji (spremnosti) Pape, kao i na zauzetosti kard. Ratzingera, te spremnosti kardinala Cassidyja, da se taj put podržao i da GER (dokument o opravdanju) nije propao.»⁵³

Na tom radnom sastanku sastavljen je radni papir koji je doveo do «Zajedničkog službenog stava» (Gemeinsame offizielle Feststellung - GOF),⁵⁴ i odlučeno je da će mu se pridodati Dodatak, ili Annex, kao razjašnjenje tog utvrđivanja činjenica. Taj dokument, tj. GOF, govori o « temeljnom slaganju (consensus), i utvrđuje da se otvorena pitanja trebaju zajednički objasniti i označava 'jedinstvo u različitosti', kao cilj punog, crkvenog zajedništva. I potpisivanje tog GOF-a, koji će GER potvrditi, bit će prvi put, gdje se razlike u nauci između Crkava, koje razdvajaju, moglo nadići. Bez zauzetosti kardinala Ratzingera to ne bi bilo moguće».⁵⁵

Može se reći da je ta zauzetost i doprinos kard. Ratzingera otklonila velike zapreke i otvorila put potpisivanju tog značajnog dokumenta. Još više, nakon potpisa tog dokumenta, u Njemačkoj je učinjen i sljedeći korak. U prigodi proslave 500-te

⁵³ Peter Neuner, "Joseph Ratzingers Beitrag zur Gemeinsamen Erklarung zur Rechtsfertigungslehre", u: *Muenchener Theologische Zeitschrift*, Sonderheft 5 (2005.), str. 435-448 (447).

⁵⁴ Isto, str. 447.

⁵⁵ Isto, 447.

godišnjice osnivanja sveučilišta u Lutherovu gradu Wittenbergu (2002.) organiziran je i posebni simpozij evangeličkih i katoličkih teoloških fakulteta, pod posebnim nazivom: »U svjetlu Božje milosti«. Tu se raspravljalo o višestrukoj važnosti i odjeku dokumenta GER, i što pojedini teolozi i teologije još mogu doprinijeti u nauci o opravdanju i u soteriologiji.

To će proširiti oblike suradnje između Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana i Svjetskog luteranskog saveza. I rad tih organizama «će se koncentrirati na pitanja kao što su razumijevanje službe, te pitanja apostoliciteta Crkve»⁵⁶ Ostaje nada da će kard. Ratzinger, kao novoizabrani papa nastaviti tim putem, osobito u suradnji sa Svjetskim luteranskim savezom i evangeličkom Crkvom.

Uostalom, on je to već i službeno pokazao. U prigodi svog prvog apostolskog putovanja u Njemačku na Svjetski dan mladih, u kolovozu 2005., u govoru predstavnicima drugih Crkava i crkvenih zajednica (19.08.2005.) je rekao: »Budući da i sam potječem iz ove zemlje, dobro poznajem teško stanje što ga je raskol jedinstva u ispovijedanju vjere, donio tolikim osobama i tolikim obiteljima. I to je jedan od razloga što sam odmah nakon mogega izbora za Rimskog biskupa, kao Petrova nasljednika, pokazao čvrstu odluku da obnovu punog i vidljivog zajedništva kršćana uzmem kao prioritet mogega pontifikata».⁵⁷

A što se tiče konačne ocjene tog dokumenta, koji se skraćeno navodi kao GER, važno je donijeti sud poznatog ekumenskog stručnjaka iz Njemačke, katoličkog teologa Petera Neunera, profesora s Teološkog fakulteta u Muenchenu. On zaključuje u svojoj studiji: «Nauka o opravdanju je, zaista, kako potvrđuje GER, 'neodvojivi kriterij koji neprekidno usmjeruje prema Kristu cjelokupnu nauku i praksu Crkve' (br.18.). Dogovor o opravdanju svečano potpisan u posljednjim sedmicama 20. stoljeća, predstavlja, stoga, polazišnu točku, od koje se sada treba krenuti da bi se dospjelo do dogovora, također, i o problemima koji su još kontroverzni. U vezi s tim treba obaviti teološki rad - rad koji će dovesti do cilja - crkvenog zajedništva samo ako bude udružen, također, s približavanjem u životu zainteresiranih konfesija. Dva aspekta moraju koračati zajedno kao što to pokazuje hod ekumenizma u 20. stoljeću».⁵⁸

---

⁵⁶ Isto, 448.

⁵⁷ Benedikt XVI., *Božja revolucija*, Verbum, Split 2005., str.105.

⁵⁸ Peter Neuner, *nav. dj.*, str. 448.

2.3. Perspektive ekumenskog pokreta

Još dok je bio nadbiskup Muenchena i Freisinga, teolog i profesor sistematske i fundamentalne teologije J. Ratzinger stavio je sebi u zadaću da ekumenski djeluje i da učini sve moguće za plodan susret i dijalog i pronalaženje putova u mukotrpnom traženju kršćanskog jedinstva.

Nastavljajući djelo svoga prethodnika na biskupskoj stolici kard. Juliusa Doepfnera, koncilskog oca i zauzetog ekumenskog djelatnika, i u suradnji s katoličkom akademijom iz Bayerna, organizirao je simpozij u Rimu o pitanjima papina primata, prvenstva Apostolske stolice. To je bilo 1977. u prigodi 80-te obljetnice života pape Pavla VI. Htjelo se okupiti teologe i stručnjake iz raznih kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica, osobito onih iz pravoslavnih Crkava, da bi se to pitanje «sa svih strana, egzegetski, povijesno, ekumenski i sistematski, te u kontekstu današnjih filozofskih izričaja, raspravlja». Sam je kardinal., kasnije, bio i urednik i izdavač svih tih priloga na gore spomenutom simpoziju, pod znakovitim imenom »Služba jedinstva. O biti i zadaći Petrove službe.»⁵⁹

Sam Ratzinger je imao zapaženo predavanje pod naslovom: »Papin primat i jedinstvo naroda Božjega».⁶⁰ On, tu, povezuje oba Vatikanska sabora i njihov nauk, te otvara perspektivu promatranja definicija I. vat. sabora u dubokoj povezanosti s naukom o kolegijalitetu biskupa, koja je doprinos II. vat. sabora. On piše: »Treba tome odmah pridodati da je II. vat. sabor pokušao tako opisati misao o kolegijalitetu, s kojom je preuzeo impulse iz životnog osjećaja sadašnjosti, i tako da je tu sadržana i misao o primatu»⁶¹.

Još više, on će se vraćati na misao i nauk II. vaticanskog sabora o kolegijalitetu izraženu osobito u dogmatskoj konstituciji »Lumen gentium» u 3. pogl, koje govori o hijerarhijskom ustrojstvu Crkve i posebno o episkopatu (br.18-29.). U br. 22 kaže: »Kolegij ili zbor biskupa nema vlasti osim ako se shvaća zajedno s Rimskim biskupom, Petrovim nasljednikom, kao Glavom, dok ovome ostaje potpuna vlast primata nad svima, bilo pastirima,

⁵⁹ Joseph Ratzinger, *Dienst an der Einheit. Zum Wesen und Auftrag des Petrusamtes*, Schriften der Katholischen Akademie in Bayern, Patmos, Duesseldorf 1978.

⁶⁰ Isto, str. 165-179.

⁶¹ Isto, str. 165.

bilom vjericima». Ratzinger uključuje taj nauk u model zajedništva i zajedničarske strukture same kršćanske vjere. On piše: «Dade se pokazati, da *mi-struktura* kršćanstvu pripada na poseban način. Vjernik ne stoji, kao takav, nikada sam; i postati kršćaninom znači izići iz izolacije i ući u ono mi-djece Božje; to je čin priklanjanja objavljenom Bogu u Kristu, i uvijek to, također, priklanjanje onima već pozvanima.... Tome odgovara, također, da se i poziv učenika Isusovih, koji se predstavljaju u slici Dvanaestorice, i koje preuzima šifru ideju starozavjetnoga Božjeg naroda, i za koju je, ponovno bitno, da Bog ostvaruje zajedničku povijest, i da on sa svojim narodom postupa kao s narodom!»⁶²

Tu misao *mi-ustrojstva* kršćanstva, vjere i samog institucionalnog ustrojstva Crkve, gdje je nužan neki vid, službe jedinstva cjelokupnog organizma, Ratzinger će ponoviti i u svom najsuštavnijem djelu «Učenje o teološkim načelima».⁶³

Gledano iz perspektive primata i kolegijaliteta, te osobito unutarnjeg, inherentnog razloga i smisla opstojnosti primata, Ratzinger stavlja na prvo mjesto *vjeru* - vjeru kao osobno i odgovorno svjedočanstvo i svjedočenje za Krista raspetog i uskrslog. Smisao i svrha papina prvenstva jest posvjedočiti za jedinstvo naroda Božjega i osigurati i trajno čuvati to jedinstvo. U tom vidu Ratzinger piše: «Takav slijed odgovara najdublje središnjoj strukturi vjere u Novom zavjetu: 'Svjedoku Isusu Kristu odgovaraju svjedoci, koji, jer su upravo svjedoci, svojim imenom stupaju na njegovo mjesto. I učenje, kao odgovor na križ Isusa Krista, nije ništa drugo doli posljednja potvrda tog principa neodstupivog imenovanja, i držanja imenovane osobe'».⁶⁴

Primat se, tako, stavlja u okružje i perspektivu zajednice i zajedništva. Ponajprije je to u perspektivi osiguranja i svjedočenja jedinstva biskupskog zbora-onih koji nastavljaju i predstavljaju zbor Dvanaestorice, a zatim i cjelokupne zajednice vjernika- Crkve Kristove. Upravo taj vid i povratak na svetopisamsko okružje i perspektivu svjedočanstva i svjedočenja (*martyria*) daje i otvara neslućene mogućnosti za plodniji dijalog s ostalom odijeljenom braćom, posebice s pravoslavnim Crkvama i Crkvama i crkvenim zajednicama proizišlim iz reformacije, jer se i one

---

⁶² Isto, str. 166.

⁶³ Prvo poglavlje tog djela je naslovljeno: «*O odnosu strukture i sadržaja u kršćanskoj vjeri*». Vidi J. Ratzinger, *Theologische Prinzipienlehre*, str.15-87.

⁶⁴ J. Ratzinger, *Der Primat des Papstes*, u: *Dienst an der Einheit*, str.169.

snažno pozivaju i teže da se dopre do autentičnosti i izvornog nauka Sv. pisma i Predaje, te crkvenih predaja iz apostolskog i postapostolskog razdoblja. I ta dimenzija evanđeoskog svjedočenja i svjedočanstva – koje doseže svoj vrhunac u davanju vlastitog života, u mučeništvu za vjernost Isusu Kristu, postaje ključni kriterij i za vrijednost i smisao primata!

Pri tome se Ratzinger priziva na pisanje i samo iskustvo engleskog kardinala Reginalda Polea (1500.-1558.), koji je i sam bio kandidat za papu u tim burnim vremenima, u konklavama (1549.-50.) i koji se suprotstavio engleskom kralju Henriku VIII., upravo u pitanjima vrhovne glave u Crkvi. Sam Ratzinger, na tragu tog velikog čovjeka, i govoreći o primatu Rimskog biskupa kaže: «Mučenici su, za Polea, jednoznačni znak za to gdje stoji Crkva. Mučenici koji suprotstavljaju vjeru u nadnacionalnom jedinstvu cjelokupne Crkve i njezine Predaje nacionalno-kraljevskom kršćanstvu, su putokaz za to gdje kršćanin - kao kršćanin treba stajati u ovome sporu».⁶⁵

I na tragu tog načela, koji J. Ratzinger, na neki način, posuđuje od slavnog engleskog kardinala, može se držati i preporuka i zahtjev blagopokojnog pape Ivana Pavla II. iz enciklike «Ut unum sint» iz godine 1995., gdje Papa kaže: «Ovi sveci (tj. mučenici) dolaze iz svih Crkava i crkvenih zajednica i otvorili su im ulaz u zajedništvo spasenja. Kad se govori o zajedničkoj baštini, u nju se ne smiju upisati samo ustanove, obredi, sredstva spasenja, tradicije koje je sačuvala svaka pojedina zajednica i iz kojih su se oblikovale, nego u prvom redu i prije svega ova stvarnost svetosti» (br.84.). To zajedničko štovanje i primjer mučenika i svjedočanstvo sviju Crkava može se koncentrirati i na teški problem- problem pronalaženja zajedničkog rješenja i za pitanje papina prvenstva. I ta ideja martirološkog poimanja same ideje papina prvenstva jest nešto na čemu uporno ustraje i u drugim svojim djelima, spisima i studijama kard. J. Ratzinger, tj. sadašnji papa Benedikt XVI.⁶⁶

⁶⁵ Isto, str. 173.

⁶⁶ Usp. Joseph Cardinal Ratzinger, *Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio, Festgabe zum 75.Geburtstag* (Hrsg vom Schuelerkreis.Redaktion S.O.Horn-V.Pfnuer), Sankt Ulrich Verlag 2002. Tu se donosi mnogobrojna literatura, knjige, članci, studije, i može se vidjeti mnoštvo naslova s tematikom papina prvenstva i nastojanja da se ta tema približi čitateljima, i da se uključe i nastojanja ostalih Crkava i crkvenih zajednica o tom pitanju.

Kakve su prognoze i koji je mogući put i napredak koji se očekuje od ekumenskog pokreta u aktualnom trenutku? J. Ratzinger je i o tome pisao već 1976. Naime, te je godine Zaklada «Pro Oriente» iz Beča organizirala znanstveni skup pod nazivom: «Prognoze za ekumensku budućnost» (Beč, 25.-26.01.1976.). Što se tiče prognoza i mogućnosti ekumenskog dijaloga i napretka na tom putu J. Ratzinger je ostao na onoj dvostrukoj razini i stavu koji je već postavio dekret o ekumenizmu Drugog vatikanskog sabora «Unitatis redintegratio». Naime, po tom dekretu razlikuju se i različito se pristupa ekumenskom dijalogu kada se radi o Crkvama pravoslavnog Istoka, a drugačije s Crkvama i crkvenim zajednicama proisteklim iz reformacije i poslije 16. stoljeća. Doista, poseban je položaj istočnih Crkava, kako to već razlikuje UR (br.14-18.), a poseban je položaj i tretman odijeljenih Crkava i crkvenih zajednica na Zapadu (br.19.-23.).

Što se tiče pravoslavnih Crkava Istoka Ratzinger iznosi interesantan prijedlog. On tada piše, tj. predlaže, kao neku međuetapu u međusobnom priznanju i dogovorima Katoličke crkve i pravoslavnih Crkava: «Sjedinjenje bi se moglo, ovdje, dogoditi na bazi da, s jedne strane, Istok odustane od toga, da se bori protiv zapadnjačkog razvoja drugoga tisućljeća kao heretičkog, a da Katoličku crkvu prihvati u njezinom obliku kao pravovjernu i pravomoćnu, kako ju je pronašla u tom razvoju, dok, obratno, Zapad treba priznati Crkve Istoka u obliku koje su one sačuvalе, i to kao pravovjeran i pravomoćan».⁶⁷

Što se tiče njegova stava prema Crkvama i crkvenim zajednicama koje su proizišle iz reformacije i susljednih podjela, i koje su se razvijale tako, da ih, sudeći po članstvu u Ekumenskom vijeću Crkava iz Ženeve, danas ima više od 300,⁶⁸ on se već vidio u njegovu doprinosu u pripremi i izradi dekreta koji su i realizirani. Jednu pojedinost je, pri tome, važno naglasiti, koju je J. Ratzinger tada istakao, a koja se rijetko kada spominje i mnogima je nepoznata. On govori o mogućem sjedinjenju Katoličke crkve i pravoslavnih Crkava, te upućuje da sjedinjenje ne mora biti istovremeno, i s Istokom i sa Zapadom. Čak štoviše, jedno sjedinjenje koje bi prethodilo drugome, moglo bi biti i blagotvorno, tj. usmjeravajuće. Pri tome J. Ratzinger piše: »Jedno

---

⁶⁷ J. Ratzinger, *Prognoze fuer die Zukunft des Oekumenismus*, str. 212.

⁶⁸ Godine 2006. broj Crkava članica EVC (WCC), uključujući i pravoslavne i staroistočne Crkve doseže brojku od 348 Crkava i crkvenih zajednica.

treba, u svakom slučaju, biti jasno: sjedinjenje između katolika i pravoslavaca ne sprječava jedinstvo s reformacijskim Crkvama, nego čak, olakšava ga». ⁶⁹

3.1. Papa Benedikt XVI.

Kard. Joseph Ratzinger izabran je, u konklavama, 19.04. 2005. za Rimskog biskupa i uzeo je sebi ime Benedikt XVI. Već 25. 04. novi je papa posjetio baziliku sv. Pavla izvan zidina grada Rima, i tu održao znakovitu homiliju, koja je važna i s ekumenskog zrenika. U njoj je Papa naglasio ulogu i primjer sv. Pavla «misionara svih naroda» i onoga «koji se brine za sve Crkve» (2 Kor 11,28.). Na tom tragu, on naglašava misijsku, misionarsku zadaću svoje službe. Navodeći tekst iz «Ad gentes», br. 1. Papa kaže da je «zadaća (apostolskih) nasljednika da nastave to djelo, jer Božja riječ treba trčati i biti proslavljena (2 Sol 3,1), i Kraljevstvo Božje treba biti naviještano i uspostavljeno na cijeloj zemlji». ⁷⁰

Time je htio reći da se autentični navještaj i djelotvorni glas Kristove Crkve može čuti i imati odjeka u suvremenom svijetu, ako kršćani i kršćanske Crkve postignu i ostvare željeno jedinstvo i konačno ostvare Kristovu oporuku i žarku želju i goruću molitvu uoči svoje muke i smrti: «Ne molim samo za njih nego i za one koji će po njihovoj riječi vjerovati u me, da svi budu jedno. Kao što si ti, Oče, u meni, i ja u tebi, tako neka i oni budu u nama jedno, da svijet vjeruje da si me ti poslao» (Iv 17,20-21.)

Već u prvom susretu s predstavnicima drugih Crkava i crkvenih zajednica (25. 04. 2005.) novoizabrani papa Benedikt XVI. je progovorio i o ekumenizmu i iskrenoj raspoloživosti. ⁷¹

U istom nastupu Papa je naglasio da je ekumenski put Katoličke crkve *neopozivi proces*. On kaže: «Idimo naprijed u nadi! Na tragu mojih prethodnika, a posebice Pavla VI. i Ivana Pavla II., snažno osjećam potrebu ponovno potvrditi neopozivu zauzetost koju je prihvatio Drugi vat. sabor i koja je prosljeđena u tijeku posljednjih godina zahvaljujući i djelovanju Papinskoga

⁶⁹ J. Ratzinger, *Prognose fuer die Zukunft*, str. 213.

⁷⁰ Vidi http://www.vatican.va/holy-father/benedict_xvi/homilies (2005) documents

⁷¹ Govor predstavnicima Crkava i crkvenih zajednica. Vidi http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi_speeches (2005) april/documents/hf. (25.04.05.)

vijeća za promicanje kršćanskog jedinstva. Put prema punom zajedništvu, koje je Isus htio za svoje učenike zahtijeva hrabrost, ljupkost, čvrstoću i nadu da se postigne zadani cilj, u konkretnoj poučljivosti onome što Duh kaže Crkvama»⁷²

Slične izjave i sadržajno identične poruke papa je Benedikt XVI. ponovio i u drugim prilikama, bilo u susretima s predstavnicima drugih Crkava i crkvenih zajednica, bilo u posebnim prilikama, tj. godišnjicama pojedinih događaja, ili u proslavama zaštitnika druge Crkve, kao npr. na svetkovinu sv. Andrije u Carigradu, bilo u apostolskim pismima, upućenima patrijaršima drugih Crkava, ili primajući čelnike raznih ekumenskih udruženja, kao što su to Ekumensko vijeće Crkava iz Ženeve, Svjetskog luteranskog saveza, Svjetskog udruženja reformiranih Crkava, itd.

Izdvojili bismo najznačajnije poruke u prvoj godini pontifikata i u prvim mjesecima 2006. Primajući glavnog tajnika Ekumenskog vijeća Crkava gosp. Samuela Kobiu, dana 16.06.2005. Papa je istakao: »U prvim danima svog pontifikata potvrdio sam da je moj, prvotni zadatak i dužnost da neumorno radim da bi se ponovno izgradilo puno i vidljivo jedinstvo svih sljedbenika Kristovih. To traži, osim svih dobrih namjera, konkretne čine koji će ući u dušu i potaknuti savjesti... potičući svakoga na ono unutarnje obraćenje koje je pretpostavka svakom napretku na putu ekumenizma» (*Missa pro Ecclesia*, br.5.).⁷³

A u pismu koje je uputio preko kard. Waltera Kaspera, predstojnika Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana devetoj općoj konferenciji Ekumenskog vijeća Crkava, koja se održavala u Porto Alegre (Brazil), od 14. do 23. veljače 2006. papa Benedikt XVI. je poručio: »Prisjećajući se naše zajedničke krsne vjere u Trojedinoga Boga, Katolička crkva i Ekumensko vijeće Crkava traži putove da što djelotovornije surađuje u zadaći svjedočenja božanske ljubavi Bogu. Poslije četrdeset godina plodne suradnje, mi gledamo unaprijed, nastavljajući to putovanje nade i obećanja, intenzivirajući naša nastojanja prema postignuću onoga dana kada će kršćani biti ujedinjeni u navještau evanđeoske Poruke spasenja sviju. I dok zajednički putujemo, mi moramo biti otvoreni znakovima božanske Providnosti i nadah-

---

⁷² Isto.

⁷³ Govor prilikom audijencije Samuela Kobie, dana 16.06.2005. Vidi [http://www.vatican.va/holy-father/benedict_xvi.\(speeches 2005 \(june\)documents/hf](http://www.vatican.va/holy-father/benedict_xvi.(speeches%202005%20(june)documents/hf)

nuću Duha Svetoga, jer mi svi znamo da taj 'sveti cilj pomirenja svih kršćana u jedinstvu jedne jedincate Crkve Kristove nadilazi ljudske snage i sposobnosti'(UR, 24.). Naše povjerenje je u tome samo u molitvi samoga Krista: 'Sveti Oče, čuvaj u svome imenu one koje si mi dao, da budu jedno kao i mi'(Iv 17,11)».⁷⁴

3.2. Susreti poglavara Crkava na najvišoj razini

Moglo bi se još navoditi brojne primjere Papine zauzetosti i potvrde 'neopozivog i neporecivog angažmana' Kat. crkve i njezinih najviših struktura u Rimskoj kuriji na ekumenskom putu i naporima kojima se želi prokrčiti put do punog, vidljivog zajedništva i jedinstva svih Kristovih učenika na ovoj zemlji. Prva godina pontifikata dovoljno je pokazala i označila put ekumenske zauzetosti i prioriteta koje je sami papa Benedikt XVI. postavio i jasno obznanio svima.

Papa je nastavio lijepu tradiciju koja se ustalila nakon Drugog vat. sabora. Naime, svake godine na svetkovinu sv. Petra u Rim dolazi delegacija Carigradskog patrijarhata i sudjeluje u proslavi svetkovine sv. Petra. Tako je bilo i 2006. Delegacija, koju je predvodio metropolit Pergama i poznati teolog Joannis (Zizioulas), koji je istovremeno i supredsjednik Mješovite međunarodne komisije za teološki dijalog katolika i pravoslavaca, boravila je nekoliko dana u Rimu. U homiliji Papa je naglasio da je dijalog, koji se već dugo odvija "ušao u novo razdoblje. Spontano, mi uhvatimo same sebe želeći moliti da Duh Sveti prosvijetli i ražari naša srca; osnažujući našu zajedničku želju da odgovorimo, onoliko koliko to zavisi od nas, na Gospodnju žarku molitvu: *'Ut unum sint'*; i da, na taj način, učenici Kristovi mogu zajedno naviještati njegovo Evanđelje cijelom svijetu, ujedinjeni u vjeri, i tako, vjerujući u njega, svi će biti spašeni!"⁷⁵

Papa će osobno uzvratiti posjet Carigradskom patrijarhu Bartolomeju I. dana 28.11.06., u prigodi proslave svetkovine sv. Andrije, zaštitnika Carigradske Crkve. Bit će to nova prilika i

⁷⁴ Pismo pape Benedikta XVI. kard. W. Kasperu, u prigodi 9. Svjetske konferencije EVC-a u Porto Alegre-u(Bra), od 25.01.2006. Vidi [http://www.vatican.va/holy-father/benedict.XVI/letters\(2006/documents](http://www.vatican.va/holy-father/benedict.XVI/letters(2006/documents)

⁷⁵ Pozdrav Sv. Ocadelegaciji Car. patrijarhata, 29.06.2006; Vidi <http://212.77.1.245/news-services/bulletin/newa/18558.php?index=18558&po-date=29.06.2006&lang=it>

novi korak u zajedničkom nastojanju da se ekumenski pokret, nakon jednog desetljeća zastoja i malodušnosti i novonastalih problema, snažnije pokrene i doprinose bržem hodu na putu željenog jedinstva.

Za studeni 2006. godine predviđeni su dva značajna posjeta samom Rimu i Rimskom biskupu. Poglavar Anglikanske Crkve i nadbiskup Canterburyja Rowan Williams, te nadbiskup Atene i cijele Grčke pravoslavne Crkve metropolit Christodoulos posjetiti će Rim i grobove apostolskih prvaka Petra i Pavla, te tako obilježiti 40-u godišnjicu susreta Pape Pavla VI. i anglikanskog nadbiskupa Ramseyja 1966.god., te započeti novo razdoblje u odnosima između Rima i Grčke pravoslavne crkve koji nisu bili baš idealni u posljednje vrijeme.

ZAKLJUČAK

Životni i teološki doprinos kard. J. Ratzingera, sadašnjeg pape Benedikta XVI., obilježio je Drugi vatikanski sabor.

Njegov studij i profesionalna izobrazba usmjerili su ga na proučavanje Augustinove misli i nauka o Crkvi kao «narodu Božjem», te produbljivanje Bonaventurine misli o božanskoj Objavi, kao odlučujućem trenutku ljudske i spasenjske povijesti. Ta priprema i posebni interes za te teme bit će mnogostruko korisna u saborskim diskusijama i pri izradi ključnih dokumenata Drugog vatikanskog sabora, posebice «Lumen gentium» i «Dei Verbum».

Značajni su njegovi doprinosi i u nauku o primatu, kolegijalitetu biskupa, Objavi, Predaji, te u ekumenskim problemima. Profesionalna služba kao profesora dogmatske i fundamentalne teologije na Teološkim fakultetima u Bonnu, Muensteru, Tuebingenu i Regensburgu još će više izoštriti njegov smisao i interes za probleme posaborske Crkve i njezin napor da se proces «repcije» saborskog nauka i smjernica odvija u pravom, autentičnom duhu i u skladu s ' duhom ' Sabora.

U posaborskom vremenu, posebice u svezi s ekumenizmom, J. Ratzinger je jasno dijagnosticirao goruće probleme, te na temelju Objave, Predaje Crkve upućivao na ozbiljan, ustrajan i doktrinarni dijalog, te zajedničko istraživanje i pronalaženje autentičnog smisla Sv. pisma i njegova ucjepljenja u život Crkve i u njezinim institucijama.

Gledano iz te perspektive kard. J. Ratzinger je dao svoj puni doprinos ekumenskom pokretu, usmjeravajući ga na ono što je ključno, bitno, zajedničko i što je u sakramentalnom i institucijskom temelju Kristove Crkve, i što sve kršćanske Crkve trebaju prepoznati i kao 'obvezujuće' prihvatiti.

Ekumenizam i ekumenski hod jest i za njega obvezujući zahtjev i neopozivi hod, neporecivi proces, te znak vjernosti Kristu Gospodinu.

Ali, on upozorava da na tom putu treba biti ponizan, strpljiv, ustrajan i tražiti ponajprije «dar odozgor», dar Božje milosti i nadahnuće Duha Božjega, jer taj poduhvat nadilazi ljudske snage. Svakako, značajno je da je kard. Ratzinger, aktualni papa Benedikt XVI. jasno označio da je ekumenski hod i ekumenski razvoj *integralni dio razvoja vjere* i kao takav mora doći do svijesti svakog kršćanina.

JOSEPH RATZINGER AND ECUMENISM

Summary

The newly elected pope Benedict XVI was Head of the Congregation for the Doctrine of Faith from 1981 to 2005. That difficult and challenging position seems to have pushed into the background his extensive theological work, especially his ecumenical commitment.

The first part of this work gives an essential outline of his most important theological works. Then the author points at his contribution to the ecumenical movement and dialogue between the Catholic Church and other Christian churches and communities.

In the second part the focus of the article are the key issues and burning problems of ecumenism. The author also analyses J. Ratzinger's specific and personal contribution, who, as a theological writer and the closest fellow-worker of pope John Paul II, has cleared a "new way" to ecumenism and has strived for the unity of all Christ's followers.

Key words: ecumenism, J. Ratzinger, ecumenical movement, ecumenical documents, justification, split between the East and the West, ecumenical meetings

---

Božo Norac-Kljajko
DOPRINOS DR. FRA BONAVENTURE RADONIĆA
POZNAVANJU SKOTISTIČKE FILOZOFIJE

*Dr. fra Bonaventura Radonić's contribution
to knowledge of Scott's philosophy*

UDK: 271.3-053 Radonić, B. fra
1 Duns Scotus

Pregledni znanstveni članak
Primljeno: 09/2006.

Sažetak

Autor najprije iznosi osnovne biografske podatke o fra Bonaventuri Radoniću. Potom se u uvodu osvrće na prvi sveslavenski franjevački profesorski kongres u Zagrebu 1935. na kojem je fra Bonaventura održao predavanje pod naslovom Sinteza Skotove filozofije. Autor daje osnovne podatke o kongresu, organizatoru, njegovim namjerama i predavačima. Zatim kratko opisuje Franjevačku školu da bi potom prešao na Skotovu filozofiju.

Glavni dio rada ima četiri dijela: 1. Opća metafizička načela; 2. Čovjek 3. Prijelaz od stvorenja k Stvoritelju - Božja opstojnost; 4. Odnos Stvoritelja prema stvorovima. Autor u radu iznosi Radonićeve misli iz predavanja koje smatra prvim i najboljim sažetkom Skotove misli na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: sveslavenski franjevački kongres, skotistička filozofija, opća metafizička načela, Božja opstojnost, odnos Stvoritelja prema stvorovima

UVOD

Protekla je 71 godina od Prvog sveslavenskog franjevačkog profesorskog kongresa, na kojemu su sudjelovali predstavnici 11 sveslavenskih franjevačkih provincija preko kojega su se sveslavenski franjevački profesori uključili u međunarodni pokret za obnovu integralne skolastike. Glavna tema koja je dominirala

kongresom bila je *Franjevačka škola u teoriji i praksi*. Organizator kongresa bio je dr. fra Karlo Balić, profesor na međunarodnom franjevačkom sveučilištu Antonianumu u Rimu. On je održao i prvo predavanje «*Skotistička škola u prošlosti i sadašnjosti*». O ovom vrlo uspjelom kongresu franjevačke skolastičke filozofije, koji je u svoje vrijeme dobio veliki publicitet, danas se vrlo malo zna.

Ovim radom želimo evocirati taj pothvat, ali se pozabaviti i javnosti predstaviti predavanje koje je održao dr. fra Bonaventura Radonić «*Sinteza Skotove filozofije*».¹

Zbog boljeg razumijevanja njegova predavanja, smatramo korisnim i važnim istaknuti neke točke Prvog međunarodnog sveslavenskog franjevačkog kongresa i franjevačke škole o originalnim metafizičkim načelima koja je oblikovao Ivan Duns Skot. Zatim ćemo se pozabaviti glavnim točkama fra Bonina predavanja, i na koncu donosimo zaključak o njemu i njegovu doprinosu boljem poznavanju franjevačke skotističke škole i njezina prvaka Ivana Duns Skota.

Stoga je svrha ovoga rada, upozoriti našu širu javnost, ne samo na značenje i važnost fra Bonina predavanja, nego i na jedan vrlo značajni kulturni i filozofski događaj iz naše kulturne filozofske baštine.

1. PRVI SLAVENSKI FRANJEVAČKI KONGRES U ZAGREBU

U vrijeme održavanja kongresa cjelokupni je zagrebački tisak, katolički i nekatolički, svečano najavljivao održavanje kongresa u Zagrebu (25.-29. rujna 1935.) u organizaciji pokreta

¹ Donosimo osnovne biografske podatke: rodio se u Kotezima/Vrgorac, 12. veljače 1888. Osnovnu školu je završio u Vrgorcu, klasičnu gimnaziju u Sinju, filozofsko teološki studij u Šibeniku i Makarskoj, specijalizaciju u Fribourgu (Švicarska), gdje je i doktorirao 1919. iz bogoslovja tezom: *Doctrina B. Joannis Duns Scoti O. F. M., Doctoris Subtilis et Mariani, de lege naturali, cum speciali respectu ad Decalogum*. Nakon završenih studija dolazi u Sinj i radi kao profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji a potom na bogosloviji u Makarskoj. Osim toga, obnašao je razne službe u Provinciji. Koncem 1944. došao je u Zagreb i pred dolaskom partizana u svibnju 1945. želio se predati Englezima. Uhićen, osuđen bez dokaza i svjedoka na smrtnu kaznu strijeljanjem 9. srpnja 1945. Surađivao je najviše u *Novoj reviji* (Makarska), *Colectanea franciscana* i *Seljački kalendar*. Glavni filozofski rad «*Sinteza Skotove filozofije*», objavio je u *Collectanea franciscana slavica* (Šibenik 1937.) u kojemu je obradio jedinstvenu sintezu Ivana Duns Skota, prvaka franjevačke škole. To je do tada prvi rad na hrvatskom jeziku i hrvatskoj filozofskoj literaturi tog značajnog franjevca skolastika. Usp. K. JURISIĆ, "Radonić, fra Bonaventura", u: *Franjo među Hrvatima*, Zagreb 1976., 264-265.

za obnovu integralne skolastike. Neposredni povod održavanju kongresa bila je proslava 700. obljetnice prisutnosti i djelovanja franjevaca na ovim našim prostorima. U prigodi ove značajne obljetnice, cijele godine, širom Lijepe naše, organizirane su brojne proslave, između kojih posebno izdvajamo *Prvi profesorski kongres franjevačkih slavenskih provincija*, koje je pokrenuo i organizirao dr. Karlo Balić. Na kongresu su aktivno sudjelovali brojni znanstvenici iz 11 franjevačkih slavenskih provincija. Među uglednim znanstvenicima iz domovine i inozemstva našao se i dr. o. fra Bonaventura Radonić koji je održao vrlo zapaženo predavanje o Skotovoj filozofiji: *Sinteza Skotove filozofije*.²

Pokret za obnovu integralne skolastike pojavio se krajem XIX. stoljeća u Europi. Ubrzo je naišao na podršku na svim stranama svijeta. I kod nas je naišao na vrlo plodno tlo i među hrvatskim franjevcima, koji su se spremno uključili u taj europski i svjetski pokret.

Hrvatski franjevci u svojoj sedamstoljetnoj prisutnosti na ovim našim prostorima dali veliki doprinos religioznom, nacionalnom, kulturnom, socijalnom i političkom i svakom drugom području, te pronijeli glas svoga reda i svoje domovine širom svijeta, nisu htjeli ostati po strani i sada. Franjevačka bogoslovija u Makarskoj osnivanjem kolekcije «Bibliotheca Mariana Medii» pokazala je odlučnost i spremnost hrvatskih franjevaca da se uključe u ovaj svjetski pokret da shvaća važnost obnove integralne skolastike i da je spremna dati svoj obol u ostvarenju tog velikog djela.

U duhu toga pokreta, hrvatski franjevci organizirali su i Prvi međunarodni kongres skotističke filozofije u Zagrebu. Na njemu je veći broj znanstvenika pokušao otkriti dušu, glavna svojstva i bitne značajke franjevačke skolastičke filozofije a navlastito dati svoj doprinos obnovi integralne skolastike u koju svakako spada oživljavanje franjevačke skolastičke filozofije i njezinog istaknutog vođe Ivana Duns Skota.³

Predmet kongresa bio je, kako ističe njegov organizator dr. fra Karlo Balić, *Franjevačka škola u teoriji i praksi*. Kroz četiri

---

² *Collectanea franciscana slavica*, vol. I. *Acta primi congressus*, Zagrebiae 25 – 29 sept. 1935., Sibenici, Ex typografia «Kačić», 1937., 536-539. U daljnjem tekstu samo *Acta*.

³ Usp. K. BALIĆ, *Franjevački profesorski kongres u Zagrebu i današnji pokret za obnovu integralne skolastike*, u *Katolički list* 5 rujna 1935., tečaj 86, br. 36; u *Acta*, 536-539.

dana Kongresa održano je 14 predavanja u kojima su stručnjaci iznijeli «temeljna načela, povijest i značenje franjevačke skolastičke škole».⁴

Među predavačima bili su istaknuti strani i domaći stručnjaci. Navodimo najprije strane: Dr. Vyskočil, direktor bogoslovije i ondašnji provincijal franjevačke provincije u Češkoj, dr. Julian Kędzior, direktor bogoslovije u Lavovu, dr. L. Danišovič, direktor bogoslovije u Bratislavi, prof. Tatara iz Krakowa, dr. Galikowski, prof. teologije u Wronki. Od domaćih predavača predavanja su održali, prof. Urban Talijsa, dr. Petar Grabić, dr. Teofil Harapin, profesor na međunarodnom sveučilištu sv. Ante u Rimu, dr. Vitomir Jeličić, pravnik i profesor na sveučilištu sv. Ante u Rimu, dr. Angelik Tominec, dr. A. Jelavić, profesor teologije u Mostaru, dr. Bone Radonić, profesor filozofije u Sinju, dr. Karlo Balić, profesor na međunarodnom franjevačkom sveučilištu u Rimu. Posebno predavanje održao je filozof dr. Stjepan Zimmermann.⁵

Među istaknutim predavačima svakako se istakao i fra Bone, jer je njegovo predavanje «*Sinteza Skotove filozofije*», pobudilo veliku pozornost slušateljstva.⁶ Podijeljeno je u četiri glavne točke: I. *Opća metafizička načela* (178.-194.) s posebnim osvrtom na Skotov pojam bića kao polazne točke njegove filozofije; II. *Čovjek* (194.-221.); III. *Prijelaz od stvorenja k Stvoritelju* (221.-231.), i IV. *Odnosaj Stvoritelja prema stvorenju* (231.-244.).⁷

U svakom odsjeku podjele on iznosi glavna svojstva i bitne značajke Skotova pristupa objektu rasprave da ukaže vrijednost, originalnost i individualnost njegove filozofije na temelju do tada jedinog priznatog autentičnog izdanja Skotovih djela Wadding-Vivès-a.⁸

1.1. Franjevačka škola

U vrijeme zlatnog doba skolastike, franjevački red je stvorio svoj vlastiti sustav, svoju vlastitu školu koja je poznata u povijesti filozofije kao, *voluntarizam*. Ona je našla svoju inspiraciju u naj-

⁴ Usp. *Acta*, 540.

⁵ Usp., K. BALIĆ, *Extracta ex Diariis*, u *Acta*, 536.

⁶ *Acta*, 176- 244.

⁷ B. RADONIĆ, *Acta*.

⁸ DUNS SCOTUS IOANNES, *Opera Omnia*, ed. Vivès, Parisiis 1891.-1895.; (dalje navodim: *Op. Omnia*).

značajnijim predstavnicima grčke i patrističke filozofije: Platonu, Augustinu i neoplatonizmu, ne zaboravljajući objavu, Aristotela i Avicennu. Glavni predstavnici te škole u 13. i 14. stoljeću bili su: sv. Bonaventura (1221.-1274.), Aleksandar Haleški (1180.-1245.), Ivan Duns Skot (1265.-1308.), Occam (1290.-1349.), Rugger Bacon (1214.-1293.) kao i mnogi drugi. Utemeljiteljima franjevačke škole smatraju se Aleksandar Haleški, Bonaventura dok je Ivan Duns Skot dovršio teološko-filozofsku sintezu te škole te postao vođom i simbolom franjevačke škole. Ona nije ništa drugo doli augustinijanizam bitno naklonjen prema platonizmu, principijelno naginjući platonskim idejama.⁹

Franjevci su prigrlili Augustina na platonskoj liniji, jer su franjevački principi takvi da oni isključuju mnoge točke Aristotelove filozofije. Navedimo samo tri ključne stvari: *umjereni individualizam* – koji je temelj franjevačke organizacije, zatim *sveta ljubav* i *sveta sloboda*. Kad je riječ o vrednovanju fra Bonine filozofije iz toga njegova predavanja svakako moramo voditi računa i o tim ključnim postavkama. Za razliku od intelektualističke dominikanske škole, koja radije djeluje pod lozinkom *istine*, franjevece vodi lozinka *ljubavi*. Te dvije škole, dva pravca skolastičke filozofije, plod su života dvaju velikana Franje i Dominika, a nazivaju se *voluntarizam* i *intelektualizam*.¹⁰

Franjevci su na temelju triju ključnih postavki: *umjerenog individualizma*, *svete slobode* i *svete, bezmjerne ljubavi*, stvorili kršćanski filozofski sustav koji je puno doprinio europskoj civilizaciji a i našoj hrvatskoj kulturi.

Možemo označiti ono što specifično označava franjevačku školu: *u epistemologiji*, teorija iluminacije i direktna i neposredna spoznaja samih sebe a tako i drugih bez utjecaja procesa apstrakcije; *u ontologiji*, univočna spoznaja bića i negiranje stvarne razlike između biti i opstojnosti; *u kozmologiji*, nauka univerzalnog hilemorfizma, tj. da su sve stvari pa i anđeli, sastavljeni od materije i forme te negiranja vječnosti svijeta; *u antropologiji*, teorija o mnogostrukosti oblika; *u teodiceji ili prirodnoj teologiji*, nauka o neposrednoj očitosti Božje opstojnosti, po nekim, ili njegova nedokazivost prema Skotu i Occamu.¹¹

⁹ Usp. Acta, 540-542; i K. KRŽANIĆ, *Temelji franjevačke filozofije*, u *Hrvatska straža* 1935., br. 224.

¹⁰ Usp. Acta, 540-542.

¹¹ Usp. B. MONDIN, *Introduzione alla filosofia* (Problemi, Sistemi, filosofi), Massimo, Milano 1986., 252.

Dr. Ivan Esih u prigodi održavanja Kongresa istakao je važnost Duns Skotove filozofije ovako: »Duns Skot je u filozofiji postavio kao polaznu točku pojam bića, odijelio ga od drugih pojmova, označio mu sadržaj. Razvio je posebnu nauku o sastavu svih bića iz materije i forme, o 'formalitates'; uči da nema stvarne razlike između biti i opstojnosti u stvorenjima; da materija može opstojati i bez forme; da je duša bitno istovjetna sa svojim moćima; daje prvenstvo volji; tvrdi, da u čovjeku ima više bitnih oblika: razumna duša i tjelesni oblik itd.«.¹²

Skot je svoje znanje i sposobnosti stavio u službu i u obranu vjere i Krista pa mu zato pripadaju velike zasluge na polju teologije i filozofije. Trudio se da stvori sintezu između franjevačke i aristotelovske struje. Najoriginalniji njegovi metafizički elementi jesu: *univočnost bića, ecceitas (ili «quaesita»), formalna razlika između biti i opstojnosti*. Objekt njegove metafizike je *biće* ukoliko je maksimalno indeterminirano savršenstvo. *«Haecceitas» ili «quaesita»* to je jedna partikularna forma koja daje *individuaciju*. A između *biti i opstojnosti* ne postoji stvarna razlika nego *formalna*. Božju opstojnost treba dokazati a najuvjerljiviji dokaz jest onaj *iz uzročnosti*. Bilo u Bogu bilo u čovjeku *volja* ima prednost pred *razumom*. Čovjek je sastavljen od duše i tijela. Razum i volja su formalno različiti od duše, premda s njom tvore, sačinjavaju samo jednu stvarnost. Skot se udaljio od sv. Tome, zalažući se *za prioritet volje nad razumom*.¹³

2. OPĆA METAFIZIČKA NAČELA

Radonić je bio svjestan da u kratkim crtama nije lako dati sintezu Skotove filozofije. Zato je odmah na početku predavanja naglasio: »U jednom kratkom predavanju nemoguće je pružiti svestranu i potpunu sintezu orijaškog i genijalnog sustava Skotove filozofije. Stoga ću se ograničiti na najkrupnije crte i temelje njegova originalnog umovanja, osobito na polju metafizike i psihologije«.¹⁴

¹² I. ESIH, *Franjevačka škola* (Prigodom franjevačkog profesorskog kongresa u Zagrebu), u *Hrvatska straža* VII./1935, od 25. IX. 1935., br. 220, u *Acta*, 541.

¹³ Usp. B. MONDIN, *isto*, 252, 336.

¹⁴ B. RADONIĆ, *isto*, 178.

Kad je riječ o Skotovim općim metafizičkim načelima, fra Bone smatra da je posebno važno najprije *odrediti Skotov pojam bića*, jer je njegov nauk o *biću* polazna točka cjelokupne njegove filozofije, za koju fra Bone drži da ima prednost pred ostalim točkama njegove filozofije, jer je ono jedinstvena stvarnost na koju možemo svesti filozofiju kao stvarnu i jedinstvenu znanost. Osim toga, njegov nauk o biću najjasnije dijeli Skota od drugih znanstvenih sustava. Biće je u stvarnom i spoznajnom redu prvi pojam naše spoznaje, najširi i najpoznatiji i bez njega se ne može ništa shvatiti.

386

Filozofsko određenje pojma bića jest *conditio sine qua non*, da bismo shvatili cjelokupni njegov nauk. Pod pojmom bića Skot smatra «sve što je izvan ništa, bilo u kojem redu. Nijekanje bića jest ništa. Ništa je ono, u strogom smislu riječi, što u sebi uključuje proturječje, nesmisao. U širem smislu i ono je ništa, što niti jest u stvarnom redu, niti može da bude: tvorevine našega razuma, *ens rationis*».¹⁵

Pojam i sadržaj stvarnog bića, za Skota je vrlo bogat i raznolik. Njegova analiza otkriva Skotovu misao o stvarnim bićima, na kojoj se temelji cijeli sustav njegove teološko-filozofske sinteze. On dijeli bića na *ens reale* i *ens rationis*, zatim na bića u najširem smislu, *communissime* i najstrožem smislu, *strictissime*. Za Skota je, «biće u punom smislu samo ono što opstoji u stvarnom redu, pa bila to supstantia ili accidens. Bića u mogućnosti ...nisu u strogom smislu bića, nego su: *ens deminutum*, *secundum quid*. Singulare, individuum jest kruna, vrhunac bića. Stoga je Bog, čija je narav *per se haec*, biće u najpotpunijem smislu – *ipsum Ens subsistens Infinitum, ipsum Esse*».¹⁶

Stvarno biće, za Skota je jedino ono što opstoji, *ens reale*, i u širem smislu i ono što može opstojati – *ens deminutum, secundum quid*. Stoga, smatra fra Bone, da bi smo shvatili njegov nauk o pojmu i sadržaju stvarnog bića: «Trebamo raščiniti pojam stvarnog bića, njegovu sadržinu, njegovo bogatstvo i raznolikost, jer se na tom pojmu kao na stancu kamenu podiže velika filozofsko-teološka sinteza Skotova sustava».¹⁷

¹⁵ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 179; i *Quodlibet*, q. 3 n. 2 (XXV. 114).

¹⁶ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 180.; i *Oxon*, 1. I d. 13 q. *unica* n.7 (IX. 893-894.); d. 30 q.2 n. 15(X. 451); d. 36 q. *unica* n. 6-11 (X. 575-579).

¹⁷ Usp. B. RADONIĆ, *Acta*, 180.

Rastavljanjem jednoga stvarnog bića na njegove sastavne dijelove, otkriva nam Skotovu misao o stvarnom biću. Na pitanje jesu li «*gradus metaphysici*» produkt našeg razuma ili se oni nalaze u stvari neovisno od našeg razumskog djelovanja, fra Bone odgovara: «Za Skota *gradus metaphysici* opstoje u stvari, *a parte rei*, kao prave stvarnosti – *realitates, formalitates*, ali nisu stvari, *res*, jer su sve *realitates* jedinstveno, *unitive*, jedna stvar, jedno biće». ¹⁸

Svojim naukom da je i biće jedna posebna stvarnost «*realitas*» koju možemo potpuno odvojiti od drugih stvarnosti u biću, fra Bone smatra kako pojam bića kod Skota *ni formaliter ni adaequate* nije isti ostalim pojmovima u jednoj stvari. Ovom raščlambom pojma i sadržaja stvarnog bića, fra Bone smatra da je on prodro u dubinu bića i «postavio temelj svim granama filozofije», te dodaje: «Na ovoj duboko metafizičkoj analizi temelji se glasovita Skotova *distinctio formalis a parte rei*, *univocitas entis*, objektivnost naše spoznaje i mogućnost da spoznamo Boga». ¹⁹

Radonić naglašava da su sadržaji općenitih pojmova (*universalialia*) veliko metafizičko-psihološko pitanje i pita se: «Jesu li djelo uma, *flatus vocis* ili opstoje stvarnosti u bićima neovisno od razuma, koje odgovaraju pojmovima». Razlikujući dvostruku općenitosti: «*u pojmovima – universale logicum-reflexum*, - i koje se nalazi *in actu*, - i *u stvari – universale directum-metaphysicum*», za Skota one nisu ni *flatus vocis*, a nisu ni pojmovi, koji imaju samo temelj u stvarima, nego, ističe Bone, «*u stvarima opstoje realitates, a ne res i to bez utjecaja razumskog djelovanja*». Dok neki drže da se universalitas nalazi u pojedinačnim bićima *per indifferentiam*, većina skotista smatra, da se za Skota, općenita narav nalazi u stvarima *a parte rei*. Analiza metafizičkih stvarnosti pojedinačnih bića nužno traži uvođenje *distinctio formalis a parte rei*, glavnom okosnicom čitavog njegova filozofsko-teološkog sustava. Jer njegova nauka o dvostrukom razlikovanju među stvarima ne protivi se jedinstvu stvari, niti ruši metafizičko jedinstvo bića, jer u stvarima može biti više stupnjeva jedinstva, a nad svima je *unitas formalis* kojoj je protivna razlika *formalis*. *Formalitates* nisu bića koja opstoje same za sebe, nego

¹⁸ B. RADONIĆ, *isto*, 180.

¹⁹ B. RADONIĆ, *isto*, 181.

ih nalaze u pojedinačnim bićima i oni su stvarni a nisu plod našega razuma.²⁰

Zadnja stvarnost koja tvori *posebnu individualnost, princip individualnosti*, za Skota nije ni *materija ni forma* niti obje zajedno, nego *realitas-formalis*, koju on naziva *haecceitas*. To je ona zadnja stvarnost koja ih čini da su pojedinačna bića, *individui*. Individue iste vrste imaju *zajedničku narav*, to im je formaliter zajedničko, ne samo u razumu, po njoj se ne razlikuju, a *haecceitas* je ono što ih čini *različitim, pojedinim*. Dakle, *opća narav* kod individua iste vrste i *zadnja pojedinačna stvarnost*, dvije su stvarnosti koje se međusobno formalno razlikuju.²¹

388

Duša je za Skota jednostavno biće koje ima različite moći. *Suvišno je stavljati stvarne razlike* između biti duše i njezinih različitih moći jer ona vrši sva svoja djelovanja bez stvarne razlike. Duša je *tako jedinstvena* da ju je nemoguće rastaviti od njezinih djelovanja. *Bit duše i njezina djelovanja jesu jedinstvena stvar*. Ova jedinstvenost duše i njezinih moći bolje tumači sklad između nižih i viših duševnih moći. Duša i njezine moći *formaliter nisu isto*, jedno je *bit duše*, drugo su njezine moći *razum i volja*, to su tri različite stvarnosti, one se međusobno *formalno razlikuju*.²²

Ni u svojoj biti duša nije potpuno istovjetna, ona je *forma informans substantialis* ljudskog tijela, koja daje da je ljudsko tijelo živo, a živo u sebi uključuje trostruki život, *vegetativni, životinjski i razumski* koji se međusobno *formaliter razlikuju*. Prema tome u čovjeku je samo jedna jedinstvena duša koja u sebi sadrži sve tri stvarnosti.²³

Fra Bone posebno ističe važnost Skotove nauke o *formalitetima* za spoznaju Božjeg bića i njegovih savršenosti. Premda je Bog jednostavno biće bez ikakve složenosti, realno istovjetan sa svojom biti, ali sve nije formaliter istovjetno, što se ne protivi jednostavnosti Božjoj. Bog posjeduje sve savršenosti koje posjeduju i stvorenja, ali ne uključuje njihove nesavršenosti, sve njegove savršenosti istovjetne su s Njegovom biti. Neizmjernost Njegova savršenstva ne isključuje njihove formalne razlike bez kojih upadamo u nemogućnosti i besmislenosti tumačenja Presvetog Troj-

²⁰ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 181-184.

²¹ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 185-186.

²² Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 186.

²³ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 187.

stva. Svi su Božji atributi istovjetni s Božjom biti. Između Božje biti i njegovih atributa postoji formalna razlika, što ne narušava Božje jedinstvo i jednostavnost. Mora opstojati formalna razlika između Božje biti i Osoba, isto tako i između Osoba, kao i njihove vlastitost, bez čega u spoznavanju Božjih savršenosti nastaje zbrka kao i u tumačenju Presvetog Trojstva.²⁴

2.1. Bit i opstojnost (*essentia i existentia*)

Držeći se strogo načela: »*Non sunt multiplicanda entia sine ratione sufficienti*«, Skot odbacuje realnu i formalnu razliku između biti i opstojnosti u stvorenjima. Prema njemu stvarna razlika između biti i opstojnosti »*ruši pojam stvaranja i čini ga nemogućim*«, jer bit koja se odvaja od opstojnosti, ne opstoji u aktualnom redu, nego samo kao uzor, *exemplar*, u Božanskom umu», a to je za nj »*ens ideale, secundum quid, deminutum*, čisto ništa. A što se tiče formalne razlike, Radonić ističe da je Skotova nauka nejasna i stručnjaci se o tome razilaze. Jedni misle da postoji *distinctio formalis negativa* – ili *modalis*, a drugi da je *formalis*. Ne postoji ni formalna razlika među njima, nego čisto logička, jer »Opstojnost je modus intrinsecus biti, koja se od nje samo modalno razlikuje«.

Opstojnost po sebi nema nikakve određenosti, nju određuje bit. Koliko ima vrsta bića, toliko ima i različitih opstojnosti, jer se razlikuju biti i opstojnosti. Nijekanje realne razlike između biti i opstojnosti, u skladu je s njegovom sveukupnom naukom o pluralitetu formi, aludirajući na njegovu nauku da u sastavljenom biću, razne opstojnosti ne ruše jedinstvo bića.²⁵

Što je formalni razlog osobe? Zbog svoga poimanja odnosa između pojedinačne naravi i biti osoba, Skot je odbacio Boecijevu definiciju osobe: »*Rationalis naturae individua substantia*«, po kojoj se ne može rastaviti biti ili ne biti osoba od pojedinačne naravi, što znači da bi božanstvo bilo osoba, kao i ljudska duša nakon odjeljenja od tijela. On prihvaća definiciju Rikarda od sv. Viktora: »*Intellectualis naturae incommunicabilis existentia*«, po kojoj, »da se biti osoba, to jest *sui iuris*, i ne biti, može rastaviti od pojedinačne naravi: tu je stvarna razlika«.²⁶

²⁴ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 187-190.

²⁵ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 190-192.

²⁶ Usp. *Quodlib.*, q. 19 n. 17 (XXVI. 286); B. RADONIĆ, *isto*, 192-193.)

Između *pojedinačne naravi i osobe*, smatra on, opstoji stvarna razlika i da ih je stvarno moguće rastaviti. Na pitanje što je formalni razlog osobe, on odgovara, «Pojedinačna razumska narav postaje osoba *per duplicem incommunicabilitatem* ili dvostrukim nijekanjem zavisnosti, a ne nekakvom pozitivnom stvarnošću». A zavisnost bića od bića može biti trostruka: *actualis, potentialis, aptitudinalis*. Biće postaje nezavisno nijekanjem zavisnosti. Nijekati samo *dependentiam actualem* ne čini osobu, u tom slučaju duša odijeljena od tijela bila bi osoba. Nego nijekanjem *aktualne i aptitudinalne* zavisnosti čini osobu kod stvorenja, jer osobnost prema Skotu ne daje pojedinačnoj naravi ništa pozitivna, što on smatra vrlo važnim za pravilno shvaćanja Kristove dvostruke naravi, ljudske i božanske. Jer kada bi osobnost pojedinačnoj naravi davala stvarnu pozitivnost, onda Krist u sebi ne bi potpuno ujedinio ljudsku narav, jer, u tom slučaju, Božanska Kristova osoba ne bi se mogla odvojiti od njezove ljudske naravi, što se protivi vjeri, niti bi Božanska osoba mogla staviti neku stvorenu stvarnost u ovisnost o sebi, što se protivi pojmu stvorenja koje je apsolutno ovisno o Stvoritelju, ili bi ljudska osoba bila i Božanska, što je proturječno.²⁷

Za Skota je Božanska osoba u punom smislu riječi osoba, i nezamislivo da se Ona podredi drugomu. I ovaj gordijski čvor, o odnosima između Božje biti i njegovih vlastitosti, rješava njegova nauka o formalitetima. «Da nije u Bogu – ističe on – *proprietas personalis realitas vel formalitas* formalno različita *a parte rei* od Božje biti, kako bi ljudska Kristova narav osobno bila ujedinjena s Božjom Riječi, a ne s Božjom Biti?»²⁸

3. ČOVJEK

U drugom dijelu svoga predavanja, fra Bone je iznio sintezu Skotove nauke o čovjeku kao najsavršenijem stvorenom biću vidljivoga svijeta. Čovjek je «animal rationale», čiji su sastavni dijelovi duh i tvar te zato nije ni čista materija ni čisti duh nego je sastavljen od *materijalnog i duhovnog*, bez čega nema čovjeka. Postavljajući pitanja, «kakav je odnošaj između ova dva sastavna dijela duše i tijela? S čim se duša neposredno ujedinjuje,

²⁷ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 192-194.

²⁸ B. RADONIĆ, *isto*, 194.

da postane čovjek?», fra Bone ističe da Skot «zabacuje mišljenje, koje uči, da se čovjek sastoji *ex materia prima et anima intellectiva*». Čovjekovo je tijelo, smatra on, sastavljeno od kosti, mesa, živaca..., «a prvotna je tvar jednolična, homogena, razumna pak duša jednostavna». A na pitanje, kako jednolični uzroci mogu dati raznovrsne učinke, on dogovara: »Duša je forma informans tijela, a ne *causa efficiens*». Da bi stvari dala tjelesnost morala bi biti formaliter tjelesna, a to se protivi njezinoj duhovnosti, jer bi se tim materijalizirala ljudska duša. Tjelesna forma daje oblik tijelu, a duša mu daje život. Savršenija forma uključuje više nižih forma, a niže pripremaju materiju da bude sposobna primiti savršeniju formu. U svim stvorenim sastavljenim bićima, živim i neživim *te različite supstancijalne forme, konačna bitna forma svodi u jedinstveno*, i tako stvara u čovjeku specifično jedinstvo.²⁹

Radonić naglašava kako je Skot prodro u metafizički sustav materijalnog svijeta naukom o *pluralitetu supstancijalnih forma*. To danas potvrđuju suvremene prirodne znanosti jer atom, elektron, molekule, stanice...različite supstancijalne forme ne ruše jedinstvo bića, jer konačna najsavršenija forma svodi u jedinstvo bića i daje akt svim nižim. «Materija i forma čine jedinstveno biće, jer su jedno *potentia*, a drugo *actus*. Iz dva bića koja su potpuno, *ultimate*, *actus*, ne može biti bitnog ujedinjenja».³⁰

Skotov nauk da se *materia prima* i *forma substantialis* daju nam uvid u njegovu nauku o sastavu organskih i neorganskih bića. Materija nije čista moć-potentia, već aktualno biće, koje ima svoju vlastitu bit i opstojnost. Sastavljeno biće mora biti sastavljeno, «*ex aliquo et aliquo*: jer, ističe on, «biti sastavljen iz ništa i ničega jest nesmisao». Svako je biće sastavljeno od materije i forme, jedna je *potencija* a *druga akt*, između ta dva potpuna biće ne može biti bitnog ujedinjenja. Materija nije čista potencija, nego i aktualno biće koje ima svoju vlastitu opstojnost, različitu od forme. Bez aktualne realnosti materije, koja je zadnja podloga čitavog tvornog svijeta, ne bi bilo u svemiru nikakve promjene. «Materija je *actus*, učinak izvan svoga uzroka, ali nije *actus* drugomu, forma; nego prima formu, koja je specifično određuje».³¹ Svojom unutarnjom težnjom, koju je nemo-

²⁹ Usp. *Op. Oxon.*, 1. II. d. 15q. *unica* n.6,8 (XIII. 15,16.); i B. RADONIĆ, *isto*, 194-96.

³⁰ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 195-197; *Op. Oxon.*, 1. III. d. 22 q. *unica* n. 6 (XIV. 757.

³¹ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 198.

guće poništiti bez promjene biti materije, ona je spremna, a da ne iscrpljuje njezinu sposobnost, primiti svaku formu. Premda je ona najniže biće u aktualnom redu i zadnja podloga čitavog tvornog svijeta, ona nije pasivna, nego je suuzrok forme u proizvađanju tvornih biću.

Forma supstancialis, drugi sastavni element tjelesnih bića, daje biću specifičnu narav, a *forma accidentalis* «*esse secundum quid*». Materija je apsolutna i forma je apsolutna i svaka od njih ima svoju vlastitu bit, opstojnost, stoga, Bog ih može odvojiti, i svaka od njih može odvojeno opstojati, jer ne opstoji nužna veza između materije i forme. Materija je prije forme. Forma ne daje materiji biće niti je njezina bit. Materija može opstojati bez ijedne forme. «Nema apsolutno nužne veze između materije i forme, jer može primiti bez razlike koju mu drago formu, stoga može biti bez ikakve».³²

Skotov nauk o metafizičkom sastavu čovjekova bića, smatra Bone, unijela je veliko svjetlo u ovo zamršeno i teško područje. Pitanje, «kako materijalni svijet može djelovati na nematerijalnu dušu, kamen je spoticanja mnogih filozofskih sustava. A Skotova metafizika, siguran je temelj njegovoj logici, psihologiji i kriteriologiji. «Metafizika s teorijom spoznaje daje tvrdi podlogu teodiceji i etici. Tako jedinstvenost njegovog filozofskog sustava počiva na čvrstom temelju gvozdene metafizike».³³

Ljudska spoznaja nije subjektivna, smatra Skot, nego je u tijesnom odnosu sa stvarnim svijetom i njegov vjeran izričaj. A razumska duša, kao substancijalna forma ljudskog tijela, u biti i stvarno je jedna, ali formalno je trostruka: *vegetativna, senzitivna i intelektualna*. Za razliku od životinjske duše koja je samo vegetativna i osjetna, tj. materijalna, ljudska je i razumska što joj ne oduzima moć da komunicira vanjskim svijetom, dapače. Suprotno, utjecaj materijalnog svijeta na duhovnu dušu, teško se može rastumačiti. Drugi kažu, «Tjelesna bića kao oruđe jedini ili glavni uzrok ne mogu djelovati na duh; ali mogu kao oruđe i drugotni uzrok» Zbog toga on odbacuje pasivnost razuma u spoznaji, a ističe njegovu aktivnost, «jer je inače nemoguć prijelaz iz subjekta u objekt».³⁴

³² *Op. Oxon.*, n. 3-4 (XII.576-577.); Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 199-200.

³³ B. RADONIĆ, *isto*, 200.

³⁴ Usp. *Op. Oxon.*, I. II d. 3 q. 11 n. 13 (XII. 280.); i B. RADONIĆ, *isto*, 201.

Predmet spoznaje našeg razuma je biće u najširem opsegu. Prosuđujući sve s metafizičkog stajališta, za Skota, duša je uvijek ista kako u tijelu ili odijeljena od njega, prije ili poslije pada, u skladu s tim mora da je i objekt njezina djelovanja uvijek isti, biće u najširem opsegu. Biće u najširem opsegu, predmet je razumne spoznaje odvojene ili sjedinjene duše s tijelom, a ne bit materijalnih bića ili sjetilnih. U tom stanju, smatra Skot, duša poznaje sva stvorena bića: tvarna i duhovna. «Kad biće uopće ne bi bilo predmet našega uma, metafizika ne bi bila znanost, jer ona raspravlja o realnom biću u najširem smislu; niti bismo mogli spoznati čisto duhovna bića: Boga, anđele i duše».³⁵

Sve što je biće, pa bila to opća narav, predmet je ljudskog razuma. A naša razumska spoznaje je, smatra Skot, «*quidditas rei sensibilis*» bez koje ništa ne možemo spoznati. Možda je u stanju istočne pravednosti i bilo moguće spoznavati bez osjetne pomoći, kao što će to biti i u proslavljenom tijelu, ali u ovom stanju grešnosti Bog je odredio ovaj način, koji najbolje odgovara ljudskoj naravi, a mogao je i drugačije, što nije proturječno³⁶.

Pojedinačne naravi spoznajemo neposredno, ne preko općenitih pojmova, jer pojedinačna bića spadaju pod opseg bića uopće, stoga su ona predmet razumske spoznaje. Kao što osjetila intuitivno spoznaju svoj predmet, tako, smatra Skot, »mora da i razum spoznaje svoj«. Osim toga on smatra da i u spoznajnom redu opstoji podređenost nižih spoznajnih moći višim. Sve naše spoznaje počinju od *osjetila*, što je suglasno s našom ljudskom naravi. Pojedinačna bića spoznajemo *neposredno*, ne preko *općih pojmova*. A spoznaja pojedinačnih bića nužno nas dovodi do općih pojmova putem *indukcije i apstrakcije*. Na tim načelima se gradi čitava znanost.³⁷

Razlikujući *intuitivnu* od *apstraktne* spoznaje, *apstraktna* je nesavršenija i nepotpunija, a svojstvena je ograničenim bićima, intuitivna je svojstvena Bogu, čija je spoznaja sva intuitivna. One se specifično razlikuju ne radi objekta, već «*propter rationes formalesa motivas*». Kao što osjetila spoznaju intuitivno svoj predmet, tako mora da i «razum spoznaje intuitivno i sama osjetilna osjećanja (*sensationes*)». Ove dvije vrste spoznaje za nj su

³⁵ Usp. *Op. Oxon.*, 1. I d. 3 q. 3. n. 8-12 (IX.-111); 1 IV. d.. 49 q. 8 n. 7 (XXI. 315); B. RADONIĆ, *isto*, 201.

³⁶ Usp. *Op. Oxon.*, 1. I d. 3 q. 3 n. 24 (IX. 148); 1. IV. d. 45 q. 1 n. 6 (XX. 271-272); B. RADONIĆ, *isto*, 202.

³⁷ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 203-204.

povezane, jer bez intuitivne nema apstraktne, a bez apstraktne ne možemo biti sigurni u opstojnost nijednoga bića. Povezanost između *intuitivne i apstraktne spoznaje*, za Skota je vrlo važna, jer bez intuitivne spoznaje nemoguće je spoznati naše unutarnje čine, bez kojih nema stalnosti o istima niti razum može biti siguran u opstojnost i stalnost nijednoga bića.³⁸

Sve vrste spoznajnih moći imaju sjedište u subjektu i sve su aktivne. Aktivni i pasivni razum jedna su moć sa sjedištem u duši, samo se formalno razlikuju. Aktivni razum prenaša objekte iz osjetilnog u intelektualni svijet; «čini da je *actu intelligibile*, što je bilo *in potentia*; da je *universale*, što je bilo *singulare*».³⁹

Bez spoznaje bilo bi nam nemoguće duhovno djelovanje, smatra Skot. «Skot je - veli fra Bone - *nepomirljivi protivnik subjektivističkog idealizma i inatizma*» jer, «razum pretpostavlja, ne proizvodi spoznajne predmete», jer prema Skotu, «umno djelovanje nije produktivna radnja, nego samo daje predmetima *esse intelligibile*».⁴⁰

Na pitanje kako duša sebe spoznaje, on drži, da u sadašnjem stanju zbog zapreka ona sebe ne spoznaje intuitivno, jer, budući da sve spoznaje počinju od osjetila i za duhovne stvari potrebne su slike u mašti. «Unutarnje čine razuma, volje, unutarnjih osjetila spoznajemo neposredno i intuitivno; i preko istih zaključivanjem spoznajemo dušu i njezine moći». Sve su spoznajne moći, pa i osjetna aktivne, a između aktivnog i pasivnog razuma opstoji samo formalna razlika.⁴¹

Skot tvrdi, da naša spoznaja započinje od vanjskih osjetila, jer samo apstraktno znanje bez iskustva ne dovodi do spoznaje svojstava pojedinih bića, niti prvotnih istina ni najopćenitijih načela. Razum koji neposredno uočava prvotne očevidne istine, ne može dugo u tome ustrajati, stoga se instinktivno pomaže slikama mašte. «I iskustvom dolazimo do spoznaje mnogih stalnih naravnih istina i zakona. Na iskustvu se temelje sve prirodne

³⁸ Usp. *Op. Oxon.*, 1. I d. 3 q. 7 n. 38 (IX. 388.); usp. B. RADONIĆ, *isto*, 204-205.

³⁹ *Op. Oxon.*, 1. I d. 3 q. 6 n. 8 (IX. 243-244); usp. B. RADONIĆ, *isto*, 206.

⁴⁰ *Op. Oxon.*, 1. I d. 27 q. 3 n. 13 (X. 369-370); d. 36 q. *unica* n. 6 (X. 575); usp. B. RADONIĆ, *isto*, 207, bilj. 166.

⁴¹ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 206-208.

znanosti». ⁴² Polazeći od toga, on je udario temelje znanstvenoj indukciji i znanstvenom karakteru prirodnih znanosti. ⁴³

Duša kao samostalna forma, odvojena od tijela, ima vlastitu bit i opstojnost i vlastito djelovanje; premda nema osjetila, ipak pomoću objekata i razuma, intuitivno spoznaje ne samo osjetne stvari nego i duhovna bića. Fra Bone piše: »Pomoću objekta i aktivnog razuma duša i bez slika u mašti može *apstrahirati species intelligibiles* i doći do poznanja novih stvari». *Species infusae*, za to joj nisu potrebne. Premda on kaže da: »Bez intuitivne spoznaje nema apstraktne. Slike u mašti i ulivene ne daju jamstva o opstojnosti bića». ⁴⁴

Skotova nauka, smatra fra Bone, o vrijednosti i stalnosti naše spoznaje, temelji se na njegovoj nauci o formalitetima različitih stvarnosti. On je umjereni realist i neprijatelj svih vrsta skeptičkih sustava, postavio je jak temelj rješenju kriteriolškog problema. Njegova nauka o *formalitetima* daje realnost našoj spoznaji, a našim pojmovima punu stvarnu sadržinu, što je suprotno svakom *skepticizmu* i čuva nas od *konceptualizma* i *nominalizma*. Njegov umjereni realizam bitno je različit od sv. Tome. Jak temelj svojoj nauci o vrijednosti naše spoznaje, on vidi u metafizičkom odnosu između subjekta i objekta. Do spoznaje istine dolazimo *unutarnjim* i *vanjskim iskustvom* i *silogističkim zaključivanjem*, koji su početak i temelj svake stalnosti. Za utvrđivanje istine razum ima stalno pravilo: »*Nullum durius frangitur ad tactum alicujus mollis sibi cedentis*», a *evidencija*, *očevidnost* je *kriterij* svake objektivne spoznaje i dok spoznajne moći uredno djeluju, razum držeći se toga načela ne može zabludjeti. ⁴⁵

Skot je postavio razum kao opće pravilo prosuđivanja nad osjetilima. ⁴⁶ O spoznaji unutarnjih čina, Skot drži da ih spoznajemo intuitivno i da su nam neposredno očiti. Oni su početak i temelj svake stalnosti. »Bez stalnosti u našim unutarnjim činima, nema opće stalnosti». O prvotnim istinama, on kaže: »subjekt i predikat su uzrok da razum neposredno i nužno pristane

⁴² Usp. *Op. Oxon.*, 1. I d. 3 q. 4 n. 8 (IX. 174; 1. I d. 3 q. 3 n. 26 (IX. 158-159; *Quodlib.*, q. 7 n. 3 (XXV. 284.); B. RADONIĆ, *isto*, 208.

⁴³ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 208-209.

⁴⁴ *Op. Oxon.*, 1. IV. d. 45 q. 2 n. 12 (XX. 304-35; Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 209-210.

⁴⁵ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 210-213.

⁴⁶ *Op. Oxon.*, 1. I d. 3 q. 4 n. 9 (IX. 180.); B. RADONIĆ, *isto*, 210-211.

na njihovu međusobnu vezu. I praktične su istine očevodne, one su pravilo volji u njezinu djelovanju». ⁴⁷

U prvotnim istinama razum ne može zabludjeti, pa kad bi volja i sva osjetila, koji daju materiju za prve istine zabludjela, razum se ne vara, jer ona nisu uzrok stalnosti istine nego subjekt i predikat.

O kriteriju istine on kaže: »Kriterij objektivne spoznaje jest očevodnost, evidentia, vanjskog ili nutarnjeg iskustva, prvotnih istina i postupaka deduktivnoga ili induktivnoga». Ne bojeći se da će zabludjeti, razum mora potpuno pristati na očigledne istine, a tri su nam stvari potpuno očevodne: «De tribus cognoscibilibus... , scilicet de principiis, per se notis et de conclusionibus. Secundo de cognitis per experientia. Tertio de actibus nostris». ⁴⁸

Skot ne želi ni raspravljati sa skepticima, jer smatra da govore protiv vlastita osvjedočenja. I on priznaje da opstojе subjektivno očite istine, a za procjenjivanje njihove objektivnosti, potreban nam je kriterij u opsegu svoga objekta, te nam se čini nešto objektivno, ono je zbilja takvo. «A kada moći ispravno djeluju, a kada ne, to je prva očevodna istina. Ako to nije očevodno, uopće nama očevodne istine niti kriterija za spoznaju». ⁴⁹

3.1. O čovjekovoj slobodnoj volji

O Skotovu nauku o slobodnoj volji, fra Bone kaže: »Skoto nije ni *pretjerani intelektualist* ni *voluntarist*: u svemu je umjeren, drži se zlatnog srednjeg puta. Svaku stvar stavlja na svoje mjesto; ne brka ni stvari ni pojmove». ⁵⁰ Između ljudskih moći, Skot ističe *razum i volju*, kao najplemenitije i najuzvišenije čovjekove moći. Za razliku od Aristotela i Tome, Skot daje prednost *volji pred razumom u slobodnom djelovanju razumskog bića*, ali ona nije samovoljna i neograničena. Bez slobodne volje čovjek je životinja, smatra on, dok je slobodno djelovanje, «*vrhunac savršenstva ograničenog razumnog bića*». Volja je kraljica svih moći, ona upravlja, vlada, jača i zapovijeda cjelokupnim duševnim životom i njegovim moćima. Ona je nerazdruživa od razuma u svo-

⁴⁷ B. RADONIĆ, *isto*, 211.

⁴⁸ *Op. Oxon.*, n. 15 (IX. 183); I. IV d. 43 q. 2 n. 11 (XX. 40); Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 212.

⁴⁹ B. RADONIĆ, *isto*, 212; usp. *Op. Oxon.*, I. I d. 3 q. 4 n. 15 (IX. 183.).

⁵⁰ B. RADONIĆ, *isto*, 213.

mu djelovanju, jer je ona «*appetitus rationalis*», ali i «*appetitus liber*».⁵¹ za čije djelovanje vrijedi apsolutno načelo «*Nihil volitum nisi cognitum*».⁵²

U moralnom djelovanju, smatra Skot «glas savjesti» mora prethoditi svakom čudorednom djelovanju bez kojega nema kreposnog djelovanja. Volja redovito slijedi zdravi razum, i bira ono što drži da je bolje, ali ponekad se povodi i za osjetilnim težnjama, zbog čega je potrebna odlučnost da im se odupre. Za odnose među duševnim moćima, fra Bone ističe da se za Skota one «međusobno pomažu ili priječe; među njima vlada neka simpatija, ali često i antipatija radi razrožnih težnja. Kad sve moći suglasno djeluju, djelovanje je savršeno; kad su pocijepane, djelovanje je slabije»⁵³

Na bit volje više spada sloboda nego razumnost. Bitno i formalno ona je «*appetitus liber*». Ona je slobodna i vlada vlastitim djelovanjem. Da je bit volje racionalnost, ne bi bila slobodna, smatra on, «nego bi nužno slijedila svoj objekt kao i razum i niže sjetilne moći. Budući da je volja slobodna, ona vlada svojim vlastitim djelovanjem. Formalna razlika među njima ne temelji se na razumnom djelovanju ili različitim objektima, nego na biti duše. I razum i volja izvire iz jedinstvene biti duše, a ne da bi razum bio izvor slobodne volje, u tom slučaju, smatra Skot propada slobodna volja. «U duši u koliko je principium operandi ili causa efficiens operationum, a ne u koliko je forma informans, nalazi se formalna razlika duševnih moći».⁵⁴

Radonić razlikuje naravni i slobodni princip od nužnog i slobodnog principa.⁵⁵ Naravni je princip prirođen bićima i naravno teži za svojim objektom i nemoguće ga je uništiti, a ne porušiti narav, tu nema slobode; a slobodni jest težnja, izvor slobodnog djelovanja. Bez ove razlike u volji nastaje velika pometnja te on kaže: »Ako volja nije bitno slobodna u Bogu i čovjeku nema razloga kontingenciji vidljivoga svijeta i naših slobodnih čina. Ako je razum određuje, slijedi determinizam i panteizam».⁵⁶

U slobodnoj volji je izvor kontingentnosti i izvor grijeha, pogrešaka, a kada bi bila nužna onda ne bi bilo ni slobode ni grije-

⁵¹ Usp. Op. Oxon., 1. I d. 17 q. 3 n. 5 (X. 56); 1. III. d. 17 q. unica n. 2 (XIV. 653.).

⁵² Usp. B. RADONIĆ, isto, 213-214; Op. Oxon., 1. II. d. 1 q. 1 n. 23 (XI. 44.).

⁵³ B. RADONIĆ, isto, 215; usp. Op. Oxon., 1. II. d. 42 q. 4 n. 12 (XIII. 461-462.).

⁵⁴ Usp. B. RADONIĆ, isto, 216; usp. Op. Oxon., 1. II. d. 16 q. n. 6 (XIII. 26.).

⁵⁵ Usp. B. RADONIĆ, isto, 216.

⁵⁶ B. RADONIĆ, isto, 217.

ha. Volja može pogriješiti, jer je bitno slobodna i slaba – *contingens, defectibilis*, što omogućava da shvatimo pozitivne i negativne čine i djelovanja volje.

Skotov nauk o slobodnoj volji, ističe Bone, «unosi veliko svjetlo u teške katoličke dogme o padu anđela i ljudi. Zašto su anđeli sagriješili? Kako su mogli prvi ljudi pasti?» To je psihološki nerazumljivo! Metafizika Skotova daje razjašnjenje. Anđeli i prvi ljudi imali su bitno slobodnu volju, bili su ograničena bića i zato su mogli pasti.⁵⁷

4. PRIJELAZ OD STVORENJA K STVORITELJU – BOŽJA OPSTOJNOST

Božju opstojnost, Skot dokazuje polazeći od *pojma realnog bića* koje dijeli na *neograničeno i ograničeno*, ograničeno ga vodi do neograničenog. Između apriornog i aposteriornog načina dokazivanja, on se odlučio za *aposteriorno*. Fizička i metafizička svojstva stvorova, Skotu pružaju dovoljan dokaz Božje opstojnosti. Skot se odlučio za metafizička svojstva bića i na njima gradi svoje metafizičke dokaze. On je odabrao tri poglavito metafizička dokaza: «*kozmoški*, o svrsi ograničenih bića i *henološki* - koji se temelje na promjenjivosti, nesavršenosti i *finalitetu* bića». «Metafizička svojstva bića: *ograničenost, mogućnost, promjenjivost, nesavršenost*, dokazuju, da ima Biće *neograničeno, savršeno, nužno i neizmjereno*. Savršenije je, ako znamo da je Prvo Biće, nego da je Prvi Pokretač».⁵⁸

Spoznaja Boga po prirodnim znanostima, za Skota je više negativna nego pozitivna, ističe Bone. Metafizičko je pozitivno i odlično. Sve stvari moraju imati uzrok svoje opstojnosti, u sebi ili u drugome, u sebi ga nemaju, to bi bilo proturječno, a da su proizvedeni od ništa i to je besmisleno. Skot zaključuje da ga moraju imati izvan sebe, to bi bio prvi uzrok. Taj kozmoški dokaz Skot jezgrovito sažimlje: »*Aliqua est natura in entibus effectiva...*».⁵⁹

Svrha, ograničenih bića, njihova međusobna podređenost i suglasno djelovanje, temelj su Skotova drugog dokaza za Božju opstojnost. Ograničena bića nisu i ne mogu biti sama sebi svrhom, niti bitno zavise jedno o drugom, pa ipak u svemiru vlada

⁵⁷ B. RADONIĆ, *isto*, 220-221.

⁵⁸ B. RADONIĆ, *isto*, 221; Usp. *Op. Oxon.*, 1. I *Prolog.*, q. 3 (2 *lateralis*) n. 21 (VIII. 171.).

⁵⁹ *De Primo Princ.*, cap.3 n. 1 (IV. 751.); Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 222.

red i sklad.» Dakle, mora opstajati Biće, koje je posljednja svrha svih ograničenih bića, te svojom privlačnosti čini red u prirodi. To vrhovno Biće, koje je posljednja svrha svih stvari, jest Bog»⁶⁰

Hijerarhija bića i savršenosti u svemiru, temelj su Skotova *henološkog* dokaza. «Na vrhuncu svih bića mora da je jedno Prvo Biće, neizmjerne savršenosti i uzrok svih ograničenih savršenosti u bićima».⁶¹

Ne samo Božju opstojnost nego i mnoga njegova savršenstva razum poznaje, drži Skot. «Da omogući ovo poznanje - kaže Radonić – iznio je Skot i obranio teoriju o jedinstvenosti pojma biće i ostalih pojmova o čistim savršenostima, *univocitas entis*», bez kojih je nemoguća svaka pozitivna spoznaja o Bogu. Ovaj zajednički pojam je jedinstven i pripisuje se i Bogu i stvorenjima, bez njega ne bi bilo moguće govoriti o Bogu, što vodi u relativizam i skepticizam. I analogija pojmova je nemoguća bez ove jednostavnosti. Stručnjaci se slažu da su pojam bića i drugi pojmovi čistih savršenosti jedinstveni Stvoritelju i stvorenjima, kod Skota, ali u pitanju je li *univocitas logica* ili *metaphysica*, *pura* ili *mixsta cum analogia*, stručnjaci se razilaze, jedni su za jednu drugi za drugu verziju. Iznoseći mišljenja jednih i drugi, fra Bone se nije opredijelio ni za jedno ni za drugo, ostavljajući ovo pitanje otvorenim⁶²

Od brojnih pojmova koje imamo o Bogu, za razliku od Platona koji se odlučio za pojam Dobra, Skot daje prednost pojmu *Neograničenog Bića*, *Ens infinitum*. Među Božjim savršenostima nema realne razlike nego *formale*. Među njima vlada savršeni red. «*Bit je prva i izvor svega*» Prema njemu Neograničeno biće izražava puninu bića, što najbolje razlikuje Stvoritelja od stvorenja i on «bolje izražava Božju bit nego li Ens a se, jer je ovaj pojam više negativan, dok je prvi sama pozitivna punina». Pojam Neograničenog bića poslužio je Skotu da preuredi Anselmov ontološki dokaz: naime, pojam o Neograničenom biću ne proturječi zakonima razuma, stoga je Neograničeno biće moguće: «*ako je moguće onda i opstoji*». Svi su pojmovi dobiveni iz iskustva, stoga Skot odbacuje svaku apriornost.⁶³

⁶⁰ B. RADONIĆ, *isto*, 222; usp. *Op.Oxon.*, 1, I d. 2 q. 2 n. 17 (VIII. 432.).

⁶¹ B. RADONIĆ, *isto*, 222; usp. *Op. Oxon.*, 1, I d. 2 q. 2 n. 18 (VIII. 434.).

⁶² Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 223-227.

⁶³ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 227-231.

5. ODNOS STVORITELJA PREMA STVOROVIMA

Fra Bone je jasno kazao u čemu se sastoji odnos Stvoritelja prema stvorovima, prema Skotovu naučavanju: »Očevidno je, da opstojimo mi i vidljivi svijet, idejni i realni red. Stvorenja su po naravi kontingentna. Potpuno zavise o Prvom uzroku. Pitanje je, kako je Prvi uzrok proizveo ovaj svijet: *panteističkom* ili *materijalističkom nuždom*, ili *slobodnim činom volje – stvaranjem*». On se odlučio za stvaranje kontingentnih bića od Neograničenog Bića». ⁶⁴

Svi su stvorovi kontingentni i zavisni, pa i u idejnom redu, jedino je Bog, po Skotu nužan i nezavisan. Bone kaže: »Ideja nije ništa drugo nego stvar, koju Božji razum spoznaje... Ideje ne služe Bogu kao sredstvo spoznaje: to se protivi njegovoj nezavisnosti. On poznaje preko svoje biti. Stoga je u Njemu samo jedna ideja – *neograničena bit*». Spoznajući neograničenu bit, Božji razum proizvodi bića u idejnom redu koje nije pravo stvarno biće, različito od Boga, koje bi imalo vlastitu opstojnost. Jer kada bi imali vlastitu opstojnost, nemoguće bi bilo stvaranje i uništenje, to je grčki dualizam. «Ona su samo, - ističe Bone, - logična bića u Božjem razumu». Idejna su bića, prema Skotu, učinak Božjeg razuma, koji ih *naturaliter* i nužno proizvodi a ne volje ili svemogućnosti. One su odraz Božje biti, njegovih savršenosti. Razum poznajući neograničenu bit Božju, proizvodi sva idejna bića, kojih je bezbroj. Bone ističe: »Svako pozitivno biće, svaka pozitivna stvarnost ima u Bogu različitu ideju: pojedinci, vrste, rodovi, supstancije, akcidencija, tvar i oblik». ⁶⁵

Temelj nepromjenjivosti biti stvari i nužnih istina, ističe Bone, za Skota je u nužnom idejnom redu. Stvarni red bića rezultat je slobodnog stvaranja, a ne emanacije. Volja je prvi i neposredni uzrok svih stvari. Temelj kontingencije je u volji koja slobodno djeluje, a ne u razumu čije je djelovanje nužno. Skot je protiv pretjeranog Aristotelova intelektualizma, jer on vodi u panteizam i prihvaćanja nužnog vječnog stvaranja. On odbacuje i «slobodno vječno stvaranje». Iskustvo Skota dovodi do vremenitosti svijeta, jer stvoreno biće ne može biti neograničeno, ni u moći ni u količini. Volja je slobodna u svom djelovanju, jer bi

⁶⁴ B. RADONIĆ, *isto*, 231-2.

⁶⁵ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 232: *Op. Oxon.*, 1. I d. 10 q. *unica* n. 14 (IX. 819); i 1. I d. 36 q. *unica* n. 3 (X. 566-567.); i 1. I d. 2 q. 2 n. 20 (VIII. 443.).

nužna uzročnost Prvog uzroka dovela do raznih zabluda, «*okazionalizma*, pretjeranog *optimizma* i *panteizma*», jer bi sve bilo nužno stvoreno i najsavršenije.⁶⁶

Sva su stvorena bića ovisna o Neograničenom Biću, pa i u idejnom redu. Temelj kontingencije nije u razumu nego u Božjoj volji. Bog je slobodno stvorio svemir, ne emanacijom. Volja je prvi i neposredni uzrok svih stvorenih stvari, njezino je djelovanje slobodno, dok je djelovanje razuma nužno. Božja volja kao vrhovno pravilo Njegova djelovanja, djeluje u skladu s Božjom mudrošću, koja daje svakom stvorenju ona svojstva koja su u skladu s njegovom naravi i da djeluje u skladu s njom. U njezinu djelovanju nema mjesta nikakvoj samovolji, niti proturječnog djelovanja: »Sva bića upravlja i vodi prema njihovoj naravi«. «Metafizika Skotova, - ističe Radonić – uči da Bog može sve što nije proturječno».⁶⁷

5.1. Odnos Božje volje prema moralnom zakonu

Božja bit i biti stvorenih stvari, za Skota su temelj moralnog zakona. Kao naravno biće svaka je stvar po sebi dobra, *bonitas naturalis*, ali osim ove naravne postoji i *moralna dobrota*. Za Skota, ističe Bone, «*Temeljna je moralna dobrota ex genere ili obiecto. Bez nje nema moralnoga čina, a ne kako neki tvrde da sva dobrota naših čina potječe iz svrhe: finis sanctificat media*. Bog ne zapovijeda zlo niti može učiniti da objektivno zlo postane dobro. Kod prosudbe dobra *ex genere* treba paziti, ističe on, na tri stvari: «*na narav onoga, koji djeluje, na narav moći i čina*».⁶⁸

Za čudorednu dobrotu *ex genere*, Skot drži da nije savršena, ali «u mogućnosti je da se usavrši po *namjeri i okolnostima*». Temeljni i prvi kamen čudoređa, jest gore spomenuta trostruka narav, «nepromjenjiva kao i biti na kojima počiva. Bližnje objektivno pravilo čudorednih čina jest narav bića, a unutarnje naša savjest, zdrav razum». Fra Bone smatra «da vanjski čin ne dodaje unutarnjem posebnu čudorednu vrijednost, jer zdrav razum otkriva u njemu posebnu podređenost pravilu čudoređa».⁶⁹

⁶⁶ Op. Oxon., 1. I d. 8 q. 5 n. 20 (IX. 756-757); usp. B. RADONIĆ, *isto*, 232-234.

⁶⁷ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 234-237.; Op. Oxon., 1. IV. d. 46 q. 1 n. 6 (XX 405; *Quodlib.*, q. 21 n. 15 (XXVI. 345.).

⁶⁸ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 237.

⁶⁹ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 238.

Za Skota je prvo objektivno pravilo čudorednog zakona Božja bit, koja u sebi sve sadržava, a razum Božji sve čudoredne istine nužno otkriva. Praktične istine u čudorednom redu i prve istine u spekulativnom su očevodne i nužne, ljudska volja tu ne može ništa mijenjati. Božji razum sve čudoredne istine nužno otkriva. O ovim izloženim metafizičkim načelima čudorednog zakona, fra Bone kaže: »Ovo su metafizički temelji čudorednog zakona, koji Božanska volja kao sveta nužno i slobodno prihvaća; daje mu pečat formalnog zakona i stvorovima ga nameće«. Odnos Božanske volje prema nužnim praktičnim istinama, isti je kao i prema spekulativnim. A prvotne praktične istine su, kao i spekulativne, isto tako očevodne, «da u njima zdrav razum ne može zabluditi». ⁷⁰

«Prvotna čudoredna načela uređuju odnos stvorenja prema Stvoritelju; vrijede za svakoga, u svim mogućim sustavima bića; niti u njima ima dispense». Izložena opća načela, prema Boni, bacaju jasno svjetlo na Skotovu nauku o «Dekalogu i moralnom zakonu uopće.» Opstoji moralni naravni zakon u strogom i širokom smislu. Na prve, spadaju one zapovijedi koje su na prvi mah zdravom razumu očite, druge su naravi one koje redovito nužno slijede iz prvih. Zapovijedi prve ploče Dekaloga i sve one koje su nužne za vezu s Bogom, vrijede za sve, bez iznimke. Na prvi mah su očite zdravom razumu i nužno nas vode k Bogu našoj posljednjoj svrsi. Druge, u širem smislu, «su zapovijedi koje nužno slijede iz prvih čudorednih načela, ali ne uvijek u svakoj pretpostavci.» Tu spadaju druge ploče Dekaloga, čije neizvršenje ne priječi put do Boga niti su apsolutno nužne za postizanje posljednje svrhe. Moralna načela iz prve skupine, uređuju odnose između stvorenja i Stvoritelja i ona vrijede za sve bez iznimke. ⁷¹

«Deus est diligendus» - «Boga treba ljubiti» ⁷², prva je čudoredna istina i prvi praktični princip, za Skota, jer ljubiti Boga tako je savršen čin po samom objektu i ne može nikada biti zao, kao što ni mrziti Boga ne može nikada biti dobar čin.

Odnosi između Stvoritelja i stvorova Skot stavlja u zavisnost: «Bog je apsolutno nezavisno biće, a stvorenje je potpuno i u svemu zavisno o Bogu». Bez zavisnosti stvorenja o Stvoritelju, stvorenja se ne mogu ni pojmiti, jer da su ti odnosi nužni, stav-

⁷⁰ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 239.

⁷¹ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 239-240.

⁷² *Op. Oxon.*, 1. IV. d. 46 q. 1 n. 10 (XX. 426.).

ljalo bi Stvoritelja u zavisnost o stvorenju. «Stoga, - fra Bone ističe - Skot dosljedno tvrdi, da ne možemo strogo znanstveno dokazati, da je duša neumrla, jer je Bog kao apsolutni gospodar može uništiti, budući ona ostaje vazda stvorenje». U prilog toj tvrdnji Skot se poziva na neke događaje iz Starog zavjeta, kao npr. mnogoženstvo, koje nije strogo protiv prvim načelima naravnog zakona. U svojoj mudrosti Bog je to mogao i drugačije urediti.⁷³

Zapovijedi druge ploče Dekaloga za Skota su pravi naravni zakoni, a ne pozitivni, premda drugotni, jer su isti kod svih naroda i Bog ih je neizbrisivo utisnuo u naše srce. U sebi je zlo, ono što ove zapovijedi zabranjuju, a ne radi toga što je zabranjeno.⁷⁴

Iznesena načela dovela su Skota do nauka o indiferentnim činima. Kako bi indiferentni čini bili zaslužni potrebno je da budu učinjeni iz ljubavi, zašto je potrebno imati aktualnu ili barem virtualnu nakanu. Isto načelo vrijedi, prema Skotu i «za naravne čudoredne čine». To znači: «Da naši čini budu moralno dobri, nije dosta imati zdrav razum, nego treba da i djelujemo pod utjecajem zdrava razuma. Aktualno ili virtualno upravljati sve naše čine na Boga nije nimalo lak posao za našu slabu ljudsku narav, zato nas Bog u svojoj dobroti na to nije ni obavezao. Bog kao Stvoritelj mogao bi i to tražiti od svojih stvorenja, ali ne, On traži samo da vršimo Dekalog, a drugo nam je dao na slobodu. Bog u svojoj dobroti i mudrosti, nije htio čovjeka obvezivati na nešto nemoguće ili posve teško. Krajnji intelektualizam i nedostatak logike, prema Skotu, dovodi do poganskog pojma Boga koji ulijeva strah i trepet u svoje podanike. Skot ne prizna takvoga Boga. Kakav bi to bio Bog, pita se on, koji bi nemoguće tražio od čovjeka i pod prijetnjom grijeha. On je svoju metafiziku o Bogu prozeo kršćanskom ideologijom i duhom sv. Franje. «Bog je tako stvari uredio «ad alliciendum nos ad amorem suum». «Premudro uređuje stvari i sa svakom postupka, kako razum i njezina narav zahtijeva».⁷⁵

Intelektualisti tvrde da čovjek nikad ne smije raditi protiv razuma, jer je to zlo, a Skot u svojoj metafizici ljubavi tvrdi, da nekad nešto može učiniti «praeter rationem» što nije ni dobro ni zlo nego indiferentno. Za intelektualiste, koji smatraju da čovjek vazda radi prema svrsi, indiferentni čini bi bili mali grijesi, a za

⁷³ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 240-241.

⁷⁴ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 242

⁷⁵ Usp. *isto*, 243; *Op. Oxon.*, 1. III. d. 20 q. *unica* n. 10 (XIV. 738; 1. I d. 8 q. 5 n. 13 (IX. 750-751.); 1. III. d. 32 q. *unica* n. 6 (XV. 432-433.)

Skota ne, nego nužna posljedica slabe ljudske naravi i ljudske slobode kojom je Bog obdario čovjeka. On smatra, da osim dobre i zle svrhe opstoji i indiferentna, recimo: hoću vršiti svoju volju, kad mi to nije zabranjeno. «To nije ni zlo ni dobro samo po sebi, nego indiferentno djelo».⁷⁶

S tim u svezi fra Bone kaže da Skot genijalno zaključuje: «Licet Deus posset velle nos obligare sibi, ut quidquid sumus, et possumus teneamur Deo, tamen ex maxima misericordia sua considerrans nostram fragilitatem et difficultatem ad bonum, noluit nos relulariter obligare nisi ad Decalogum».⁷⁷

Fra Bone smatra da ova Skotova nauka «unosí veliko svjetlo u kršćansku moralku i asketski život; a Boga postavlja na uzvišeno prijestolje mudrosti, dobrote i ljubavi».

ZAKLJUČAK

Kako bismo pravilno shvatili i razumjeli fra Boninu Sintezu Skotove nauke, treba imati na umu ove njegove riječi: »Ovo bi bila glavna metafizička načela Skotove metafizike primijenjena u krupnim crtama na čitavo područje filozofije».⁷⁸

Temeljni cilj fra Bonina predavanja bio je iznijeti temeljna i izvorna načela Skotove misli ne uspoređujući je s drugim sustavima i povijesnim vezama, na temelju, do tada jedinog službenog izdanja Skotovih djela, Wadding-Vivès-a. Smatram da je to vrlo uspješno učinio. Mislim, da se možemo složiti s njegovom ocjenom, koju je iznio na početku svoga predavanja, koja glasi: «U jednom kratkom predavanju nemoguće je pružiti svestranu i potpunu sintezu orijaškog i genijalnog sustava Skotove filozofije».

Iznoseći glavna metafizička načela Skotove filozofije, smatrao je da se ona mogu primijeniti na čitavo područje filozofije. Ograničujući se na najznačajnije točke njegova originalnog sustava, posebno na polju metafizike i psihologije, jer je smatrao da će jasno određena glavna metafizička načela, njegove filozofije, rasvijetliti i ostale neobjašnjene točke Skotova sustava. Premda u svom izlaganju navodi i druga mišljenja, u raspravama je na strani onih koje smatra da najbolje odgovaraju Skotovu sustavu.

---

⁷⁶ Usp. B. RADONIĆ, *isto*, 243.

⁷⁷ *Op. Oxon.*, 1. IV d. 15 q. 7 (XVIII. 180); B. RADONIĆ, *isto*, 244. bilj. 384.

⁷⁸ B. RADONIĆ, *isto*, 244.

On vjerno slijedi Ivana Duns Skota i franjevačku školu. On jasno ispovijeda teoriju «*philosophiae unitae*», koju su podržavali i ispovijedali svi franjevački filozofi. Ne poričući vrijednost i prava uma, ne niječe autonomiju filozofije, ali i um i filozofiju stavlja u ovisnost od teologije, kao što je u duhu franjevačke pedagogije, sve je od Boga i sve djeluje uz njegovu pomoć. Bog je na vrhuncu, od Njega je sve i sve ide k Njemu, što je jasno izraženo u Skotovu kristocentrizmu. Skotov nauk je plod ljubavi a ne znanja. Temeljni princip franjevačkog filozofiranja «*charitatem*» svodi sve znanosti na teologiju - *philosophiae unitae* - sintezu Skotove filozofije.

Temelj čitavog Skotova filozofskog sustava jest *realno biće*, a Skotova nauka o realnom biću temelj je čitavog Bonina predavanja. Objekt njegove metafizike je *ens comune*, maksimalno *indeterminirano*, ali koje prethodi svakoj determinaciji, uključujući i podjelu na *finitno* i *infininitno biće*, a ne kao kod Tome *esse perfectio omnium perfectionum*. Tako shvaćeno biće je *univočno*. Razlog za univočno shvaćanje bića, neki s kojima se i fra Bone slaže, vide u teološkim motivima, jer bi bez te nauke, smatraju oni, svaka spoznaja Boga, koja bi polazila od stvaranja, bila nemoguća.

Razlikovanje «mnoštva različitih formaliteta» u realnom biću omogućilo je Skotu, smatra fra Bone, za određenje objektivnost naših spoznaja, jedinstvenost bića, spoznaju Božjih savršenosti i pojedinačnih bića».

Za objektivnost i duhovnost naše spoznaje zaslužene su aktivnosti spoznajnih moći, kako on ističe »Očevidnost unutarnjih čina, prvotnih istina i silogističkog zaključivanja daje kriterij za rasuđivanje objektivnosti i ispravnosti naših spoznaja».⁷⁹

Formalno razlikujući volju od razuma, fra Bone poput Skota i većine franjevačkih učitelja, pripisuje apsolutni prioritet volji pred razumom, kako u čovjeka tako i u Bogu. Među inim razlozima, u prilog voluntarizmu, on ističe da je volja jedna «*potentia libera*», dok je razum jedna «*potentia naturalis*». Dok sv. Toma smatra da red stvaranja i moralni zakoni koje je Bog dao, prvotno ovise od Božje mudrosti (razuma), naprotiv Skot drži da oni ovise o volji Božjoj. Za Tomu je u razum temelj stvaranja moralnog reda, kontingencija naših čina, stvorova i mogućnost stvaranja u vremenu, a za Skota slobodna volja.

⁷⁹ B. RADONIĆ, *isto*, 244.

Smatram da je fra Bone svojim predavanjem doprinio obnovi integralne skotističke misli, posebno Skota, na našim prostorima, te razbijanju predrasuda protiv skolastike, koje su se nagomilale protiv nje, sve tamo od humanizma do naših dana. Osim toga, fra Bone je ovim predavanjem jasno iskazao svoju vjernost živoj i svetoj tradiciji franjevačke škole, iskazujući posebno svoju odanost prema nauci vođe i učitelja Ivana Duns Skota.

Premda mnogi smatraju da je ovo Radonićevo predavanje najbolji sažetak-kompendij Skotova sustava, barem na našem govornom području, ipak smatram, istini za volju, da radije treba priznati kako je ono vrijedno i zapaženo djelo ali je ipak nedovoljno originalno.

Uza sve to, ipak fra Boni treba priznati što se ovim predavanjem aktivno priključio začetnicima i osnivačima pokreta za obnovu integralne skolastike kod nas. Pokazao je kako je shvatio važnost ovoga pokreta i iskazao svoju spremnost da daje svoj obol njegovu ostvarivanju.

DR. FRA BONAVENTURA RADONIĆ'S CONTRIBUTION TO KNOWLEDGE OF SCOTT'S PHILOSOPHY

Summary

The author first gives some basic biographic data about Fr Bonaventura Radonić. Then in a short introduction he refers to the first Pan-Slavic Franciscan professorial congress in Zagreb in 1935 at which Bonaventura held a lecture under the title of Synthesis of Scott's Philosophy. The author presents some basic data on the congress, the organizer, his aims and the lecturers. He briefly describes the Franciscan school and then moves to Scott's philosophy. The main part of the work consists of four parts: 1. General principles of metaphysics; 2. Transition from creature to Creator – God's existence; 3. Man; 4. Relation between Creator and created. In this work Radonić's thoughts from the lecture that the author finds to be the first and best abstract of Scott's thought in Croatian language are presented.

Key words: Pan-Slavic Franciscan congress, Scottistic philosophy, general principles of metaphysics, God's existence, relation between Creator and created

Petar Bašić

LITURGIJA I RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

Neke jezikoslovne naznake

Liturgy and equality of sexes

UDK: 811.163.42: 264

Pregledni znanstveni članak

Primljeno: 09/2006.

407

Služba Božja 4 | 06.

Sažetak

Pojačana svijest o ravnopravnosti spolova neizbježno se odražava na jezik. Hrvatski jezik ima u tome velike izražajne mogućnosti, ponajprije u stvaranju ženskih mocijskih parnjaka. U brzim promjenama ima međutim i nepotrebnih pretjerivanja koja, kad je riječ o ravnopravnosti spolova, ne služe ni ravnopravnosti ni jezičnoj obavijesnosti. U ovom se članku razmatra što je od toga potrebno i poželjno u liturgijskome i crkvenom jeziku.

Ključne riječi: ravnopravnost spolova, liturgijski jezik, braća i sestre, sinovi i djeca

Rasprave o jeziku i ravnopravnosti spolova, često vrlo žustre, postoje u mnogim jezicima, pa tako i u hrvatskome.¹ U tim raspravama, a još više u praksi, jezičnim se pitanjima nerijetko pridruže ideološka. Kad je riječ o hrvatskome jeziku, na tu se pojavu ne može oglušiti ni hrvatski liturgijski jezik.

U općem jeziku pomaci su dosta brzi, a u pozadini je zacijelo pojačana svijest o ravnopravnosti spolova. U praksi se, međutim, pri tom često smetnu s uma stvarne potrebe i jezične zakonitosti. Za uvod spomenimo neke.

U govoru se često neutraliziraju imenice s obzirom na spol. Kada se kaže "Idem zubaru", ne govori se o zubaru pa nije važno

¹ O težnjama u hrvatskom jeziku usp. S. Babić, *Hrvatski jezik, zakonodavstvo i ravnopravnost spolova*, Jezik 53 (2006.), 3, 81-87. Taj mi je članak bio poticaj za ovaj rad. Još uvijek je koristan i jedan nešto postariji članak: E. Barić, *Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija*, Jezik 37 (1989.), 1, 12-21.

je li to zubar ili zubarica. Na natječaju za ravnatelja škole spol nije uvjet te se na natječaj mogu javiti jednako osobe i muškoga i ženskoga spola. Kada se govori o postotku katolika u Hrvatskoj, nitko ne sumnja u to da su tu uključene i katolkinje.

Kada se, međutim, želi reći da je riječ o ženskoj osobi ili osobama, upotrijebit će se pokazatelj roda, a ta je kategorija u hrvatskome razvijenija nego u mnogim drugim jezicima, i neprekidno se razvija u skladu s novim potrebama i shvaćanjima.² No, katkada promjene, ako se ne ravnaju prema jezičnim zakonitostima, umjesto da obavijesnost povećaju, one ju umanjuju. Kada se govori primjerice o članovima nekog društva, riječ "članovi" jednako obuhvaća i muške i ženske osobe te za obavijest nije potrebno reći, kako se sve češće čuje, članovi i članice. Muški oblik imenice uključuje oba spola. Ali ako bismo trebali reći da se radi samo o muškim osobama, to bi trebalo izričito izraziti: "Na televiziji nedostaje muških spikera." Imenica bi bez one odrednice "muških" uključivala i muške i ženske osobe. A kad bi prevladala težnja da se uvijek izričito izrekne odrednica spola, komunikacija bi se time otežala. Rečenica "Na televiziji nema dovoljno spikera" ne bi bila jasna jer se ne bi znalo je li to govor gdje je sve uvijek izričito rečeno ili pak govor gdje se smije izražavati i uključno.

Nakon ovih uvodnih napomena razmotrimo neke primjere najčešćih dvojbi u liturgijske jeziku.

1. BRAĆA/BRAĆA I SESTRE

Osim ljudi rođenih od iste majke, u biblijskom govoru braća su i članovi iste obitelji, plemena, naroda. Osim toga bratstva postoji i bratstvo koje počiva na vezi duhovnoga reda: bratstvo po vjeri, simpatija, slična služba, sklopljeni savez.³

Kada se govori općenito, u pojam "braća" redovito su uključene i sestre: "Mojsije zovnu Mišaela i Elsafana... pa im reče: 'Dođite i odnesite svoju braću izvan svetišta'... (Lev 10, 4); "Braćo, dopustite da vam otvoreno kažem: praotac je David umro, pokopan je i eno mu među nama groba do današnjeg dana" (Dj 2, 29). Sestre se pak spominju kada se govori o

---

² Usp. S. Babić, 83-85.

³ Usp. *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb 1969., pod natuknicom *Brat*.

konkretnim osobama: “Sinovi su njegovi običavali naizmjenice priređivati gozbe... te su pozivali svoje tri sestre da jedu i piju s njima” (Job 1, 4) ili pri isticanju u nabrajanju: “Dođe li tko k meni, a ne mrzi svog oca i majku, ženu i djecu, braću i sestre...” (Lk 14, 26).

Liturgija je preuzela taj biblijski govor i u latinskom izdanju liturgijskih knjiga ostalo je to sve do danas. Najznakovitiji je u tom pogledu misni obrazac “Molite, braćo” (*Orate, fratres*). U latinskom misalu od poslije Tridentskoga (1570.) pa do najnovijega poslije II. vatikanskog sabora (2002.) imamo samo “braćo” (*fratres*), a prijevodi na narodne jezike često dodaju “i sestre”. Hrvatsko izdanje iz 1969. imalo je samo “braćo”, a sadašnje izdanje iz 1980. dodaje “i sestre”. Je li taj dodatak potreban?

Iz onoga što je dosad rečeno ovisilo bi o tome komu se svećenik slavitelj obraća. Ako se obraća osobama koje su pred njim, obraćanje bi trebalo tomu prilagoditi: braćo /sestre/ braćo i sestre /brate/ sestro. No, čini se da nije tako. Ovdje vrijedi ista logika kao za liturgijski pozdrav. I u misi u kojoj sudjeluje samo jedan služitelj predviđen je pozdrav u množini. U nacrtu je bio pozdrav u jednini, no na izričitu želju pape Pavla VI. vraćena je množina: Gospodin s vama (*Dominus vobiscum*), “jer euharistijska žrtva jest i mora uvijek ostati čin zajednice te se slavitelj obraća zajednici sve ako je predstavlja samo jedna osoba”.⁴ Ako se tako shvati, služitelj očito ne predstavlja zajednicu koja se tu mogla okupiti, nego zajednicu svih vjernika, opću Crkvu, kojoj Euharistija i pripada.

U skladu s time obrazac *Orate, fratres* (Molite, braćo) bio bi ispravan za sve slučajeve, bez obzira na sastav zajednice koja na tome mjestu slavi. Štoviše, ako se želi reći da se te riječi ne odnose na konkretnu, ovdje okupljenu zajednicu, onda poziv *Orate, fratres* to može bolje izraziti. No, pitanje je bi li se to ispravno shvatilo i je li sada moguć povratak na prijevod iz 1969.⁵

⁴ Usp. P. Bašić, *Slaviti Euharistiju po Misalu Pavla Šestoga*, Zagreb 1992, 16.

⁵ Još jedan važan tekst valja barem spomenuti: euharistijska molitva. Latinski je misal i ovdje dosljedan: kada se govori općenito u množini, onda su samo *fratres, braća*, a kad je riječ o konkretnim osobama, dolazi imenica i u muškom i u ženskom rodu: *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum N. et N.* (“Spomeni se, Gospodine, slugu i službenica svojih I. i I.”: I. euh. molitva); *Memento famuli tui/famulae tuae N.* (“Spomeni se sluge svoga/službenice svoje I.”: II. euh. mol.); ali: *Memento etiam fratrum nostrorum* (“Spomeni se i braće

Težnje su često suprotne. Jedan njemački primjer to dobro rasvjetljuje. Nijemcima u liturgijskoj pjesmarici *Gotteslob* ne smetaju nerazumljive riječi iz starih pjesama koje ostavljaju netaknutima i tumače ih u bilješcima, ali im smeta sve što bi moglo upućivati na “neravnopravnost” spolova pa su otisnuli ispravke koje treba nalijepiti u postojeće izdanje pjesmarice. Po tome shvaćanju ne smiju biti npr. samo “braća”, nego se to mijenja u “sestre i braća” (br. 248, 4; 624, 2; 634, 3; 640, 2) ili pak u “ljudi” (br. 584, 3); čak se i biblijski izričaj “učvrstite svoju braću” mijenja u “navješćujte njegovu vijest” (br. br. 160, 5); smeta i pridjev “bratski” (br. 634, 4), kao i izraz “bratska ljubav” (br. 624, 3). “Sinovi” postaju “djeca” (br. 160, 3) ili “narod” (br. 637).

Neočekivanost je tog “ispravljanja” još veća što je riječ o pjesmama, a “ispravljene” su i dvije pjesme što su ih napisale žene, i to ne tako davno: br. 634 (1968. Maria Luise Thurmair) i 642 (1966. Silja Walter).

U skladu je s time i ono što sam nedavno vidio u jednom njemačkom ženskom samostanu. Na nedjeljnoj misi čitala je redovnica, koja je “incipit” Pavlove poslanice “Braćo” promijenila u “Braćo i sestre”. Ta redovnica nije ni feministica niti je sklona pomodarstvu, ali je spontano mogla zaključiti: kada se “popravlja” *Gotteslob*, zašto ne bi i lekcionar. To samo govori o ozračju koje se vrlo brzo širi.

2. SINOVI/DJECA

Riječ “sin” u Svetome pismu ne izražava samo rodbinske odnose u izravnoj vezi nego i pripadnost nekoj skupini (“sinovi Izraelovi”) ili označuje neko svojstvo (“sinovi mira”). Taj je govor prešao i u liturgiju, ne samo u tekstovima Svetoga pisma nego i u molitvenim tekstovima. Naš suvremeni način mišljenja tu nailazi na teškoće: a što je s kćerima?

Razmotrimo najprije neke primjere iz Svetoga pisma. Prema latinskoj konkordanciji riječ *filius* (sin, pisano malim slovom) dolazi oko 4.560 puta, a u hrvatskome prijevodu, prema

---

naše” =svih, i braće i sestara: II. euh. molitva). U ovom posljednjem slučaju mnogi noviji prijevodi na narodne jezike, pa tako i sadašnji hrvatski iz 1980., redovito dodaju “i sestara”. Prva izdanja misala, npr. hrvatsko iz 1969., talijansko iz 1973., francusko iz 1975... s izvornikom spominju samo “braću”.

hrvatskoj konkordanciji, dvjestotinjak puta manje. Gdje su se oni izgubili? Iscrpno traženje nadilazi svrhu ovoga rada. Spomenut ću samo što sam usput zapazio. "Sinovi Izraelovi" negdje su, neopravdano, postali "Izraelci" (Post 322, 33; Izl 1, 7; 2, 23; 6, 12...); "sin mira" postao je, također neopravdano, "prijatelj mira" (Lk 10, 6); negdje su "sinovi", opet neopravdano, postali "djeca" (Post 45, 10; po istoj logici "sinovi sinova" postali su "unuci" !⁶; Mk 7, 27; Iv 1, 12; Gal 4, 28: sinovi obećanja - djeca obećanja).

Pavao i ivanovski spisi razvijaju ideju posinovljenja: po krštenju postajemo subaštinici Isusova sinovstva. Zato pogotovo tu nije dobro "sinove" pretvarati u "djecu", kao što je to učinjeno u Rim 8, 17; 9, 8; Gal 4, 31; 1 Iv 3, 1...⁷

Negdje je riječ "sin" ostala, ali je prijevod dvojbena. U Ef 2, 2 izraz *en tois huiois tes apeideias* (Vg: *in filios diffidentiae*) doslovno bi se prevelo, a tako bi bilo i najbolje, "u sinovima neposluha"; u vezi s prijevodom 2 Pt 2, 14 prevoditelji pokazuju nedosljednost: "sinovi" često postaju "djeca", a ovdje obrnuto: "djeca" postaju "sinovi". Izraz *kataras tekna* (Vg: *maledictionis filii*⁸) treba prevesti "djeca prokletstva". I u jednom i u drugom primjeru glavne su riječi one u genitivu pa ih nije dobro prevesti pridjevom kako to čine Duda-Fučak "sinovi neposlušni" i "prokleti sinovi". Tu je Rupčićev prijevod⁹ možda nešto bolji: "neposlušnici" i "prokletnici", no bio bi, kao što je rečeno, još bolji doslovni prijevod.

Za taj biblijski element, koji je obilno ušao u liturgiju, barem onu na latinskome jeziku, suvremeni prijevodi nemaju mnogo sluha. Evo nekoliko primjera:

⁶ Stavio sam usklik premda tako čini većina suvremenih prijevoda, pogotovo novijih. Među malobrojnim koji ostaju bliski izvorniku jest slovenski: *Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Ekumenska izdaja*, Ljubljana 1975. ("in tvoji sinovi in sinovi tvojih sinov").

⁷ Ima i drugog udaljavanja od izvornika u sličnim tekstovima: u Rim 8, 23 (Vg: *adoptionem filiorum*) Duda-Fučak prevode sa "posinstvo", Rupčić s "posinjenje", a Kašić s "posinjenje sinova"; Rim 8, 15: (Vg: *Spiritus adoptionis*) - Duda-Fučak: Duha posinstva; Rupčić: Duha sinovstva; Kašić: Duha od posinjenosti sinova; Ef 1, 5: xxx (Vg: *adoptionem filiorum*); Duda-Fučak: posinstvo; Rupčić: da postanemo njegovi sinovi; Kašić: izabrao u posinjenstvo sinova.

⁸ Latinski nema odgovarajuće riječi za *tekna* pa prevodi sa *filii*. Tako je još npr. u Mt 10, 21; 18, 25; Iv 1, 12; Rim 9, 8; 1 Iv 3, 1...

⁹ Posljednja promijenjena izdanja: *Novi zavjet. S grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda / Jerko Fućak*. Deveto, revidirano izdanje, Zagreb 1985.; *Novi zavjet i Psalmi. Novi zavjet s grčkog a Psalme s hebrejskog izvornika preveo Ljudevit Rupčić*. Šesto izdanje Novoga zavjeta i prvo izdanje Psalama, Mostar - Zagreb 2000.

a) Krštenje Gospodinovo, popričesna:

Suppliciter exoramus, ut, Unigenitum tuum fideliter audientes, filii tui vere nominemur et simus.

Daj nam s vjerom slušati tvoga Jedinorođenaca da zaista budemo tvoji sinovi (1973).

Molimo te da vjerno slušamo tvoga Jedinorođenaca te se zovemo i budemo tvoji sinovi i kćeri (1980)

Smjerno molimo: neka se, Jedinorođenca tvojega vjerno slušajući, sinovi tvoji istinski zovemo i budemo (*2006).¹⁰

...per chiamarci ed essere realmente tuoi figli (1973).

...damit wir deine Kinder heissen und es in Wahrheit sind (1975).

...accorde à ceux qui sauront écouter ton Fils unique de mériter le nom de fils de Dieu, et de l'ê tre vraiment (1975).

b) XIII. nedj. "kroz godinu", zbornaj:

Deus, qui, per adoptionem gratiae, lucis nos esse filios voluisti... Bože, svojom si nas milošću posinio da budemo djeca svjetla (1973).

Bože, po krštenju smo postali sinovi svjetla (1980).

Bože, ti si, po milosti posvojenja, htio da budemo sinovi svjetlosti (*2006).

O Dio, che con il tuo Spirito di adozione, ci hai reso figli della luce... (1973).

Gott, unser Vater, du hast uns in der Taufe zu Kindern des Lichtes gemacht (1975).

...nous devenions des fils de lumière (1975).

c) XIX. nedj. "kroz godinu", zbornaj:

Perfice in cordibus nostris spiritum adoptionis filiorum, ut promissam hereditatem ingredi mereamur.

Utvrđi u nama duh posinstva da zavrijedimo postići baštinu obećanu tvojoj djeci (1973).

Daj da nam u srcu poraste duh sinovstva te uđemo u obećanu baštinu (1980.).

Dovrši u srcima našim duh sinova posvojenja, da zavrijedimo stupiti u obećanu baštinu (*2006.).

Fa' crescere in noi lo spirito di figli adottivi... (1973.).

---

¹⁰ Riječ je o radnome i nedovršenome prijevodu pa je zato uz godinu stavljena zvjezdica.

...denn du hast uns an Kindes Statt angenommen (1975.).

...fais grandir en nos coeurs l'esprit filial (1975.).

d) XXIII. nedj. "kroz godinu", zborna:

Deus, per quem nobis et redemptio venit et praestatur adoptio, filios dilectionis tuae benignus intende...

Bože, otkupio si nas i dao da ti budemo djeca. Pogledaj očinskom dobrotom na nas, djecu svoje ljubavi (1973.).

Bože, od tebe nam je spasenje i posinjenje. Pogledaj svoje sinove i kćeri (1980.).

Bože, po tebi nam i otkupljenje dolazi i daje se posvojenje; prikloni se dobrotiv sinovima svoje ljubavi (*2006.).

Guarda con benevolenza i tuoi figli di adozione (1973).

...und als deine geliebten Kinder angenommen (1975).

...pour faire de nous tes enfants d'adoption (1975).

Osim pojma koji nas ovdje zanima ("sinovi"), iz navedenih se primjera mogu naslutiti i specifičnosti pojedinog "prevođenja".

3. NEKI DRUGI SLUČAJEVI

Navike iz svakodnevnoga govora sve više se prenose i u liturgijski jezik. U posljednje se vrijeme npr. u medijima sve češće čuje izraz javna bilježnica XY, što je jezično nepravilno, a obavijesno nepotrebno. Bilježnica znači nešto drugo i nije dobro da bude istodobno i ženska osoba koja obavlja službu javnog bilježnika. Kad se kaže javni bilježnik i žensko ime, obavijest je potpuna, a dostojanstvo osobe o kojoj se govori ne okrnjuje se.¹¹

Sličnih bi se primjera našlo i u liturgiji. Kada se u molitvi za pokojne spominje ime ženske osobe, nije potrebno reći da je ona "dionica". Dionica je nešto drugo, a i za žensku se osobu može reći da je dionik. Isto vrijedi za stotnikove riječi "Gospodine, nisam dostojan" koje se izgovaraju prije pričesti. Njih takve kakve jesu (ne treba ih mijenjati) primjenjuju na se i muške i ženske osobe.¹²

---

¹¹ Ipak možemo pretpostaviti da će to u hrvatskome, za razliku od srpskoga koji se opire stvaranju ženskih mocijskih parnjaka (usp. Babić, 85-86), s vremenom postati sasvim obično.

¹² Zapravo tu je već liturgija prilagodila biblijski tekst: zadržano je "da uđeš pod krov moj", ali je promijenjeno "i ozdravit će sluga moj" u "i ozdravit će duša moja".

Ovdje možemo spomenuti i kolebanje oko riječi supruzi/supružnici. Obliku supružnici ponekad se pribjegava kada bi mogla nastati dvojba govori li se o bračnome paru (o supругu i supruzi) ili više supругa, muških osoba. No, time se dvojba ne rješava jer oblik supružnici, po sebi, nije nimalo jednoznačniji od oblika supruzi. Ako je značenje dovedeno u pitanje, rješenje je u uporabi dvočlanog naziva “bračni drugovi”.¹³ Dvočlani naziv još je nužniji u jednini: bračni drug (bilo muška osoba bilo ženska osoba).¹⁴

S oblikom supružnik/supružnica još jedna nedoumica nastaje. Taj se naime oblik često proglašuje srbizmom. Tako čine P. Guberina i K. Krstić u svojim Razlikama između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika (Zagreb 1940.) i s njima V. Brodnjak u svome *Razlikovnome rječniku*, koji riječ “supružnik” označuje kao crkvenoslavenizam i pripisuje ju srpskom jeziku. I jedno bi i drugo međutim trebalo argumentirano obrazložiti.¹⁵ To nadilazi okvire ovoga članka, no spomenimo samo jednu zanimljivost: Rečnik savremenog srpskog književnog jezika s jezičnim savetnikom (izradio Miloš S. Moskovljević, Beograd 2000.) ima natuknicu i suprug i supругa, a nema ni supružnika ni supružnice.

I za kraj, navest ćemo i jedan tekst iz križnog puta, koji nije liturgijski čin ni govor, nego pobožnost, tradicionalni tekst križnog puta koji interpretira evanđeoski događaj (Lk 23, 28) “prevodeći” Kristove riječi u muški rod:

¹³ Zakonik kanonskoga prava rabi oblik “supruzi”: “Zajednicu svega života... usmjerenu k dobru supругâ (ad bonum coniugum)” (kan. 1055, 1) ili “ženidbeni drugovi, coniuges” (kan. 1061, 1. 2; usp. kan. 1063, 1. 3; 1122; 1135 [oboje ženidbenih drugova, utriquet coniugi]; 1151)... Katekizam Katoličke crkve radije rabi oblik “supružnici”: “Ipak Isus nije supružnicima nametnuo nesnosno i preteško breme” (br. 1615); “Privola je čin kojim se supružnici uzajamno darivaju i primaju” (br. 1627). Ima i pridjev “supružnički”: “Da supružničko ‘da’ bude čin [coniugum actus] odgovoran i slobodan...” (br. 1632).

¹⁴ “Iako se usrdno preporučuje da ženidbeni drug [coniux]...” (Zakonik kan. prava, kan. 1152, 1; usp. n. m. 2. 3; 1153, 1...).

¹⁵ *Rječnik hrvatskoga jezika* (gl. ur. J. Šonje, Zagreb 2000.) od “supružnik” upućuje na “suprug”, a “supruzi” su muž i žena iz istoga braka; donosi i pridjev “supružnički” = koji se odnosi na supругe. Anić u svome *Velikome rječniku hrvatskoga jezika* (Zagreb 2003.) postupa ovako: od riječi “supružnik” (“supružnica”) upućuje na “suprug”, a za onu prvu napominje da se rabi obično u množini. Od “supružnik” izvodi imenicu “supružništvo” te pridjev i prilog “supružnički”. Za njih ne nudi nikakvu zamjenu. Od “suprug” izvodi pridjev “supruški”.

“Okrijepi me svojom milošću da mogu strpljivo nositi svoj križ što sam ga grijesima svojim *zaslužio*...Gospodine Isuse, na tu nepravednu osudu *pristao* sam i ja po grijehu... A ti se tužiš na svaku malenkost i nepromišljeno mrmljaš, ti *koji* si i više toga *zaslužio*... I tebi Isus veli isto što je rekao ženama: ‘Ne oplakuj, *sinko*, mene, nego oplakuj sebe i grijehe svoje!’ Što si ti *zaslužio* koji si rukama svojim tolike nepravde počinio, koji si često *stupao* po zabranjenom i krivom putu...”¹⁶

Nije teško zamisliti kako bi to djelovalo kad bi se pretvorilo u ženski rod i tako ponudilo za zajedničko razmatranje.

S obzirom na temu o kojoj je ovdje riječ spomenuti su pomaci u općem jeziku, koji su opravdani, ali i štetan utjecaj ideologije, što jezičnu obavijesnost umanjuje i otežava. Nezgrapnosti iz općega jezika katkada se nekritički prihvaćaju i u crkvenome jeziku. Ako ovaj rad uspije barem malo svratiti pozornost na nešto što se kadšto smetne s uma, njegova će svrha biti ostvarena.

LITURGY AND EQUALITY OF SEXES

Summary

Growing awareness of the equality of sexes is inevitably reflected in the language. At it Croatian language has a great potential of expression, primarily in forming the female motive counterparts. However, in hasty changes unnecessary exaggerations occur which, when talking about equality of sexes, are neither good for the equality of sexes nor for the language intelligibility. This article considers what of that is necessary and desirable in liturgical and church language.

Key words: equality of sexes, liturgical language, brothers and sisters, sons and children

---

¹⁶ Primjeri iz križnoga puta prema molitveniku *Kruh nebeski*, Zagreb 2005., 141-155.

Andrea Grillo
HOMILIJA I TEOLOGIJA PROPOVIJEDANJA
Neka zapažanja s nekoliko praktičnih savjeta

„Hoću li ikada uspjeti zapisati mojim perom sve nagovore, strahove, utjehe, sve upute po kojima si me nosio u propovijedanju tvoje riječi i u dijeljenju sakramenata tvojemu puku?“

Augustin

I. HOMILIJA IZMEĐU NAVJEŠTAJA I SLAVLJA

Dva su načina kojima često *bježimo od stvari* i izvlačimo se od njihova utjecaja: čineći složene stvari odveć jednostavnima ili čineći jednostavne stvari odveć složenima. Jedan od uobičajenih načina „bijega od homilije“ je upravo taj: preoblikovati homiliju u teološko predavanje ili također preoblikovati predavanje o homiliji, kao što je ovo, u govor o središnjoj vrijednosti „propovijedanja“ za kršćansku vjeru. To, pak, ne znači da bi homilija bila „jednostavna“, a teološko predavanje „složeno“, nego upravo valja razumjeti različiti red poteškoća koje sa sobom nosi jedna i druga „vrsta“ govora.

Ako želimo shvatiti potrebu bistrenja „teoloških temelja“ „homiletske kuće“ u kojoj svi stanujemo (i klerici i laici), to nikada ne znači da možemo izravno stanovati u „temeljima“ (poput „miša“ pa i onda kada se nalazi u „teološkoj biblioteci“), niti uništavati „temelje kuće“ (improvizacijama ili manjkom uravnoteženosti).

Ukratko, razvidno je da kanim „jezik promijeniti“ (Gal 4, 20) govoreći o pitanju zadanom u naslovu. Ako je, naime, nužno potrebno priznati duboku i bitnu svezu između *homiletske prakse* i *teologije navještaja Riječi*, potrebno je istom izbjegavati miješati jednu razinu s drugom, jedan govor s drugim govorom, jednu funkciju s drugom funkcijom. Za život i za pastoralno djelovanje je bitno postati svjesni *potencijalnosti* propovijedi u izricanju mnoštva zbiljnosti, u posredovanju mnogih sadržaja, ali je isto tako bitno – i možda još bitnije – ostati svjesni posebnog *načina* propovijedi, njezine *forme* po kojoj se sadržaj posreduje i *konteksta* u kojemu on biva postavljen.

1. Kontekst i „sveta retorika“

Možda na pomalo naivan način možemo reći da se „u stara dobra vremena“, za razliku od današnjih, dobro znalo kako održati propovijed. Idealizacija prošlosti – koja u crkvenom životu predstavlja stalnu i opasnu napast – ipak u ovom slučaju bilježi jedan važan detalj: prisutnost solidne *praktične* tradicije *homiletskog teksta*, koji je bio više plod solidnog običaja, nego dubokog razmišljanja. Tako se osiguravao u isti mah dvostruki učinak: „znalo se“ kako propovijedati na temelju *retoričkog, a ne teološkog pristupa homiliji*. Znalo se dobro ono *kako* propovijedati, jer se nikada nije dovodilo u pitanje ono *što* propovijedi i *zašto* propovijedati. Velika promjena, koja je posljednjih pedeset godina pogodila promišljanje o vjeri i komunikativni žanr propovijedi, obratila je pozornost na važnost onoga *što* i *zašto* propovijedi, ali je istom uzrokovala proces gubitka identiteta homilije na razini prakse. Ta je evolucija, koju valja shvatiti unutar okvira razvoja odnosa Crkve i svijeta, producirala iskliznuće homilije iz njezina sjedišta i preoblikovanje homilije u različite oblike „kršćanskog govora“, koje možemo svesti na dva modela:

- a) homilija kao „utješni govor“: ili svođenje riječi homilije na „patetičku riječ“, koja se obraća „imaginarnom“ te na stanoviti način potvrđuje nepostojanje duboke sveze između vjere i društvenog života.
- b) homilija kao „apologetski govor“: ili svođenje homiletske razine na moralističku razinu, koja se poistovjećuje s određenim „vrijednostima“ kao uobičajenim referentima govora unutar etičko-društvenog ambijenta.

Ovo zastranjenje „praktičnog“ obilježja homilije odgovara, na prilično zabrinjavajući način, paralelnom razvoju „teologije propovijedanja“, koja je vazda imala za sugovornika jednostavnog „suvremenog čovjeka“ s čitavom njegovom otuđenošću od evanđelja, a nije se obazirala na redovitog vjernika koji pohađa nedjeljno bogoslužje i prema kojemu se homiletska praksa treba stalno i smisleno odnositi. Upravo ova potonja stvarnost – smještanje propovijedi unutar *liturgije Crkve* – možda temelji najznačajniji, ali i ujedno najmanje produbljeni vid homilije. On treba tražiti ponajviše teološki odgovor na poteškoće koje se javljaju na ovom području crkvenog pastoralara.

2. Homilija je *pars ipsius liturgiae* (SC, 52): verbalno i neverbalno ozračje propovijedi: liturgijski kontekst

Kako bismo podcrtali liturgijski kontekst homilije i njezin istinski način *ispovijedanja vjere*, potrebno je „emancipirati“ samu homiliju od „uzništva“ kojega je kroz povijest iskusila ili pak od stanovitog *zaborava ne-verbalne dimenzije homiletskog priopćavanja*.

Možda se danas jedan od neizraženih potencijala ove dimenzije pastoralnog djelovanja i crkvenog priopćavanja sastoji u otkriću onoga *kako* propovijedati, imajući u vidu sve ono što je novija teologija otkrila na razini *što* propovijedati i *zašto* propovijedati. Homiletsko „neverbalno“ je osobiti *način* smještanja u ozračje vjere. Liturgija je način komunikacije s Otajstvom, jer je način djelovanja koji odgovara svojem darivanju. Liturgija je *anamneza*: prije nego bilo što čini, ona prima. Liturgija je *epikleza*: prije svakog tumačenja, ona zaziva. Liturgija je *doksologija*: prije svakog govora, ona zahvaljuje.

Ove nam napomene dopuštaju izdvojiti niz principa kako bismo se približili onom predjelu „u sjeni“ homilije, a koji svejedno predstavlja temeljnu dimenziju njezine pastoralne i komunikativne potencijalnosti:

- a) Homilija u liturgijskom kontekstu jest *obzirnost u „izgovaranju Boga“*. Jer ona ne treba biti govor o *tekstu*, nego govor o *stvari*, obzirna je također u izricanju „riječi Božje“, te nas poziva na nadilazak riječi kao pretpostavke liturgije, kako je bilo prije Sabora, ali i na nadilazak liturgije kao prigode riječi, kao što se dogodilo poslije Sabora.

b) Očitujući čin vjere propovjednika, homilija snažno posreduje čin vjere slušatelju. No, i ovdje se trebaju susresti nužnost posredovanja i obzirnosti spram „objekta“ homilije: riječ hiti u priopćavanje, ali je potrebna obzirnost. Samo obred zna kombinirati posredovanje čina vjere i obzirnost spram otajstva vjere. On ukida govore nakon što ih je sve obuhvatio; u njemu govor ne ustanovljuje, ne određuje... Obred, u snazi tako jedinstvene uporabe govora, zna čuvati i nanovo izreći ono što je samo po ljubavi očigledno.

Otkriće „neverbalnog“ označava upravo „novu retoričku vještinu“ homilije, sposobnu preuzeti u cijelosti (*in toto*) čitav liturgijski kontekst spram kojega homilija nije iznimka u kojoj će se skloniti, nego radije potvrda u kojoj će obitavati u čitavom svojem bogatstvu.

3. Homiletska mudrost: posredovanje između obreda i života

„Ništa nije tako apstraktno kao izraz *svakodnevni život*“ (G. Angelini). To smo rekli već na početku: učiniti odveć jednostavnim ono što je složeno, način je „bijega od stvari“. Računati sa svakodnevnim životom, naivno može izgledati kao „jednostavna stvar“, ali je u stvarnosti toliko složena da se homilija točno treba smjestiti unutar „simboličko-obrednog posredovanja“ vjere i života. Istina, valja nam polako sazrijevati u ideji da je upravo homilija jedna od osjetljivih dimenzija pomoću koje se vjera *može* otvoriti životu i život *može* otvoriti vjeri. Upravo u činu vjere koji se treba ozbiljiti u homiliji, vjera i život se susreću. Homilija ne „priopćava“ jednostavno ono što smo već spoznali i susreli, nego *ostvaruje* zajedništvo s njima na izvoran i nesvediv način. Ova činjenica ima velike posljedice bilo za onoga koji *propovijeda*, bilo za onoga koji *sluša*.

Za onoga koji propovijeda, sama propovijed se pojavljuje kao *izvor* vjere. Ona se, naime, ne uspostavlja jednostavno kao *izraz/komunikacija* vjere koju se već posjeduje, nego je radije mjesto *iskustva/inicijacije* u otajstvo vjere u Gospodina. Ovdje nije riječ o tome da trebamo „biti dobri svećenici“ kako bismo bili „dobri propovjednici“, nego je također riječ o tome da se trebamo „izraziti propovijedajući“ kako bismo postali uvjerljivi i povjerljivi svećenici, stvarno osjetljivi za povjerene nam osobe.

Ulagati vrijeme i trud u propovijedanje može biti zanimljiv način *rasta* u ministerijalnoj kvaliteti naše pastoralne službe.

Za onoga koji sluša, homilija budi svijest čina vjere i posreduje zajednici teološku dubinu koja je prožima u trenutku same homilije. To znači ukloniti „obrambene mehanizme“ argumentacije ili moralizma, stišati kritike i otvoriti prostor *događanju Riječi*. Kao što riječ djeluje tragom Riječi i u njezinu suzvučju zbori, tako i homilija ima jedinstveni zadatak: dati riječ onoj izvornoj *Riječi*, koja „stvarno počinje govoriti kada joj se dopusti izreći prvu riječ i tako dati novi početak našim mislima“ (K. Barth).

Kako bi to bilo moguće, potrebna je *služba riječi* koju oživljuju vazda spremni i raspoloživi službenici, koji će poput Augustina moliti „daj da ti darujem službu moje misli i moje riječi, a ti mi daj materiju dara.“

II. KAKO OBLIKOVATI PROPOVIJED: KRATKI SAVJETI

Neka novija izdanja potvrđuju i dodatno potiču na duboko promišljanje zbiljnosti „kršćanskog propovijedanja“. Crkveno iskustvo propovijedi ne može biti ništa drugo, nego polazišna točka tog razmatranja. Često se radi o toliko neophodnom koliko duboko razočaravajućem prvom koraku. Kada ima nešto za reći – i već ta činjenica nije zanemariva – današnja propovijed, kao što smo već primijetili, oscilira između „utjehe“ i „apologetike“. Ili vrjednuje samo osobno čovjekovo iskustvo ili pak oštro potvrđuje „vrijednosti“ vjere nasuprot (ili protiv) „ciničnog i lažnog“ svijeta.

S druge strane, za propovjednika se danas uistinu radi o „poruci stavljenoj na rizik“ u ozračju suvremenog priopćavanja koje propisuje niz istančanih sredstava (televizijskih, novinarskih, reklamnih, političkih) u kojima svaki zarez biva odmjeren, svaki kadar procijenjen, a svaka zvučna nijansa i naglasak proučeni.

Kako se nositi s ovim pritiskom? Kako je moguće proglasiti pobjedu „rutine“ homilije, koja je sve siromašnija sadržajem i poletom, ali i poremećenu reakciju koja mijenja narav propovjedničkog čina, koji unatoč svemu, ostaje tipično liturgijski i samo zato istinski teološki čin?

Pokušajmo sagledati homiliju s *pet različitih gledišta* (pripremati, misliti, priopćavati, slaviti i ispovijedati homiliju), kako bismo iznijeli na vidjelo ne samo opasnosti i ograničenja, nego također potencijalnosti i još uvijek skrivene izvore.

1. „Pripremati“ propovijed

Propovijed, poput svakog javnog govora, treba biti pripremljena: ne jednostavno kako bi se „znalo što reći“, nego također i povrh svega kako bi se uklopilo u onaj ostatak koji se govori i čini u određenom slavlju. Priprema nema toliko za cilj povećati kvalitetu navoda i primjera, niti retorički uljepšati već spoznatu istinu, koliko *razviti* i učiniti *neposrednim* sâm smisao slavlja. Jamačno, homilija se priprema upravo kako bi se moglo „improvizirati“, budući da je stanovita „nepredviđenost“ prvotni i nezaobilazni element svake dobre propovijedi. Upravo je ta „improvizacija“, koju propovjednik treba „pripremiti“, „predvidjeti“ i za koju se treba „pobrinuti“, najteža stvar. On će uložiti toliko truda u svoju pripremu, koliko uspije sjajno nadići „zajednička mjesta uobičajenoga govora“ koji mu se neprestano nalažu, a koje bez pripreme nije u stanju svladati.

Stoga, pripremati se ne znači preoblikovati propovijed u predavanje, u priopćenje ili u programirani govor. Pripremati se znači upravo suprotno: otkloniti opasnost od iskliznuća u druge vrste govora koji su lakši, jer su odveć „zajednički“ i odveć „predvidljivi“.

Pripremati se znači izbjeći „moraliziranje“ u propovijedi, ali i današnji uopćeni kršćanski govor. Kako bismo izbjegli u ovu zamku – kada se podiže ton, a glas postane kričav – trebamo imati na umu da čin propovijedanja nije govor koji upućuje na neko djelovanje, nego ima u sebi operativno obilježje i kao takav je govorni čin. Ako propovjednik u sebi razvije svijest o ovom strukturalnom operativnom obilježju propovijedi, smanjit će se upućivanje na neko drugo djelovanje, ali će istom porasti odgovornost spram ovog osobitog i istančanog vida kršćanskog djelovanja u liturgiji.

2. „Misliti“ propovijed

Usko vezana uz prijašnje, na ovom se mjestu neposredno nameće pitanje istinskog teološkog promišljanja, koje bi trebalo poduprijeti homiletski govor. Otkriće „prvenstva Riječi“ u Crkvi nakon Sabora doprinijelo je značajnom razvoju biblijskih i katehetskih spoznaja. Ono ulazi među one stvari koje propovjednik mora znati i ne može se podcjenjivati, ali ono

jamačno ne temelji propovijed kao takvu. Čini se da su današnji „priručnici s građom za homiliju“ sastavljeni kao „biblijska kateheza“, a ne kao priprema za homiletsku „teoriju i praksu“. Svi ti priručnici danas pomažu propovjednikovoj misli. No, oni ne mogu zamijeniti sintezu na koju je pozvan - ovdje i sada – u konkretnim prilikama, spram svoje zajednice i u zajedništvu s njome.

Prvenstvo Božje Riječi ne može biti jednostavno stvar ponavljanja, retoričkog potvrđivanja, nego treba biti princip nove misli, sretne prigode, plemenite i nečuvene geste koja duboko zahvaća, koja ne ostavlja površni trag, nego „dira srce“ i „izgrađuje“ u pravom smislu te riječi. Propovijed zahtjeva misao koja odgovara baš na ovo pitanje: kako je moguće pokazati da ovi tekstovi, ove molitve, ova šutnja i ove geste preobražavaju moj pogled na svijet i moj život, te učinkovito potvrđuju tu novost? Kako bismo to mogli učiniti, potrebno je potpuno preuzeti obvezu koju je K. Barth tako dobro opisao kada je rekao: „Biblija počinje stvarno govoriti kada joj se dopusti kazati prvu riječ i dati novi početak našim mislima“. Taj novi početak homilija treba misliti i priopćavati na jednostavan i pristupačan način. Propovjednik ne može umaći ovom zadatku, a da ne isprazni smisao ‘vlastitih riječi’.

3. „Priopćavati“ propovijed

Prvenstvo Riječi, teologija propovijedanja, ispravna biblijska egzegeza tekstova, sve su to vrijedna i prijeko potrebna sredstva u službi onoj Riječi koju čovjek ne samo može, nego želi čuti. Frustracija ove želje je možda najdublja nevolja današnje crkvene prakse. Događa se da različite situacije propovijedanja poput nedjeljnih misa, sprovoda, krštenja, velikih svetkovina, otkrivaju iznenađujuće potencijale, ali također bilježe obeshrabrujuće „izgubljene prilike“.

Izgubljene prilike u ovim slučajevima, bitno nedostaje jedna moguća korelacija između teološkog govora i ljudskog nagnuća. Negativan učinak se obično pripisuje oskudnoj komunikaciji. Propovjednik bi trebao imati na pameti ono što bi trebalo reći i što bi svaki čovjek mogao slušati s radošću i divljenjem. No, komunikativni čin ne uspijeva, jer se odabire pogrešan način,

pogrješan izbor termina, jer se sugovornika dovodi u nepovoljan položaj kada mu se laska ili pak kada ga se optužuje.

U stvarnosti, pitanje postaje složeno. Ovdje se ne radi samo o retoričkom izrazu, nego o samom kršćanskom iskustvu. Koliko god nam je to teško priznati, valja reći da je teologija pitanje čovjeka. Teologija koja ne zna priopćavati svoju poruku – barem u ovim prigodama – više nije teologija. Komunikativnost nije za teologiju puka mogućnost, nego je nužna značajka svake teologije.

Iskustvo koje se oblikuje kao izraz u homiliji treba biti teološko i antropološko iskustvo u punom smislu te riječi. Zato je obogaćenje tog iskustva nepogrješivi kriterij za obogaćenje izraza, a obogaćenje izraza izvanredno sredstvo u artikulaciji i uvećanju intenziteta iskustva. Ova je korelacija sam pokazatelj učinkovitosti i uvjerljivosti jedne dobre propovijedi.

4. „Slaviti“ propovijed

Ako se već svi slažu oko činjenice da propovijed treba skrupulozno pripremati, dubokoumno promišljati i prikladno priopćavati, čini se mnogo složenije priznati da propovijed treba *obredno slaviti*. Možda se upravo s tim vidom propovijedanja najteže suočiti. Nedostatna percepcija ovoga vida propovijedanja, negativno se reflektira na pripreme, na promišljanja i na komunikaciju propovijedi. Vjerojatno je percepcija propovijedi kao riječi odvojene od obreda, kao direktne, *svakodnevne* riječi, prouzrokovala dvije posljedice: više se ne zna što je propovijed, jer se zapravo ne zna što je liturgijsko i sakramentalno slavlje. Klasičnim pojmovljem rečeno: gubitak smisla onoga *ex opere operato*, povlači za sobom gubitak smisla *ex opere operantis*. Ponovno prepoznavanje onoga *ex opere operato*, put je k otkriću smisla mjesta homilije unutar liturgijskog slavlja. U tom vrjednovanju odlučujuća je nova svijest *obredne dimenzije propovijedi* kao osnovnog obilježja liturgijskog čina u kojega je također uključena i homilija. Zahtjev da se ne izbjegne obredna narav propovijedanja danas je toliko složen i težak zadatak koliko *elementaran* i neophodan kako bi se stavili u red uvjeti pripreme, promišljanja i priopćavanja homilije.

5. „Ispovijedati vjeru“ u propovijedi

Ako nam je postalo jasno da se u homiliji ne radi o pripremi, mišljenju, priopćavanju i slavljenju čina vjere koji se već dogodio, nego o „činjenju“ tog čina vjere, o čuđenju i divljenju na njegovim mogućnostima, o zahvaljivanju na tom događaju, o molitvi da se on ostvari i o zahvali Bogu koji ga dopušta, onda nam je jasno da novi interes, kojega teologija potvrđuje u studiju tog crkvenog čina propovijedanja, objedinjuje dva uistinu komplementarna vida:

- a) obnavlja osobitu teološku narav ovoga govora unutar obrednog kršćanskoga slavlja;
- b) to čini polazeći od nove svijesti o osobitosti ovoga tipa djelovanja utemeljenog u kršćanskom obredu i u njegovoj antropološkoj dubini.

Ova dvostruka značajka najnovijeg promišljanja – koja objedinjuje uznapredovalu sistematsku teologiju s liturgijom – prelama se na one posljedice koje se nalažu svakom pojedinom propovjedniku koji se nalazi pred zadatkom navještaja i evangelizacije u formi propovijedi:

- a) Izvorni pristup vjeri se ne događa putem dokazivanja i pokazivanja etičke dosljednosti, nego preko samog iskustva, odnosno, preko iskustva obrednog čina. Veća svijest o ovoj odlučujućoj dimenziji kršćanskog identiteta, koja je nedavno postala središnji teološki interes, jamči da će se propovijed (sa svim svojim problemima) u potpunosti ukorijeniti u kršćansko slavlje, te da će na svoj način poticati buđenje svijesti o neophodnoj *inicijaciji* vjernika laika u *otajstvo* slavlja vjere.
- b) Homilija dakle nije jednostavno služba vjeri i njezinoj čistoj teološkoj očiglednosti, nego je služba *činu vjere*, njegovoj antropološkoj težini i povijesnosti, činu vjere koji se treba ozbiljiti u liturgijskom slavlju. Upravo preko rečenog ukorijenjenja, propovijed ne može zastraniti, ne može se oslanjati na „jednostavne evidencije“ („život“, „egzistencija“, „mir“ itd.), nego se treba u potpunosti prepustiti obrednoj i liturgijskoj dinamici unutar koje može naviještati Kristovo evanđelje.

6. Propovijedi za novo tisućljeće

„Lakoća, brzina, točnost, očiglednost, mnogostrukost“, sve su to „prijedlozi za novo tisućljeće“ koje je Italo Calvino naveo u djelu *Lezioni americane* malo prije svoje smrti. Ako propovjednici budućih generacija – oslanjajući se na tako dugu i slavnu kršćansku tradiciju – uspiju „olakšati“ svoj govor, ako ga uspješno pokušaju učiniti „brzim“ i „točnim“, ako mu daju „očiglednost“ i ako on sraste s „mногоstrukošću“ života, tada će uistinu početi cjelovito pripremati, misliti, priopćavati i slaviti svoje propovijedi.

Međutim, nije rečeno da današnji propovjednici nužno trebaju čekati tako dugo. Oni mogu već danas otkrivati u svojim zajednicama onaj interes, ono čuđenje i hvalu koje mogu izazvati njihove propovijedi, ako odmah pronađu snage da se „pripreme za improvizaciju“, hrabrosti da „pokažu novi početak mišljenja“, strpljivosti „priopćavanja iskustava, a ne riječi“ i životnost „kušanja gratuitnosti“ riječi koja utemeljuje i oslobađa.

425

7. ZAKLJUČCI

U zaključku pokušajmo postaviti neka pitanja čiji će odgovori moći usmjeriti ozbiljno promišljanje o ovom osjetljivom ministerijalnom i crkvenom činu.

Što znači sagledati slojevitost neophodnih elemenata „uspjele propovijedi“ ili pripremati, misliti, priopćavati i slaviti homiliju? I u kojem se smislu sve to odnosi na vrijednost samoga čina vjere?

Zasigurno se ne može zamisliti da homiletska „tehnika“ može zamijeniti duboko ljudsko i duhovno iskustvo evanđelja. No, također je istina da se duboko duhovno iskustvo kršćanskog života ne uspijeva izraziti bez stanovite homiletske askeze, bez vježbe i truda oko prikladnog načina priopćavanja, oko pripreme i slavljenja homilije.

Homilija, kao sastavni dio liturgijskog čina, posvješćuje važan međuodnos između riječi i sakramenta, između navještaja i slavlja: u kojem smislu svijest o tom međuodnosu mijenja propovjednikov stav?

Možda nas nova pozornost na „kontekst“ u kojemu se događa homilija – unutar odnosa između riječi, sakramenta i

života zajednice – može dovesti do samoga izvora do kojega se nažalost želi doći suprotnim putem, putem moraliziranja koje blokira upravo onaj mehanizam kojega bi se željelo pokrenuti. U homiliji smo oslobođeni od dužnosti i pomireni s darom: tu činjenicu ne bismo smjeli zaboraviti.

Ako postoji tijesna veza između homilije i čina vjere, na koji je način u njoj moguće otkriti „priliku rasta“ đakona, svećenika i biskupa? Na što bi trebalo pripaziti u formaciji novih generacija đakona i svećenika?

Sve dok ne budemo u potpunosti otkrili dragocjenu vrijednost koju homilija pruža svećeničkom životu u Crkvi, nećemo znati koliko je osjetljiva formacija novih generacija u učinkovitom i kompetentnom, oslobođenom i privlačnom propovijedanju. Nedostatak posebne formacije, koja s ove točke gledišta obilježava našu stvarnost, zahtijeva na svim razinama pozornost i novu inicijativu.

Struktura „riječi“ u liturgijskom slavlju već kao takva tvori postolje homilije, koja se međutim treba usredotočiti na posredovanje između teksta i konteksta, a da se ne prepusti „brzim rješenjima“, odveć komotnim i odveć sterilnim. Kako izbjeći pad u dvije tipične „degeneracije“ *apologetike* i *moralizma*?

Nova biblijska kompetencija danas sve više promiče svjež i neposredno propovjedništvo. To ne znači da je „jednostavan govor“ jednostavna stvar. Dapače, da bismo izbjegli propovijedanje beskorisno opterećeno tehničkim pojmovljem teologije, potrebno je mnogo studirati i Pismo i teologiju! Traganje za jednostavnošću – kao istinski ideal propovijedanja – je upravo *traganje* i upravo o tome smo željeli progovoriti u ovom našem prilogu.

(Preveo: Ivica Žižić)

Petar Milanović-Trapo
KORIZMENE HOMILIJE

427
Služba Božja 4 | 06.

Prva korizmena nedjelja
KUŠNJE I VJERNOST BOGU

Ušli smo u sveto korizmeno vrijeme. I odmah se pitamo što trebamo učiniti u ovoj Korizmi? Mnogi očekuju konkretne upute biskupa i svećenika. Iz vrha Crkve dolaze različiti prijedlozi. Međutim, postoji prijedlog koji uključuje sve ostale i koji nas vodi u srce Korizme; riječ je o obraćenju. Riječ je o tome kako Boga staviti na prvo mjesto i iznad svega.

«...I ne uvedi nas u napast», govorimo svaki put kada recitiramo 'Oče naš'. Često to izgovaramo bez razmišljanja. Kad bismo više pazili na ono što govorimo, možda bismo ostali iznenađeni tim riječima. Čini se da od Boga tražimo da «nas ne kuša». Ali sv. Jakov u svojoj poslanici daje nam sigurnost da «Bog ne može biti kušan zlom niti ikoga kušati na zlo» (1,13). Kušnja ne dolazi od Boga; možda dolazi od đavla, od «protivnika» čovjeka, kako kaže Biblija.

Riječi «ne uvedi nas u napast» u stvari znače: «Učini da ne upadnemo u napast». Od Boga se ne traži da nas oslobodi od svake napasti, jer je to nemoguće u konkretnoj zemaljskoj stvarnosti. Sve dok Božja očitost ostaje prikrivena i sakrivena našim očima, kušnja je na neki način povezana sa samom vjerom; toliko da vjeru bez kušnje nije moguće zamisliti. Ima svih vrsta kušnji, ima ih toliko koliko ima u životnim prilikama u kojima mislimo, govorimo i djelujemo na različite načine.

Iza svake posebne kušnje postoji jedna temeljna kušnja: traženje vlastitog ostvarenja u zemaljskim stvarima zaboravljajući na Boga. A to u stvari znači «nemati vjere», ne uzdati se u Boga,

nego radije se pouzdati u konkretne stvari koje su neposredne i dodirljive: novac, uživanje, uspjeh, prestiž, vlast... Ima nas koji smo spremni «prodati dušu đavlu», kako se kaže, kako bi imali neke stvari, slično onome što kaže današnje evanđelje u kojemu đavao predlaže Isusu da mu dadne sva bogatstva i vlast u svijetu ako bi mu se poklonio.

Kušnja nije grijeh. Grijeh je prepustiti se kušnji. Također je i Isus bio kušan, jer je s nama u svemu «podijelio naše ljudsko stanje» (IV. Euharistijska molitva). Isus nije popustio kušnji: niti onoj da «kuša Boga», da ga provocira i da ga iskušava tražeći od njega gotovo znakove i čudesa (usp. treću kušnju).

428

Svi mi ispovijedamo da smo kršćani. Sveti Pavao bi rekao: «ispovijedamo ustima da je Isus Gospodin» (usp. 2 čitanje). Problem je: je li zaista vjerujemo – «sa srcem» - u ono evanđelje koje ispovijedamo riječima, i u one istine koje govorimo u Vjeronanju i u Očenašu. Takva dosljednost nije ni za koga laka. Upravo zato sv. Pavao govori o životu vjere kao o «borbi» (usp. 1 Tim 6,12). Prava i konkretna vjera ne raste niti zrije bez iskušenja i borbi. Zato nas je Isus učio da molimo svaki dan Boga Oca da ne dopusti da nas pobjede kušnje, poznavajući našu slabost i krhkost. Možda je najgora kušnja ona o kojoj rijetko mislimo: da nemamo nikakvih kušnji i da se uopće ne pitamo o dosljednosti našeg života po evanđelju.

Korizma je poziv da otkrijemo svoju osobnu i zajedničku povijest danas kao povijest spasenja koja dolazi od Isusa Krista: samo on može dati apsolutni smisao i spasonosnu vrijednost našoj svakidašnjoj povijesti. Kao put spasenja i vjere, naša Korizma, dakle, bit će dobra ako nam pomogne da otkrijemo Isusa Krista kao jedinog našeg Spasitelja.

Druga korizmena nedjelja

POSLUŠATI ISUSA

Evanđeoski odlomak ove nedjelje govori nam o tome da se je Bog objavio i da je prisutan u Isusu Kristu. On je živi i osobni „susret“ između Boga i naše povijesti. Dakle, ne trebamo izići iz povijesti da bismo susreli Boga niti zamišljati kakve su misli i ponašanje Božje, jer je Isusa Krista lice Božje, slika Boga nevidljivoga. Isus je posljednja, konačna i završena objava Boga; ali je također i potpuno i savršeno ostvarenje ljudske slobode.

Naša vjernost i obraćenje Bogu ne mogu biti nego vjernost i obraćenje Isusu Kristu.

Ponekad se dogodi u životu da ne znamo što nam je činiti da bismo dobro činili, da ne znamo koju odluku preuzeti nasuprot određenim problemima. Koji put se nađe osoba od povjerenja koja više od nas zna i koja nam može pomoći s dobrim savjetom: „Pogledaj: ako mene slušaš, učini ovako“. Drugi put se naprotiv dogodi da slušamo suprotna mišljenja: „Slušaj me, učini ovako...“ ili pak: „Ne, poslušaj me, učini to...“ Sve dok se radi o savjetima koji se tiču nekih malih i beznačajnih svakodnevnih stvari, ne trebamo biti previše zabrinuti. Ali, kad su, na primjer, u igri velike i sudbonosne odluke? Kad se radi o našoj budućnosti i budućnosti naše djece? Ili kad se radi o teškim političkim odlukama? Kad je u igri čitav naš život?

Najvažniji izraz iz današnjih čitanja jest ona riječ koja „izlazi iz oblaka“ na brdu preobraženja. Riječ koja dolazi od Boga, koja se tiče Isusa, i koja nije upućena samo Petru, Ivanu i Jakovu, nego svima nama: „Ovo je Sin moj, Izabranik! Njega slušajte!“.

Kada ove nedjelje čitamo te stranice koje govore o Abrahamu, Isusu i apostolima, Mojsiju i Iliji, to nije zbog same formalnosti ili zbog samog vjerskog znanja. One se čitaju jer se nas tiču. Jer ovi događaji i osobe čine dio povijesti kojoj i mi pripadamo. Bog je sklopio prijateljski savez s Abrahamom – model i simbol svih vjernika i s njim je učinio ritualnu zakletvu. Bog je govorio mnogo puta i na različite načine u starim vremenima preko proroka. Ali je svoju odlučujuću riječ izrekao u Isusu, svome Sinu; onomu koji je ljudima objavio pravi cilj života i put koji vodi k njemu. Ovaj cilj jest sudjelovanje u istoj slavi uskrslog Isusa (usp. 2 čitanje). Put je onaj kojim je Isus išao i koji prolazi kroz patnju i smrt, s velikim pouzdanjem u Boga.

U prizoru preobraženja Isus predstavlja, ako se tako može reći, svoju vjerodostojnost: sa svjedočanstvom Mojsije i Ilije (“Zakon“ i „Proroke“), tj. čitavi Stari zavjet) i s izričitom riječi Oca koji poziva da ga slušamo.

Poslušati Isusa znači dati mu za pravo. Pa i onda kada nam kaže stvari koje nisu tako očite; a i onda kada kaže različite stvari od onih koje svi govore; i onda kada poziva da ga se odvažno slijedi na životnom putu. U društvu u kojemu živimo zvone toliki različiti glasovi koji govore o tome kako se bolje postaviti u životu: pisci, filozofi, političari, propaganda, televizija... Koga slušati i poslušati? One koji kažu: „Misli na sebe i ne brine se

za druge“; ili Isusu koji kaže: „Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe“? One koji kažu: „U ovom svijetu novac je sve“; ili Isusu koji kaže: „Ne možete služiti Bogu i novcu“! One koji kažu: „Sa smrću sve završava“; ili Isusu koji kaže: „Tko vjeruje u mene, ako i umre, živjet će“! Koga želimo slušati? Koga zapravo slušamo u našem svakidašnjem životu

Treća korizmena nedjelja
POZIV NA OBRAĆENJE

U svakomu od nas postoji osrednjost i bijeda, ali također i želja za dobrom i za nečim višim. Nažalost, naše želje i naše nesposobnosti da ih postignemo ponekad nas uvede u iskušenje da se zatvorimo u sebe same, u egoizam, u samodostatnost. To je kušnja koja nas uvjerava da smo samodovoljni (autonomni). I upravo je to ono što proizvodi toliko nezadovoljstva i nasilja.

Korizma nas poziva na odlučan „zaokret“ u našem životu, da se obratimo Bogu osloboditelju, Bogu strpljivome i milosrdnome kojega nam je Isus objavio. U ovoj nedjelji, Isus se predstavlja kao naša sigurnost, naša istina, naš život.

Obraćenje o kojemu govori Isus ima dva lica: s jedne strane znači odbaciti ideju da poslije grijeha slijedi kazna i da nije moguć oprost; s druge strane znači priznati da nam Isus daruje zadnju i konačnu mogućnost da „donesemo rod“, ili da ostvarimo svoj život. Isus dolazi da nas izliječi od predrasuda da nema mjesta oprostima koji obnavlja i preporuča; on odbacuje svaki povijesni determinizam, koji se očituje u izreci: tko pogriješi, plaća. Isus daje alternativu: tko pogriješi nije zatočenik vlastitog čina, on se može obnoviti i promijeniti. Bogu nudi mogućnost novog početka.

Nažalost, način razmišljanja po kojemu se životne nevolje i bolesti vide kao Božja kazna dosta je raširen među kršćanima, iako Isus izričito odbacuje takav način razmišljanja. Nitko nema pravo misliti kako su osobe, obitelji, države koji su pogođeni patnjama više od drugih, grešniji od drugih pred Bogom. Moglo bi biti također suprotno. Svaka nesreća, svaka šteta, svaka smrt – pa ako nas ne pogađaju izravno – jest upozorenje i izazov za razmišljanje. Poziv na solidarnost sa svim žrtvama zla u svijetu (glad, ratovi, potresi...); provokacija protiv ravnodušnosti i lažnih životnih sigurnosti (idola).

Htjeli mi to priznati ili ne, naša situacija u svijetu uvijek je upitna. I naš život. Kada bismo živjeli i sto godina, nitko ne smije odbaciti od sebe činjenicu smrti. Trebamo biti realisti i gledati stvari pred sobom onakve kakve jesu, ako ne želimo staviti u pitanje rezultat našega života. U ovoj perspektivi današnje nas evanđelje poziva na obraćenje. Ovaj je poziv toliko snažan i neodgodiv da gotovo postaje prijetnja („Ako se ne obratite, svi će te propasti na isti način“), kako bi izrazio hitnost i neophodnost obraćenja.

Obraćenje na koje nas poziva evanđelje sastoji se najprije u tome da upoznamo istinitu stvarnost Božju: Bog nije neko anonimno i indiferentno „najviše biće“, nego „Bog Abrahamov, Izakov i Jakovljevi“; Bog čije se „ime“ (tko je on zaista) ne može izreći ljudskim riječima, nego želi biti upoznat kao prijatelj ljudi; Bog koji je „vidio nevolju naroda svoga i sišao je da ga oslobodi“ (usp. prvo čitanje).

Nije lako prihvatiti ideju Boga koji dolazi ne promatra svijet s distance nego ulazi u ljudsku povijest. Ako priznajemo da Bog sudjeluje i da je prisutan u ljudskom životu i u povijesti, da se je konačno objavio u Isusu Kristu, tada ne možemo živjeti „kao da Boga nema“. „Obratiti se“ znači „okrenuti se prema Bogu“, tj. imati uvijek u vidu stvarnost Božju kao prvi/posljednji oslonac svih naših razmišljanja i naših odluka. To znači tražiti ono što je istinito, ono što je pravedno, ono što je dobro i što se slaže s Božjom voljom više nego s našim osobnim nahodanjima, često vrlo suženima i sebičnima. U protivnom, ozbiljno se riskira „izgubiti se“ u životu na najradikalniji način: izgubiti sebe samoga, nauditi svom životu, unatoč svim eventualnim „uspjesima“ u ovom svijetu.

Četvrta korizmena nedjelja

TKO MOŽE OBNOVITI NAŠ ŽIVOT?

U nama postoji želja za obnovom. Umorni smo od sivila i monotonije tolikih naših dana koji su uvijek isti, od mediokriteta i od gotovo beznačajnosti, od beskorisnosti – barem prividno – našega života. Željeli bismo biti bolji, svježiji, obnovljeniji. Ali gdje naći snagu za obnovu? Tko nam može pomoći da napravimo odlučni kvalitetni skok i promjenu u našem životu?

U prispodobi o izgubljenom sinu opisuje se ponašanje starijega sin: on je osjećao da je njegov otac nepravedan prema njemu. Možda se i mi osjećamo bliži stavu i razmišljanju starijeg sina nego njegova mlađeg brata. Mi smo, uglavnom, dobri ljudi, nismo stvarali velike probleme. I osjećamo se nelagodno kad mislimo da bi se jednog dana našli u Nebu zajedno s nekim osobama koje su na ovome svijetu živjeli komotno, nisu se brinuli niti za vjeru niti za zakon, i napravili su toliko loših stvari... I zatim su se u nekom trenutku života, možda posljednjem, „pokajali“ i Bog im je sve to oprostio. Onda, dakle, zaključimo površno, kao da nije važno što smo se trudili biti poštene, što smo vršili Božje zapovijedi i naše kršćanske dužnosti. Bog i onako oprašta... Gotovo osjećamo pravo kritizirati dobrog Boga jer je previše milosrdan (s drugima) a nije dovoljno pravedan (s nama). Kao da je Božje milosrđe prema drugima nama učinilo nepravdu (koju nismo zaslužili). I više nas interesira Božja pravednost, jer nemamo potrebu za njegovim milosrđem...

Ako u sebi više manje ovako razmišljamo, znači da još nismo razumjeli evanđelje, nismo pogodili pravo značenje „dobre vijesti“ koju je Isus donio. Isus nas uvijek prvi ljubi i njegova ljubav prema nama jest apsolutno besplatna: ne ovisi o našim zaslugama, nego im prethodi. I kao otac ili majka koji se više brinu za djecu koja imaju veće probleme, tako se i Bog više brine o ljudima koji su daleko od njega, jer onaj koji živi daleko od Boga, kao izgubljeni sin “bijaše mrtav”.

Ako je istina da mi živimo u poslušnosti prema njegovim zapovijedima i ne činimo zlo, naša je vjernost mnogo više Božja milost nego naša zasluga; to nam ne daje nikakvo pravo da sudimo druge, da sudimo bilo koga. Ovo je radosna vijest evanđelja: u Kristu Isusu Bog je „pomirio sa sobom“ čitavi svijet (usp. drugo čitanje). Možemo biti sigurni: Bog nikada ne uskraćuje svoje prijateljstvo.

Bog doduše gleda na „ono što je tko učinio“, ali uzima u obzir i našu nesavršenost i lutanja, jer zna kako mnogo toga u životu pojedinca ovisi o primljenom odgoju, o osobama koje susreću, o poteškoćama, o prilikama, o proživljenim iskustvima... Bog uvijek gleda u srce ljudi, na iskrenost s kojom ga se traži, pa makar to bilo i na konfuzan način.

Kad se neka osoba – koja je možda mnogo griješila u životu – okreće prema Bogu s nostalgijom nekog dobra u kojega se više usuđuje nadati jer se osjeća kao zatvorenik u svijetu zla,

nesposobnom vjerovati, nesposobnom ljubiti. Bog joj ne broji "prijašnje grijeh", ne kaže: najprije plati! On nikada nikoga ne prisiljava, nego je njegova ljubav toliko velika da preoblikuje iznutra onoga koji se odluči da traži Boga. Ako je istina da ljubimo Boga, njegova radost treba postati također i naša radost.

Peta korizmena nedjelja

BIJEDA I MILOSRĐE

Komentirajući Isusov susret s preljubnicom, pismoznanci i farizeji poslije nego su pogođeni riječju Isusovom odlazili jedan po jedan, sv. Augustin zapaža: „Ostali su samo njih dvoje: bijeda i milosrđe“. Bijeda. Zaista je grijeh velika bijeda, nesreća. Isus ne sumnja u istinitost tužbe. Žena uhvaćena u preljubu ne misli negirati niti se braniti. Kao prošle nedjelje u prisposobi o izgubljenom sinu, kao sada, ne više u prisposobi, nego u govoru o jednoj činjenici, stavljeni smo pred tvrdu činjenicu grijeha.

Vremena su se promijenila: danas više nema opasnosti da žena preljubnica bude kamenovana na javnom trgu. Mnogo je lakše izrugati kolegu i prijatelja koji bi se ozbiljno usudio govoriti o bračnoj nevjernosti... I više se ne kaže „preljub“: nego se kaže „odnos“ ili „avantura“.

„Ali ni Isus nije osudio preljubnicu!“, možda će netko primijetiti. Sigurno. Ipak joj nije rekao: „Idi: drugi put budu malo opreznija...“; rekao joj je: „Idi i odsada više nemoj griješiti“. Na ovoj stranici Evanđelja ne tražimo niti minimum opravdanja od bilo kakvog moralnog dopuštenja. Inače bismo sličili „pismoznancima i farizejima“ iz današnjeg Evanđelja mnogo više nego mislimo, iako se nalazimo na suprotnoj strani.

U današnje vrijeme više se ne upotrebljava kamenovanje; ali naše riječi znaju biti poput stijena kojima druge kamenujemo... Time se, naravno, ne niječe dužnost savjesti prijaviti nepravde, pronevjere i skandale, posebno u javnim poslovima. Ali ovdje se misli na onu svakodnevnu zloradost – od seoskih ogovaranja pa sve do medijskih blaćenja o polemika između političkih stanaka za dnevno-političke ciljeve.

„Tko je od vas bez grijeha...“. Teoretski samo onaj koji je potpuno pravedan mogao bi imati pravo uprijeti prstom u drugoga, u činu osude. U evanđeoskoj sceni, paradoksalno, suprotno se događa: jedini bez grijeha šuti i gleda u zemlju...

Možemo biti „čisti“ naspram ljudskih zakona, ali nitko nije bez grijeha pred Bogom: „Ako kažemo da smo bez grijeha, varamo sami sebe i u nama nema istine“ (1Iv 1,8). Ali sud Božji – onaj Isusov – dok osuđuje grijeh spašava grešnika pozivajući ga na obraćenje: „Idi i ne griješi više“.

Božje oprostjenje nije indiferentnost ili suživot sa zlom, nego oslobađanje čovjeka od težine vlastitih akcija, od ropstva vlastite prošlosti, da bi se moglo poći novim putem, da bi se mogla zamisliti vlastita budućnost s novim kriterijima života, evanđeoskim vrednotama. Ljudska pravda može učiniti da se izdrži kazna za počinjena nedjela: teško može učiniti više od toga. Božje oprostjenje je, naprotiv, sposobno iznutra promijeniti one koji ga prihvaćaju iskrenim srcem.

Pred Isusom, naprotiv, ne postoje očajni i bezizlazni slučajevi; i s druge strane, nasuprot njegovom evanđelju nitko nije „već dostigao savršenost“. „Idi i ne griješi više“: to je riječ Kristova koja neprestano odzvanja u sakramentu pomirenja, kada, priznajući svoje grijehe – tj. svaki vid svoga života koji nije sukladan Isusovu naučavanju – povjeravamo se s punim pouzdanjem njegovom milosrđu, želeći zaista postati vjerniji evanđelju. Tada naša „ispovijed“ postaje konkretni znak ove iskrenosti; i svećenikovo „odrešenje“ postaje konkretni znak Božjeg opraštanja.

Romano Guardini
NENAMJERNOST

Možda je taj naslov iznenadio čitatelje: tko je danas sklon u toj nenamjernosti vidjeti krepost, dakle uzor moralne vrijednosti?

Ima u staroj Kini jedna mudra izreka koja kaže, da je netko to moćniji, što manje ima namjera: da je najveća moć potpuna sloboda od namjera. Ali ta nam je ideja strana. Drukčija je ljudska slika koja nam je polovicom prošlog stoljeća postala mjerodavnom. To je slika aktivista koji odlučno ide u svijet i u njemu provodi svoje ciljeve. Taj je čovjek pun namjera pa misli da je savršen, ako se sve što čini, podvrgava ciljevima koje sebi postavlja.

Da on mnogo postiže, ne bi osporavali ni učitelji te stare mudrosti. Ali oni bi vjerojatno rekli kako se većina od toga nalazi na području površnosti; kako mimoilazimo ono o čemu se zapravo radi. Naravno, Azija našega vremena počinje i sama drukčije misliti.

Dakle, kako živi čovjek koji ovladava namjernošću? U životu on se ne obraća drugom čovjeku s jednostavnom spremnošću, nego uvijek nešto želi: stvoriti dojam, izazvati zavist, imati korist, napredovati. On hvali da bude pohvaljen. Čini neku uslugu da kasnije može zatražiti takvu uslugu. Zato on ni u drugome zbilja ne gleda čovjeka nego bogatstvo, ili društveni položaj - ali uvijek konkurencija u životu.

Kod njega se čovjek osjeća pod utjecajem. Mora se biti oprezan. Čovjek osjeća tu volju i povlači se. Slobodan suživot u kojemu se ipak ostvaruje ono pravo u ljudskim odnosima ne dolazi do izražaja. Naravno vrlo zahtjevan život ima svoja prava. Velik broj ljudskih odnosa počiva na ovisnostima i ciljevima; tako je ne samo ispravno nego i naprosto potrebno da u njima

pokušamo postići što nam treba, a toga smo i svjesni. Ali ima i drugih, i to nemali broj, koji se temelje na otvorenom susretu čovjeka s čovjekom. Ako cilj i namjera tu određuju svoj stav, onda se sve zatvara i izopačuje.

Svuda tamo gdje se ti bitni odnosi mene i tebe moraju ostvariti, te namjere moraju odstupati. Pojedinaac mora u drugome vidjeti njega samoga, jednostavno biti s njim i s njim živjeti. On mora ući s njim u situaciju kakvu ona traži po svom smislu: u razgovor, u suradnju, radost, u svladavanje sudbine, opasnosti, žalosti...

Samo je gledanje iz nje moguće ono ljudsko-veliko: zbiljsko prijateljstvo, iskrena ljubav, pravo drugarstvo na radu, čista pomoć u nevolji. No, ako u tom ovladaju namjere, sve će zakržljati.

Čovjek koji ostavlja namjere tamo gdje one spadaju dobiva moć nad drugima; naravno moć posebne vrste. Približavamo se ideji stare mudrosti o kojoj je bilo riječi na početku. Što više čovjek želi postići, to se više onaj drugi zatvara i brani. No, što jasnije on osjeti da ga ne želiš iskoristiti nego samo s njim biti i živjeti da ništa ne želiš od njega postići nego samo poslužiti stvari o kojoj se radi, to brže pada obrana, pa se čovjek otvara onomu što proizlazi iz osobnosti. Ta snaga same osobnosti biva to jačom što je manje namjere na djelu. Ona je nešto sasvim drugo nego ona u svojoj "dinamici" zbilja veoma vanjska energija kojom jedan čovjek podvrgava drugoga svojoj volji. Ona dolazi od nepatvorenosti samoga života, iz istinitosti misli, iz čistoće radne volje, iz neporočnosti osvjedočenja.

Odgovarajuće vrijedi i za odnos čovjeka prema njegovu radu. Ako je radnik svladan namjerama, onda u njegovu radu nedostaje upravo ono što rad čini punovrijednim: čisto služenje samoj stvari. Prvo i glavno pitanje za njega ide na to kako će on time napredovati i stvoriti karijeru. O slobodi rada i radosti stvaranja on ne zna mnogo.

Ako je netko student, onda on radi gledajući na zvanje. Često ne gleda dovoljno na ono što zapravo zaslužuje ime zvanja, da naime taj čovjek osjeti ono za što je on "pozvan", što je njegova zadaća u odnosu na ljudsko društvo, nego gleda na ono što otvara najviše izgleda za novac i ugled. Zapravo, on samo radi imajući u vidu ispit; uči što se za to traži, što upravo dotični profesor posebno zahtijeva. Ne treba ništa pretjerivati, i te stvari imaju svoje opravdanje; ali ako one same određuju,

onda se gubi ono pravo. Takav student-namjere neće nikada doživjeti što znači nalaziti se u prostoru koji služi znanosti; neće nikada osjetiti slobodu i veličinu toga. Nikada ga se neće dotaći veliko iskustvo spoznaje namjere ga zatvaraju. Što je rečeno o studentu, jednako tako vrijedi i o svim drugim oblicima spremanja za kasniji život.

Jasno i još jednom rečeno sve to ima svoje pravo. Čovjek mora znati što želi, inače će se njegov rad raspliniti. On mora imati cilj i prema njemu usmjeravati svoj život ali taj se cilj mora prije svega nalaziti u stvari u kojoj se on posvećuje. On će paziti i na korist i napredak pa njegov rad mora donijeti sredstva koja trebaju njemu i njegovoj obitelji, blagostanje i ugled. Ali ono pravo i bitno mora ipak uvijek biti ono što traži sam posao, da on bude do kraja i čisto određen. Tko tako misli, neće dozvoliti da mu posao određuju obziri koji ga udaljuju od posla. U tom smislu on je ne-namjeran, on služi u pravom smislu riječi. On obavlja posao koji je uvijek važan i suvremen. On mu je u nutrini privržen i obavlja ga tako kako bi sam rad želio. On živi s njim i uz njega bez obzira i pogleda sa strane. To je stav koji je, izgleda, davno nestao. Izgleda da su rijetki ljudi koji obavljaju svoj posao s čistim predanjem, jer je on vrijedan, jer je on lijep. Sve češće se obavlja neki posao iz namjere za korišću i uspjehom mimo same stvari. Ali u tom je ona nenamjernost ipak jedini stav iz kojega dolazi pravo djelo, čisti čin, jer se u tom stavu oslobađa ono stvaralačko. Samo iz njega proizlazi veliko, oslobađajuće, a samo čovjek koji tako radi obogaćuje se u nutrini.

O rečenom otvara se i put ka konačnoj iskonskosti čovjeka, naime k nesebičnosti. To tvori jedan od najdubljih paradoksa života, da čovjek u toj većoj mjeri postaje on-sam, što manje misli na se. Govorimo točnije: U nama živi kriva i prava iskonskost (njem.: das Selbst, jastvo). Kriva je stalno naglašavanje "ja" i "meni" i "mene", to se sve odnosi na vlastito uvažavanje i uspjeh, želi uživati, probijati se i vladati. To jastvo pokriva ono pravo, istinu osobe. Ukoliko prva nestaje, oslobađa se druga. Ukoliko se čovjek u nesebičnosti udalji od sebe, on će urasti u bitnu iskonskost. Ona ne gleda na se, ali ona je tu. Ona se doživljava u nutrini - ali u svijesti slobode, otvorenosti, nerazorivosti. Put na kojemu čovjek ruši svoju lažnu samosvojnost i uraste u onu pravu jest put koji učitelji nutarnjeg života zovu oslobođenjem. Svetac je onaj kojemu se prva iskonskost potpuno nadvlada, a druga oslobodi. Onda je taj čovjek jednostavno tu, a da se ne

hvali. On je moćan, a da se ne napreže. On nema više nikakve želje niti ikakva straha. On zrači. Oko njega stvari ulaze u svoju istinu i svoj red.

Recimo to s obzirom na ono bitno: Čovjek je postao otvoren za Boga. I, ako se tako smije reći: protočan za Boga. On je "prolaz" (vrata) kroz koji Božja moć može strujati u svijet, stvarati istinu, red i mir. Ima jedan događaj u kojemu ta stvar jasno izlazi na vidjelo. Kada je sv. Franjo proživljavao dugu samoću na brdu La Verni, na svoje ruke, noge i bok primio je stigme Kristove muke i opet se vratio k svojim, ljudi su dolazili i ljubili te biljege čašćenja. Sada je pustio da ga časte, jer više nije imao osjećaja da ga smatraju "sinom Bernardone-a iz Asiza", nego da u njemu vide Kristovu ljubav. Vanjsko jastvo bilo je ugašeno, međutim, onaj pravi Franjo blistao je - onaj koji nije više imao sebe u vidu, nego je bio sasvim otvoren za Boga.

Svaka prava krepost - tako smo uvijek mislili - ne ide samo kroz cijelo ljudsko biće preko njega ona seže prema Bogu. Pravilnije rečeno: ona se spušta od Boga k čovjeku jer je Božji život njezino pravo i iskonsko mjesto. Kako je to onda s nenamjernošću? Zar Bog nema namjera, On, po čijoj volji ipak sve postoji i po čijoj je mudrosti sve uređeno?

Moramo paziti na to da se značenja ne izmiješaju. "Imati namjere", u tom smislu kako je riječ tu upotrijebljena podrazumijeva nešto drugo nego djelovanje. Svako djelovanje ima neki cilj koji se mora postići, inače bi bio kaos. U tom smislu Bog gleda na cilj koji je postavio i tamo upravlja svoje djelovanje. Ali nešto je drugo ako djelatnik jednostavno nije privržen drugom čovjeku ili stvari, nego misli na sama sebe, želi se istaknuti, traži korist. Kako bi Bog nešto takvo mogao imati pred sobom? Pa On je Gospodar; Gospodar svijeta; Gospodar nad božanskim bićem i samim životom - što bi Mu još trebalo? Pa On ima, ne, On jest sve!

Ali ako On stvara svijet, onda ne radi tako kako čovjek izrađuje neku stvar da bi time učinio veliko ili poslužio vlastitim potrebama, nego On ga stvara iz čiste - usudimo se reći riječ koja sada dobiva svoj najviši smisao - iz božanske radosti u stvorenom. On stvara (sve) stvoreno da ono postoji; istinito, pravo i lijepo. Božje stvaranje svijeta mi ne možemo zamisliti dovoljno slobodnim i radosnim.

A kako je s upravljanjem svijetom? S onim što se zove "providnost"? Zar Bog tu stalno nema namjere? Zar ne vodi

čovjeka, svakog čovjeka, sve njegove sudbine, k cilju koji mu je On odredio? Zar nije život toga čovjeka tako uređen kao što je to slučaj, jer je život onoga drugoga čovjeka ovisan o njemu na ovaj određeni način? Zar nisu svi ljudski životi upućeni jedni na druge i tako čitav život satkan od božanske određujuće mudrosti. Opet moramo međusobno razdvojiti značenja. Što tu želi vrhunaska mudrost, nisu "namjere" koje kruže oko tog istinskog, nego smisao i osjećaj za samo vođeno, njegova istina, ispunjenje njegova bića.

Ta volja je moć koja povezuje jednu stvar s drugom, nadovezuje jedno događanje na drugo, dovodi ovoga čovjeka u zajednicu s onim drugim i uopće svakoga čovjeka sa svim. To nije "namjera" nego "mudrost", suverena mudrost savršenog Majstora koji stvara ljudski život kao tkivo, u kojemu svaki konac nosi sve druge kao što i njega nose svi drugi. Sad još ne vidimo taj uzorak. Vidimo taj sag samo sa stražnje strane; možemo u kratkim crtama slijediti pojedine poteze, a onda nam se opet izgube. Ali jednom će se on okrenuti na kraju vremena, na sudu; tada će velike figure nastupiti u sjaju. A za vrijeme životnog tijeka nikada potpuno ili često uopće ne ostaje odgovoreno pitanje: "zašto" - zašto ta patnja, zašto ta oskudica? Zašto ovaj smije a onaj ne? - sva ta pitanja životne patnje dobivaju svoj odgovor od Božje mudrosti, koja tako djeluje da život ne bude gomila stvari i događaja, da ne bude zbrka slučajeva, nego da bude "svijet".

S njemačkog preveo Karlo Bašić

Jozo Župić
POKORNIČKO BOGOSLUŽJE U KORIZM
Pijesak

440

Pjesma

UVOD

Imati povjerenje nije jednostavno. Mnogo puta je opasno ili smiono. Već od djetinjstva često smo bili razočarani, pouzdavali smo se u ljude i njihova obećanja, a oni su nas iznevjerili. A koliko smo puta i sami prekršili danu riječ? Bili lažljivi, a ne iskreni. Na početku pokorničkog bogoslužja zazvat ćemo Krista. Njemu su poznate naše brige, strahovi i muke.

KYRIE

- On nas drži u svojoj riječi do svršetka svijeta. *Gospodine, smiluj se.*
- On zna naše muke i zove nas po imenu. *Kriste smiluj se.*
- Obasjava nas na sudu i zove nas u svoje svjetlo. *Gospodine, smiluj se.*

MOLITVA

Bože, ti si tu. Tvoja nas blizina zaogrće i prožima kao zrak što ga udišemo i bez kojega ne možemo živjeti. Daj da ti potpuno vjerujemo i živimo bez straha. To te molimo po Isusu Kristu.

EVANĐEOSKI ODLOMAK

Mt 7,24-25;

MEDITACIJA

(osvijetliti sliku pijeska - tiha pozadinska glazba)

Pješčana plaža ima privlačnu moć za mlade i stare. Jedni se igraju pijeskom, drugi na pijesku igraju nogomet ili odbojku. Ugodna je osjećaj sipati pijesak kroz prste ili bosih nogu hodati po pijesku. Kao djeca igrali smo se na pijesku. Pravili kule od pijeska. Sve što smo gradili na pijesku bilo je prolazno. Čovjek može biti radostan na pijesku, a može ga upotrijebiti za žbuku. Tako pijesak postaje građevinski materijal.

Ljudi sipaju drugima pijesak u oči i čine ih slijepima za stvarnost. Zavaravaju ih ili obećaju ono čega se ne drže. Ljudi obmanjuju druge, da bi postigli nešto za sebe. Posljedica toga je da ljudi postaju nepovjerljivi i jedni drugima više ne vjeruju. Gdje je razoreno povjerenje, troši se i raspada zajednica. Tko nam je jednom bacio pijeska u oči s njim ne želimo imati više posla. Svi mi to osjećamo kao neugodno i žalosno, jer čovjek je privezan uz zajednicu i treba zajednicu. Kako to izmijeniti? Možda moramo sami početi, u svakoj situaciji biti istiniti.

U Evanđelju je govor o pijesku. Isusu nas opominje da ne gradimo kuću na pijesku, jer će se prije ili kasnije srušiti. Pijesak nije sigurni temelj, mi trebamo stijenu. Je li Isus želio dati upute za arhitekta? Isusov govor o gradnji kuće moramo razumjeti kao simbol, simbol za naš život. Život ne smijem graditi na pijesku, ako želim imati trajnost.

Gdje je stijena na kojoj mogu trajno graditi svoj život? I na to Isus daje odgovor: svatko tko sluša ove moje riječi i izvršava ih, može se usporediti s mudrim čovjekom koji svoju kuću sagradi na litici. Njegove su dakle riječi čvrst temelj na kojemu mogu graditi. Tko prema njima živi, otkrio je smisao života. Njegov život na kraju neće biti bezvrijedan i nestalan i neće se srušiti kao kuća koja je sagrađena na pijesku, na ljudskoj filozofiji ili ideologiji. Samo je Bog jamac ispunjena života.

POTICAJI ZA ISPIT SAVJESTI

- Na čemu gradimo svoju životnu kuću?
- Vjerujem li Bogu u svim životnim okolnostima? Je li On stijena na kojoj stojim?
- Jesam li istinit i pošten prema Bogu i ljudima?
- Stojim li iza onoga što kažem?
- Ili varam sebe i svoje bližnje?

- Mogu li vjerovati drugima ili sam načelno nepovjerljiv?
- Razočaram li često druge, ne držim se onog što sam obećao?
- Koristim li i iskorištavam druge? Bacam li im pijesak u oči, tako da ne mogu vidjeti što radim?
- Ako je istina za mene neugodna, služim li se tada lažju?
- Ocjenjujem li svoja djela ispravno?
- Glumim li pred drugima? Predstavljam li djela drugih kao svoja?
- Ispravljam li svoj život prema Evanđelju ili su mi druge vrijednosti važnije?
- Gradim li svoju životnu kuću na vrijednostima koje su u proturječnosti s kršćanskom porukom?

Tišina

ČIN KAJANJA

Molimo Boga za oprostjenje:

- kada smo lagali i tražili našu korist;
- kada smo drugima sipali pijesak u oči;
- kada nismo slijedili tvoje putove;
- kada nismo bili poštteni;
- kada nismo ozbiljno i dosljedno prihvaćali vjeru;
- kada nismo slušali tvoj glas;

Osobna ispovijed

ZAVRŠNA MOLITVA

Bože sveti, tko temelji svoj život na Tebi, gradi na sigurnom temelju. Budi uz nas u olujama života kako bismo stajali čvrsti u vjeri. To te molimo po tvome sinu Isusu Kristu.

Otpust i blagoslov

Pjesma

(Iz: Monika Maßmann (Hg.), *Bußgottesdienste, Versöhnung feiern im Kirchenjahr*, Verlag F. Pustet, Regensburg 2006., str. 105.-110.)

Preveo i priredio fra Jozo Župić.)

Šimun Doljanin

PRENOŠENJE VJERE I MALE ZAJEDNICE

443

Služba Božja 4 | 06.

Papa Benedikt XVI. u knjizi „Razgovori o vjeri“, kaže kako je kršćanstvo gotovo nemoguće živjeti bez kršćanskog ambijenta. Ambijent koji se stvarao stoljećima, u kojem se vjera živjela kao redovita stvar, a ne kao herojstvo, razbio se poput leda pod pramcem moderne i post-moderne krstarice. Ako se raspao veliki ambijent, (velika kršćanska priča), nužno je stvarati, kao na početku, bezbroj malih ambijenata. Tu on izričito spominje neke stvarnosti u Crkvi u kojima se rekonstruira kršćansko ozračje za redoviti kršćanski život. U Pavlovom ključu, Bog poziva ono što nije, slabe i neugledne. Kršćani su siromasi koji uživaju bogatstvo Božje darežljivosti. U njihovoj neznatnosti i nesavršenosti ogleđa se obilje Božje darežljivosti, dobrohotnosti i milosti. Zbog toga su potrebni ambijenta koji ih nosi. Ambijent nije geto, nego zdravo ozračje u kojem je normalno ono što je od Duha Kristova. Među onom dvojicom ili trojicom sabranih djeluje živi Krist. Kršćanski ambijent jednostavno znači snažna i djelotvorna prisutnost Krista koji teško breme pretvara u lako i ono što je gorko (u post-modernoj civilizaciji) pretvara u slatko, jer je slatko kao braća živjeti zajedno.

U knjizi „Kršćansko bratstvo“ mladi profesor Raztinger naglašava onaj „naš“ u Očenašu. Dok se danas najviše, možda zbog mnoštva afektivnih rana, zanimamo za izraz „Oče“, u stariji su se najviše zanimali za ono „Oče naš“. Taj „naš“, „nam“, „nas“, iz Očenaša, upućuje na kršćanstvo koje se doživljavalo dominantno kroz zajedništvo, kroz zahvat koji je Krist učinio u nama, ne samo u meni. To je kršćanstvo u kojem je rastjeran dim anonimnosti, klasnih razlika, intelektualnih provalija, i sve-

ga onoga što je razdvajalo ljude. Kršćanstvo je čitavo u novosti ambijenta, u međusobnoj ljubavi, u trojstvenoj šifri.

Ovo nas upućuje da iznova čujemo riječ koju je papa Benedikt XVI. rekao mladima u Koelnu: "Formirajte zajednice na putu!" U Crkvi se stoljećima vjera prenosila na dvije razine – u kršćanskoj obitelji i župi. Kršćanska je obitelj vjeru prenosila u svoj spontanosti svog postojanja. Nije postojala nikakva posebna metoda, niti nakana. Vjera se „prelijevala“ iz roditelja u djetu preko riječi, gesta, odluka, molitava, malih kućnih liturgija, slavlja, sakramentalna i sakramenta, a sve je bilo u dubokoj vezi sa širom sredinom koju je nosila župa. Pojedinaac se nije gubio u zrakopraznom prostoru amorfnog društva. Obitelj je bila most između pojedinca i mnoštva. Mala Crkva, kršćanska obitelj, uvodila je dijete u Crkvu mnogih. Sveza između pojedinca, male zajednice (obitelji) i mnoštva bila je naravna i glatka. Ostatke takvog sklada može se još ponegdje pronaći, ali je općenito slika potpuno drukčija.

Kršćanska je obitelj u kratkom vremenu izgubila *inicijacijsku snagu*. Ona sve više postaje skup pojedinaca, nekoliko zasebnih svjetova u slaboj konfederaciji, u kojoj se vjera zbila u kut osobnog prakticiranja. U takvoj orbiti vjera se više ne prelijeva spontano, nego se razlijeva kroz razne raspuknute šavove. Normalno, u takvoj situaciji župa je izgubila integracijsku snagu. Župa kao *zbir kršćanskih obitelji* ne može nikako pohvatati sve konce koji su već prethodno trebali biti povezani u obiteljima. Crkva mnogih (mnoštva) imala je za građu obiteljske ćelije, a sada je ostala samo sa skelom i armaturom, ali bez građivnog materijala.

Glavna je uloga Crkve davati i prenositi vjeru. „Što tražiš od Crkve Božje? Vjeru. Što ti daje vjera? Život vječni. Kad se radi o djeci, roditeljima se i kumovima povjerava odgoj u toj vjeri i podržavanje svjetla vjere. Ako dvojac – kršćanska obitelj i županisu u mogućnosti prenijeti vjeru i dati život vječni, tko bi to morao obaviti? U traženju odgovora možemo se vratiti *na početak*, na Djela apostolska, kada još nije bilo kršćanskih obitelji niti župa. Postojale su samo *male zajednice vjere* koje su primale *katekumene* i prenosili im vjeru i Duha Svetoga.

Današnji nam kontekst omogućuje jasnije čuti Papine riječi: „Formirajte zajednice na putu.“ Poziv nije upućen samo pastoralnim djelatnicima, nego cijeloj Crkvi. To su male zajednice (do 50 braće i sestara u kojima je presjek Crkve mnogih, tj. mla-

di i stari, bolesni i zdravi, muškarci i žene, neuki i školovani) u kojima pojedinac može biti prihvaćen i spontano formiran. Masa je za pojedinca nasilna i masa mora koristiti prisilu ili zavođenje da bi kako-tako formirala pojedinca. Masa je protuinicijacijska. Ona vodi razobličavanju, gubljenju lica.

Ivan Pavao II. jednom reče: „U Crkvi svatko mora imati lice!“ Kao što pojedinac traži lice Božje, tako i Bog traži lice pojedinca, svog djeteta. U maloj liturgijskoj i učeničkoj zajednici Duh Sveti po milosti, Riječi i zajedništvu braće i sestara, svakomu vraća prvotnu sliku i sličnost. Živjeti u maloj zajednici nije stvar pomodnosti niti nekog duhovnog luksuza, nego pitanje želimo li razviti ili ne razviti eksplozivnu snagu krštenja. Nakon Tridenta, Crkva je otkrila potrebu sjemeništa za formaciju prezbitera, možda nakon II. vatikanskog otkriva da su sjemeništa (katekumenat) potrebna za sve krštenike, da bi sakrament krsta zaživio u svoj silini.

Ne ulazeći sada u samu konkretizaciju, zanimljivo je osvrnuti se na članak H. Derroitta, u međunarodnoj katehetsko-pastoralnoj reviji *Lumen vitae* (2005/06.). On govori o „zajednicama vjere“ koje bi bile kadre dovesti pojedince do vjere i formirati ih u vjeri. Zatim stavlja u žarište događaj iz Ivanova Evanđelja, kada Isus traži od svojih učenika da dadnu hrane za pet tisuća muškaraca, plus žena i djece. Andrija, brat Šimuna Petra, otkriva da je među njima dječak koji ima pet kruhova i dvije ribice i veli: „Ali što je to za tolike?“ H. Derroitte, uspoređuje *male zajednice za prenošenje vjere* s ovom malom stvarnošću od pet kruhova i dvije ribice koju je otkrio Andrija. Andriji, a i drugim apostolima, to izgleda *kao ništa* pred tolikom potrebom. Međutim, Isus zapovijeda da ljudi posjedaju (u skupine po pedeset – „Posjedajte ih po skupinama, otprilike po pedeset“, Lk 9,14.), uzima pet kruhova i dvije ribice, izriče zahvalu i dijeli mnoštvu.

Najčešći prigovor pastira na *male zajednice za prenošenje vjere* u Crkvi glasi otprilike: „Što ta mala zajednica znači za ovo veliko mnoštvo župljana i udaljenih? Zar moram ostaviti sve ostale da bih se bavio samo tom malom skupinom? Kako može ta mala skupina promijeniti tkivo cijele Crkve?“ Na sve te prigovore uopće ne postoji neki ljudski logičan odgovor. Međutim, postoji Onaj koji može uzeti i napuniti Duhom Svetim jednu malu zajednicu vjere i s njom nahraniti cijelo čovječanstvo.

Vratimo li se na početke Crkve, kada nije bilo niti župa niti kršćanskih obitelji, možemo vidjeti ostvareno to čudo. Po-

činje sve od arhipelaga malih kršćanskih zajednica koje snagom Duha Svetoga *ukvašavaju* cijelo tijesto tadašnjeg svijeta. Apostoli sami po sebi ne vide nikakav odgovor na situaciju u kojoj se nalaze. Krist im otkriva odgovor u onom što zamjećuju: dječaka i košaricu u njegovim rukama. U svojoj priprostosti oni pred Krista stavljaju tu činjenicu i pred njihovim se očima zbiva čudo, nasićenje *mnoštva*. Stoga je evanđeoski prizor poučan i poticajan kako bi danas uočili važnost formiranja malih župskih zajednica u življenju i prenošenju vjere u suvremenoj kulturi.

Bono Zvonimir Šagi

Prag na trag, Četrdeset godina Drugog vatikanskog koncila,
KS, Zagreb 2006., str. 96.

Četrdeseta obljetnica završetka Drugog vatikanskog koncila potakla je poznatoga i uvaženoga katoličkoga teologa Bonu Zvonimira Šagija na objavu zbirke teološko-pastoralnih eseja u kojima kritički promišlja o provedbu Koncila u našoj Crkvi. Knjiga je podijeljena u dva dijela: 1. Opći pastoralni pogled; 2. Pogled na tijek liturgijske obnove.

U prvom dijelu promišljanja naš autor polazi od tvrdnje da je Drugi vatikanski koncil polazište nove teološko-pastoralne prakse. Možemo prepoznati dvije linije koncilske obnove: prva je teološka – obnova dijaloznog govora o Bogu, naviještanja i svjedočenje evanđelja na način da bude u dosluhu s vremenom u kojemu živimo; druga linija obnove predstavlja trud oko inkulturacije shvaćene kao unošenje kršćanstva u pojedinu kulturu.

U tom smislu, autor postavlja neka temeljna pitanja za prosudbu dosega koncilske obnove u pastoralnoj praksi: Koliko smo uspjeli po našim župama organizirati svjesnu liturgijsku zajednicu? Koliko u njoj imaju stvarnog, aktivnog udjela laika? Koliko je evangelizacijsko-katehetsko razmišljanje ušlo u mentalitet prosječnih vjernika? (str. 16.)

Osvrćući se na pokušaj «restauracije» i na tendencije konzerviranja koncilskih spoznaja, Šagi primjećuje da je «najveći paradoks u tome što se u sadašnjoj situaciji i proturječnim stavovima može naljepiti zaštitni znak», to jest da se na Koncil pozivaju i oni za koje to pozivanje zapravo znači «proces svođenja pokoncilskih strujanja na monolitni red kontroliranih spoznaja i modela». (str. 8)

Potreban je stoga novi stupanj prihvata Koncila, osobito u situaciji kada, nakon završetka državotvorne faze, «stojimo pred zadaćom stvaranja nove humane i moralne kvalitete višestranačke demokracije». Ovdje se autor kritički osvrće na «duhovnu i moralnu obnovu», tako često proklamiranu od strane Crkve.

Duhovna obnova u doba tranzicije našega društva se zaplela u bespuća sakraliziranja, u spomeničko mitologiziranje hrvatskih povijesnih stremljenja, u socijalno-etički nepromišljene modele pretvorbe na štetu radnika i sl., što je sve obezvrijedilo crkveno propovijedanje kojemu je nedostajao «jasniji socijalni vid evanđeoske poruke». «Umjesto jasne kritike postkomunističkog grabežljivog kapitalizma, i načina stvaranja kapitalističke elite, upotrijebili su socijalni nauk kao parolu za sijanje straha od tobožnjeg povratka komunizma. Pojedine pretežito politički orijentirane vjerničke tiskovine, kao i s njima povezani krugovi katoličkih laika, umjesto da su u evanđeoskom svjetlu kritički promišljali politiku i aktualne društvene procese, bavili su se pronalaženjem i ozloglašivanjem nekih, prema njihovu bojovnom habitusu, «lijevih» tendencija u Crkvi. Izmislili su etiketu «ljevi kler» (kao da bi neki «desni kler» bio više crkven) da bi vjernicima ogadili sve što je zvučalo kritički glede postojećeg stanja u društvu». (str. 30)

Sve to upućuje na hitnost izgrađivanja crkvene zajednice koja će biti mjesto nadahnuća, motivacije i glas socijalno-etičke korekture. Ovo se neće dogoditi ako se ne prihvati istina o sebi i drugima, ako se ne bude razvijala «otvorena i mirotvorna duhovnost» (str. 39) koju obilježava dijalog, uzajamno razumijevanje i opraštanje. U takvu duhovnost spada nužno i zadaća «dijaloga s ateistima, pa i s novim fundamentalistički isključivim ideolozima antiteistički shvaćenog sekularizma». (str. 51).

U drugom dijelu knjige Šagi se bavi najvažnijim izazovom sadašnjeg trenutka, a to je liturgijski pastoral. Njegova promišljanja su snažan glas za liturgiju Drugog vatikanskog koncila. Povratka, pa makar i «na mala vrata» (slučaj Lefebvre), na tridentinsku misu i latinski jezik bio bi kontraproduktivan.

Od osamdesetih godina prošlog stoljeća pa sve do sadašnjeg trenutka, smatra Šagi, nalazimo se u razdoblju koje vapi za produbljanjem liturgijske obnove. Trebamo novi liturgijski pokret zato što nema odgajanja aktivne crkvene svijesti laičkog

dijela Božjeg naroda bez liturgije i euharistijskog zajedništva. U liturgijskim slavljinama valja ponovno staviti u središte Isusa. U tom kontekstu, autor primjećuje sve slabije zanimanje za pravu liturgiju, dok raste «hodočasnički tip religioznosti danas koja se jedva razlikuje od izletničkog turizma.» (str. 84)

Jednu od najvažnijih uloga liturgije danas vidi u pročišćavanju pučke pobožnosti od suviše iracionalnosti i «čudesnosti». U svakom obliku pučke pobožnosti jako su istaknute dvije stvari: tradicionalnost i ritualnost. Izgubila se, međutim, interakcija između liturgije i pučke pobožnosti. Liturgija je uvijek uzimala iz pučke religioznosti i bila istodobno njezina inspiracija. Nažalost, kroz povijest kršćanstva došlo je između njih do razdvajanja. «Liturgija bi mogla pročišćavati pučke oblike i davati im nove poticaj razvitka. To se ne događa možda i zato što još uvijek nije prevladana barijera simbola. Obnova je išla na izvore, ali nije dovoljno pažnje posvetila suvremenom senzibilitetu, suvremenim oblicima religioznosti, da ih liturgijski vrednuje, kako bi se uspjeli afirmirati novi simboli. Mnogi stari kršćanski simboli više nisu dovoljno čitki za široke slojeve vjernika. Previše ih treba tumačiti, pa liturgija postaje suviše verbalistička.» (str. 71)

K tomu, potreban je kritički pogled iz same Crkve na liturgiju u kontekstu javnih skupova i njezinog medijskog praćenja kako se ne bi dogodila profanacija, to jest gubitak otajstvenog dodira sa svetim, s onim božanskim za čim čezne ljudsko srce. Oltar ne može biti mjesto «tek neke ovozemaljske grupne identifikacije, etničke, političke, tobože domoljubne, katkad i usko stranačke». (str. 79) Vrijedno je i zapažanje koje autor donosi s obzirom na medijsko propagiranje i razglašavanje «čudotvornih» iscjelitelja i propovjednika. «Liturgijski čin nije nikad senzacija. Gdje nam je u svemu Isus? Isusu nije trebala nikakva vješta reklama.» (str. 80)

Može se opravdano reći kako je ova knjižica svojom tematikom na crti trajnih preokupacija istinske koncilске obnove. Smatram da analiza i tematska struktura ponuđenih teološko-pastoralnih eseja pruža kvalitetne sugestije i kritičke opaske, te da predstavlja vrijedan poticaj za jednu otvorenu, teološki i dijaloški utemeljenu raspravu o dosezima koncilске obnove u Hrvatskoj.

Anđelko Domazet

Hrvatski dušobrižnički ured
Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Europi, Zbornik,
Frankfurt na Majni, 2006., str. 130.

Ovih je dana izišao sedmi po redu zbornik radova s godišnjih pastoralnih skupova pastoralnih djelatnika iz hrvatskih katoličkih misija u Zapadnoj Europi koje već godinama uspješno organira Hrvatski dušoobrižnički ured iz Frankfurta. U zborniku su predavanja s pastorlanog skupa održanog od 10. do 13. listopada prošle godine u Freisingu.

U svojim izvješćima delegati fra Josip Bebić za Njemačku, mons. Stjepan Biletić za skandinavske zemlje, o. Mato Antunović za Francusku, fra Marko Prpa za Sloveniju i dr. fra Šimun Šito Ćorić za Švicarsku, posebno su upozorili na probleme s kojima se pastoralni djelatnici danas suočavaju u pojedinim zemljama.

Objavljena su također i predavanja: predsjednika Paneuropske unije u Njemačkoj i člana Europskog parlamenta Berndta Poselta o budućnosti Hrvatske u Europi, ravnatelja dušobrižništva za katolike drugih materinskih jezika Njemačke biskupske konferencije mons. Wolfganga Wiehlea o materinskim zajednicama u Njemačkoj između danas i sutra, ministra savjetnika u Veleposlanstvu RH u Berlinu Slavka Novokmeta o izvanpastoralnim djelatnostima hrvatskih katoličkih misija i suradnji s institucijama hrvatske države te mr. Pere Ivana Grgića pod nazivom „Ususret budućnosti hrvatske inozemne pastve”.

Potaknuti su odgovorni u domovinskoj Crkvi da zauzetije pruže svekoliku pomoć hrvatskim katoličkim misijama u Europi, pa i u svijetu, i to, kako se u priopćenju kaže, zbog novonastale situacije i zbog prestrukturiranja duhovne skrbi za katolike drugih materinskih jezika u SR Njemačkoj, kao i zbog problema koji proizlaze iz starosne dobi hrvatskih pastorlanih djelatnika u Zapadnoj Europi. „Ako se samo letimice pogleda što je hrvatska inozemna pastva tijekom proteklih sto do sto dvadeset godina učinila za Hrvate katolike izvan domovine, onda je to nemjerljiv rad. A za to su najviše

zaslužni samo pastoralni radnici na terenu. Koliko god taj rad bio manjkav i nedovoljan, nedovoljno sustavan, slabo podupiran i koordiniran iz domovine, ono što je kroz pastoralno djelovanje većine naših misionara prosijavalo, jest njihova ljubav za Krista i Crkvu te da su imali srce i dušu za svoj hrvatski narod i svoju domovinu. Ne bude li toga ubuduće, slabo će pomoći svi programi i strukture. Međutim, krivo bi bilo ne ići ukorak s vremenom, tražiti bolje putove, koristiti nove mogućnosti, mijenjati stare, loše navike.

Službena Crkva može i mora na tom području više učiniti, a ne samo od vremena do vremena poslati jednog ili drugog misionara. Odavno se spominje potreba određene pripreme svećenika za odlazak među isljenike, ali se od spominjanja godinama nije dalje maklo. Ne vjerujem da se s malo volje ne bi moglo dogovoriti o načelima i načinima neke, barem za početak, minimalne pripreme. Prije toga ili paralelno s tim bi se u obrazovnim i odgojnim i institucijama trebalo poraditi na posredovanju temeljnih i bitnih informacija i znanja koja su vezana za problematiku i potrebe selilaca i ljudi u pokretu sadašnjim naraštajima koji se školuju. Ti bi se sadržaji mogli prilagođavati i u određenom kraćem vremenu prenijeti onima koji imaju volju i koji žele poći među isljenike. U ovaj bi projekt svakako trebalo uzeti u obzir mogućnosti redovnika i redovnica, ali također i laika”, ističe u svome predavanju mr. Grgić.

Poznato je da Crkva u Europi, kaže delegat o. Bebić u predgovoru zbornika, prolazi kroz razdoblje dubokih društvenih, gospodarskih, političkih, etičkih i kulturoloških promjena i srazova. „Te se promjene dotiču i crkvenih zajednica doseljenih vjernika. Odgovorni u Crkvi ulažu velike napore i znanje u pronalaženju novih oblika pastorlnog djelovanja u župnim zajednicama. Dok s jedne strane s ponosom i zahvalom gledamo na povijest hrvatskih misija, njihovo nastajanje, na djelovanje i plodove, koje su vjernici i mjesna Crkva od njih imali, s druge strane s bolom u duši doživljavamo njihovo zatvaranje. U našim rukama leži velika suodgovornost za naše misije i ono što svaki od nas može učiniti za njihov boljitak, za buduće naraštaje, treba učiniti sada. Sutra će biti kasno što činiti za njihovo postojanje.”

Predavači su u svojim izlaganjima nastojali prikazati, svaki na svojem području, aktualnu sliku naših zajednica i iznijeti prijedloge za njihov opstanak te su tako čitateljima pokušali približiti aktualno stanje i djelovanje u hrvatskim katoličkim misijama u Zapadnoj Europi. Stoga, zbornik može biti od koristi svima koje zanima ta važna i nezaobilazna tematika djelovanja Hrvata katolika u Zapadnoj Europi. U svome idejnom rješenju naslovnice, autorica Romana Kašaj je upravo to i željela istaknuti.

Knjižnica 'U pravi trenutak'

31400 ĐAKOVO, pp 51.

- VODA I VAŠE ZDRAVLJE (Dr. N. Walker). Ovo je još jedna knjiga poznatog nam znanstvenika, u kojoj znanstveno obrazlaže kako voda može negativno ili pozitivno utjecati na naše zdravlje. C. 30 kn.
- MOJ MALI EKO KATOLIČKI KALENDAR (K. Dominiković). Ovo je već osmi po redu, sličan je prethodnima, no uz svaki datum naznačeno je ime sveca i liturgijska čitanja od tog dana. C. 10 kn.
- MISLI VODILJE ZA ŽIVOT (H. Madinger). Knjiga je upravo pregršt duhovnih misli primjenjivih na svakodnevni život. C. 20 kn.
- BITNE OZNAKE BRAČNE LJUBAVI, Zaručnicima i bračnim parovima (V. Frkin). Dragocjeni priručnik za pouku zaručnika i mladih bračnih parova. C. 15 kn.
- ABECEDA ZA BAKE I DJEDOVE (Ch. Meves). Poznata spisateljica pomaže bakama i djedovima pri solidnom odgoju unučadi. C. 25 kn.
- PUŠENJE, OPIJANJE, DROGIRANJE (I. Zirdum). Sažeto izlaganje problematike ovisnosti i obrazlaganje načina kako se toga osloboditi. C. 6 kn.
- DEVETNICA ZA DUŠE U ČISTILIŠTU (A. Guillete). C. 6 kn.

- OBJAVE SVETE BRIGITE ŠVEDSKE, O životu i mucu Gospodinovoj i o životu njegove blagoslovljene Majke, uključeno i 15 molitva svete Brigite. C. 10 kn.
- OPROŠTENJE IZVOR ŽIVOTA, Zašto i kako se ispovijedati (H. Calderari). Dragocjena pripomoć za pokorničko bogoslužje kao i za ispit savjesti svakom pokorniku. C. 15 kn.
- PUT U LURD, Odlomci iz dnevnika i meditacije (A. Carrel). Pisac je poznati liječnik i nobelovac koji se obratio doživjevši čudesno ozdravljenje svoje pacijentice u Lurdu. C. 20 kn.
- TRIDESETODNEVNA POBOŽNOST NA ČAST SVETOGA JOSIPA (G. i J. Lins). C. 5 kn.
- ČUDESNI SAT MOLITVE Izmijenit će vaš život (L. Schubert). Velika pripomoć onima koji žele meditirati nad biblijskim tekstovima. C. 10 kn.
- IZVJEŠĆA RIMSKOGA EGZORCISTA (G. Amorth). Zanimljiva svjedočenja službenog rimskog egzorcista o svemu što je u toj službi doživio. Sve to može poslužiti kao dragocjena pouka i poruka svima kojima se povjerava ta odgovorna služba u Crkvi. C. 25 kn.

ČLANCI I RASPRAVE

- Anđelko Domazet, *Budućnost duhovnosti i nova religijska svijest*
Future of spirituality and new religious awareness 272-293
- Marijan Mandac, *Tumačenje Ivanova Proslava*
Une certaine interprétation du Prologue de S. Jean 5-29
- Dušan Moro, *Joseph Ratzinger i ekumenizam* 351-379
- Božo Norac-Kljajo, *Doprinos dr. fra Bonaventure Radonića poznavanju*
skotističke filozofije 380-406
- Mladen Parlov, *Zdravlje i bolest: stvarnosti duha.*
O odnosu zdravlja i spasenja
Health and illness: realities of spirit 172-193
- Jure Šimunović, *Vjera, istina i čovjek u spisima J. Ratzingera*
Faith, truth and man in the writings of J. Ratzinger 29-56
- Marijan Vugdelija, *Svjedočanstvo pisma za Abrahamovo opravdanje vjerom*
(Rim 4, 13-25)
Testimony of Scripture for Abraham's justification of faith 119-171
- Ivica Žižić, *Nedjelja i liturgija*
Sunday and liturgy. Sacramental Identity of the Lord's Day 237-271

LITURGIJA - SVETI SUSRET

- Marko Babić, *Za red i sklad u liturgiji* 56-62
- Marko Babić, *Projektiranje crkava i liturgija*
Construction of churches and liturgy 294-310

Petar Bašić, <i>Liturgija i ravnopravnost spolova</i> .	
<i>Neke jezikoslovne naznake</i>	407-415
Ante Čovo, <i>Poziv na služenje - dar novog života. Euharistijsko klanjanje za zvanja</i>	197-209
Andrea Grillo, <i>Homilija i teologija propovijedanja. Neka zapažanja s nekoliko praktičnih savjeta</i>	416-426
Günter Lange, <i>Promatranje vlastitog tijela kao predmet meditacije s djecom</i>	62-66
Franjo Prcela, <i>Nove slike za staru istinu</i>	72-76
Karl Rahner, <i>Euharistijska pobožnost</i>	193-197
Jozo Župić, <i>Pokorničko bogoslužje u došašću</i>	311-314
Jozo Župić, <i>Pokorničko bogoslužje u korizmi</i>	440-443
Dijana Iva Sesartić, <i>Skulptura u funkciji sakralnog</i>	66-72

PRAKTIČNA TEOLOGIJA

Ante Čovo, <i>Nedjeljne meditacije</i>	315-333
Anđelko Domazet, <i>Kratke propovijedi</i>	76-87
Šimun Doljanin, <i>Prenošenje vjere i male zajednice</i>	444-447
Romano Guardini, <i>Pravednost</i>	87-93
Romano Guardini, <i>Strahopoštovanje</i>	222-228
Romano Guardini, <i>Vjernost</i>	334-338
Romano Guardini, <i>Nenamjernost</i>	435-439
Petar Milanović, <i>Korizmene homilije</i>	427-434
Ivan Šarčević, <i>Kratke propovijedi</i>	209-221

PRIKAZI, OSVRTI, Ocjene

Hans Urs von Balthasar, <i>Eschatologie in unserer Zeit. Die letzten Dinge des Menschen und das Christentum</i> (Ivica Raguž)	225-230
J. Brkan, <i>Obveze i prava vjernika laika</i> (Dušan Moro)	102-104
Joseph Campbell, <i>Moć mita</i> (Anđelko Domazet)	341-343
Walter Kasper, <i>Wege der Einheit. Perspektiven für die Ökumene</i> , (Ivica Raguž)	221-224

Vlado Košić (ur.), <i>Mater Verbi Incarnata. Marija iz Nazareta prihvaća Sina Božjega u povijesti</i> (Stjepan Čovo)	105-113
Thomas Ruster, <i>O čovjeku, moćima i vlastima. Nauk o nebu</i> (Ivica Raguž)	93-101
Perry Schmidt-Leukel, <i>Gott ohne Grenzen. Eine christliche und pluralistische Theologie der Religion</i> (Ivica Raguž)	339-340
Bono Zvonimir Šagi, <i>Prag na trag, Četrdeset godina Drugog vatikanskog koncila</i> (Anđelko Domazet)....	447-449
Hrvatski dušobrižnički ured, <i>Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Europi</i> (Adolf Polegubić)	450-451
Primljene knjige	114; 231-232; 344-346; 452-453
Kazalo godišta 2006	454-456

Služba Božja
PREPORUČUJEMO NAŠA IZDANJA

PRIRUČNICI ZA PROPOVIJEDI

Cantalamessa, RIJEČ I ŽIVOT - god. C	90 kn
Carev, ZRNJE RIJEČI BOŽIJIH - god. A	50 kn
Carev, U OSVIT VELIKOGA DANA - god. A	50 kn
Carev, PRIHVATITE USAĐENU RIJEČ-god.	50 kn
Carev, OTHRANJENI ZASADAMA VJERE – C	50 kn

PRIJEVODI SV. OTACA

Atanazije Veliki, PISMA O KRISTU I DUHU	70 kn
Grgur iz Niše, VELIKA KATEHEZA	70 kn
Ambrozije, OTAJSTVA I TAJNE	70 kn
Ciprijan, CRKVA-EUHARISTIJA-MOLITVA GOSPODNJA	50 kn
Augustin, GOVORI-1	70 kn
Augustin, RUKOVET (Enchiridion)	50 kn
Augustin, GOVORI - 2	70 kn
Leon Veliki, GOVORI	50 kn
Marijan Mandac, SV. JERONIM DALMATINAC	70 kn
Jeronim, TUMAČENJE MATEJEVA EVANĐELJA	70 kn
Jeronim, TUMAČENJE JONE PROROKA	70 kn
Jeronim, TUMAČENJE PAVLOVIH POSLANICA	90 kn
Egerija, PUTOPIS	70 kn
Ivan Zlatousti, KRSNE POUKE	90 kn
Ćiril Aleksand., UTJELOVLJENJE JEDINOROĐENCA	90 kn
Teodoret Cirski, IZABRANI SPISI	90 kn
Euzebije Cezarejski, CRKVENA POVIJEST	120 kn
Grgur Nazijanski, TEOLOŠKI SPISI I TEOLOŠKA PISMA	70 kn
Ćiril Jeruzalemski, MISTAGOŠKE KATEHEZE	70 kn

OSTALA IZDANJA

J. Brkan, OBVEZE I PRAVA VJERNIKA LAIKA	60 kn
M. Vugdelija, POLITIČKA ILI DRUŠTVENA DIMENZIJA VJERE	120 kn
U SLUŽBI RIJEČI. Spomenspis ocu fra Franji Carevu	50 kn
SVETA MARIJA. Radovi o štovanju B.D. M	50 kn
J. Brkan, ŽUPA U ZAKONODAVSTVU KATOL. CRKVE	90 kn
S. Čovo, BL. IVAN DUNS SKOT.	50 kn
J. Brkan, OPĆE ODREDBE ZAKONIKA KAN. PRAVA	70 kn
V. Kapitanović (prir.), CRKVA I DRUŠTVO UZ JADRAN	120 kn
AKTUALNOST PREDAJE, Zbornik u čast fra K. Balića	70 kn
GOVOR NA GORI (ur. Marijan Vugdelija)	120 kn

Gore navedena izdanja možete naručiti na našoj adresi:
Služba Božja, Trg G. Bulata 3, 21000 Split

Služba Božja, Liturgijsko-pastoralna revija

Osnivač – Founder:

Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja

Izdavač – Publisher:

Katolički bogoslovni fakultet Split

Uredničko vijeće – Editorial Board:

Ante Čovo, Ante Crnčević, Anđelko Domazet, Vicko Kapitanović, Ante Mateljan,
Dušan Moro, Stipe Nimac, Mladen Parlov, Luka Tomašević

Znanstveno vijeće – Scientific Council:

Ante Akrap, Marko Babić, Šimun Bilokapić, Ivan Bodrožić, Jure Brkan,
Šime Marović, Miljenko Odrlić, Luigi Padovese (Rim), Josef Pichler (Graz), Ivan
Šarčević (Sarajevo), Jure Šimunović, Ante Vučković, Marijan Vugdelija

Glavni i odgovorni urednik – Editor-in-Chief:

Anđelko Domazet

Zamjenik glavnog urednika:

Dušan Moro

Ante Mateljan

Naslovnu stranicu izradio:

Tomislav Lerotić

Jezični savjetnik:

Ankica Ravlić

Adresa uredništva i uprave – Administrative Office:

Služba Božja, Trg Gaje Bulata 3

HR – 21000 SPLIT

Tel./fax: ++ 385(0) 21 343-561; 340-192

E-mail: sluzbabožja@st.htnet.hr

Časopis izlazi četiri puta godišnje. Periodical is published four times a year. Cijena pojedinom broju je 25 kuna. Godišnja pretplata za Hrvatsku iznosi 100 kuna. Pretplata za inozemstvo 20 eura ili odgovarajući iznos u drugim valutama. Novac šaljite poštanskom uputnicom na adresu uredništva ili na naš račun:

- kunski: 2360000-1101686281 (poziv na broj 05-091)

- devizni: SWIFT: ZBAHR2X 2488911084

Tisak:

Dalmacija papir - Split